T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ABD
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

KAPİTALİZM, MARKSİZM VE İSLÂM HUKUKU'NDA FAİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

MUHAMMED HASAN BAYRAM

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSTAFA HARUN KIYLIK

VAN - 2019

KABUL VE ONAY SAYFASI (EK-4)

Muhammed Hasan BAYRAM tarafından hazırlanan "KAPİTALİZM, MARKSİZM VE İSLÂM HUKUKU'NDA FAİZ" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Danışman: Ünvanı Adı SOYADI: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Harun KIYLIK Temel İslam Bilimleri, Van Yüzüncü Yıl Üni. Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~	....
Başkan : Ünvanı Adı SOYADI: Doç. Dr. Mehmet Selim ASLAN Temel İslam Bilimleri, Van Yüzüncü Yıl Üni. Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~	....
Üye : Ünvanı Adı SOYADI: Dr. Öğr. Üyesi Mahsum ASLAN Temel İslam Bilimleri, Hakkari Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~	....
Üye : Ünvanı Adı SOYADI: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Harun KIYLIK Temel İslam Bilimleri, Van Yüzüncü Yıl Üni. Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~	....
Yedek Üye : Ünvanı Adı SOYADI: Anabilim Dalı, Üniversite Adı: Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	....
Yedek Üye : Ünvanı Adı SOYADI: Anabilim Dalı, Üniversite Adı: Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	....
Tez Savunma Tarihi: 28.10.2019	......./......./......
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Doç. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **<u>Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;</u>**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 28/10/2019

Muhammed Hasan BAYRAM

II

ÖZET SAYFASI

Yüksek Lisans

Muhammed Hasan BAYRAM

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Ekim, 2019

KAPİTALİZM, MARKSİZM VE İSLÂM HUKUKU'NDA FAİZ

ÖZET

Hazırladığımız bu tezde amacımız, Dünya genelinde hüküm süren üç ekonomik yaklaşımın; Kapitalizmin, Marksizmin ve İslâm Hukukunun faize nasıl yaklaştıklarını ve faizin bu üç yaklaşımdaki yerini tespit etmektir. Bunun için üç yaklaşımın temel eserleri başta olmak üzere konuyla ilgili olan kaynakları bulabildiğimiz kadarıyla tarayıp tespit ettik. Eserleri inceledikten sonra, önceden belirlediğimiz başlıklara göre mevcut bilgileri tasnif ettik. Konunun güncel bir konu olması hasebiyle, faizin günümüzdeki durumuna da yeri geldikçe değindik. Faizin tarihini ortaya koyduktan sonra, üç ekonomik görüşün faize yaklaşımını ve bu üç görüşün kıyaslamasını yaptıktan sonra tezimizi sonuçlandırdık.

Tez bitiminde faizin hayatımızı fark edemediğimiz kadar etkilediğini ve zararının düşündüğümüzden çok daha fazla olduğunu müşahede ettik. Üç ekonomik görüşten Kapitalizm ve Marksizmin ekonomik problemlere farklı çözümler getirmekle beraber sonuçta problemleri daha çok büyüttüğünü, İslâm Hukukunun ise problemlerin köküne inip insan fıtratına ve toplumsal realitelere uygun yöntemlerle problemleri çözdüğünü veya çözme potansiyeline sahip olduğunu tespit ettik.

Anahtar Kelimeler : İslâm, Faiz, Kapitalizm, Marksizm, Ekonomi

Sayfa Sayısı : 135
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Harun KIYLIK

ABSTRACT

Master's Thesis

Muhammed Hasan BAYRAM

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
October, 2019

CAPITALISM MARXISM AND INTEREST IN ISLAMIC LAW

ABSTRACT

In this thesis, our aim is to examine the three mainstream economic approaches that prevail throughout the world and to determine how capitalism, marxism and shariah evaluate interest also point of interest in these three approaches. In line with this purpose we have searched and identified the relevant sources, especially the main works of the three approaches. After examining the sources, we have classified the information in the sources according to the sections that determined before. The issue is subject of life due to this we have touched on current situation of interest as needed. After describing the history of interest, we have made a comparison of the three economic approaches about the interest, then we have finalized our thesis.

At the end of the thesis, we have realized that interest affects our lives much more than noticed by us and the loss is much more than we supposed. In these three approaches; we have determined that Capitalism and marxism perspectives have brought different solutions to economic problems, but in the end, the problems have been increased while shariah get the root of the problem and solve it or have potential to make solutions with suitable methods via social realities and human nature.

Key Words : Islam, İnterest, Capitalizm, Marksizm, Economy
Quantity of Page : 135
Supervisor : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Harun KIYLIK

İÇİNDEKİLER

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar		**Açıklamalar**
AÜİFD	:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
a.s.	:	Aleyhisselâm
a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale
b.	:	Bin
C.Ü.	:	Cumhuriyet Üniversitesi
bşk.	:	Başkaları
çev.	:	Çeviren
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Hz.	:	Hazreti
Müt.	:	Mütercim
ö.	:	Ölüm tarihi
(r.a.)	:	Radıyallahu anh
(s.a.v.)	:	Sallallâhu aleyhi ve sellem
ts.	:	Tarihsiz
v.	:	Vefat tarihi

ÖN SÖZ

Faiz, geçmişten günümüze alış verişin olduğu her ortamda, insanların haksız kazanç elde etme yollarından biri olarak varlığını sürdürmüştür. Tarihin hangi zamanına bakılırsa bakılsın, insanların haksız kazanç olan bu yöntemi farklı teknik ve yöntemlerle bir şekilde uyguladığı görülür. "Daha çok, daha fazla, ben kazanmalıyım, kesinlikle zarar etmemeliyim, karşı tarafın ne durumda olduğu hiç önemli değil" eğiliminin en bariz yansıması, Kapitalist zihniyet ve onun temel direği olan faizdir.

Günümüzdeki mevcut ekonomik sistem faizi tamamen kabullenmiş; onu ekonominin ve kârın herhangi bir kalemi olarak kendine dâhil etmiştir. Günümüz Müslümanlarının faizle ilgili yaşadığı problemlerin temelinde bu durum vardır. Gerek bireysel, gerek kurumsal, gerek devletlerarası ekonomik ilişkilerin tamamında faizle muhatap olmamız kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Bu zorunluluk Müslümanları farklı arayışlara itmiş, problemin çözümü için yeni görüşler ortaya atılmış; ortaya atılan bu görüşler katılım bankaları gibi yeni ekonomik kurumları ortaya çıkarmıştır. Ekonominin canlı bir yapı olmasından dolayı her geçen gün yeni durumlar da mevcut faiz problemini bir şekilde etkilemiş ve problemi büyütmüştür. Temel değerleri faize ve faiz kurumlarına karşı olan Müslümanlar, ekonomi dünyasının içinde yer alırken, bazen faizi doğal bir durum olarak kabullenme hatasına düşmüşlerdir.

Bu araştırmada ilkin faizin tanımı ve kapsamı ele alındı. Daha sonra kronolojik olarak faizin, diğer adıyla ribânın, tarihine yer verildi. Faizin tarihi, farklı coğrafyalarda ve zaman dilimlerinde inceledikten sonra, Dünya üzerindeki ülkelerin ekonomilerini şekillendiren ve yönlendiren üç temel ekonomik yaklaşım olan Kapitalizm, Marksizm ve İslâm'ın faize bakış açıları ortaya konuldu. Son bölümde ise bu üç yaklaşım genel olarak mukayese edildi.

Tezimizi hazırlarken bizleri yönlendiren ve yardımlarını esirgemeyen sayın danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Harun KIYLIK'a, ayrıca ilmi birikimlerinden istifade ettiğim kıymetli hocalarım Prof. Dr. Sahip BEROJE'ye ve Doç. Dr. Mehmet Selim ASLAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Muhammed Hasan BAYRAM

GİRİŞ

FAİZİN TANIMI VE KAPSAMI

Arapça bir kelime olan ribâ kelimesi, köken olarak, tercih edilen görüşe göre, ra-be-vav (و - ب - ر) kökünden türemiştir. Ancak ra-be-ye (ى - ب -ر) kökünden veya ra-be-e (ا - ب - ر) kökünden türemiş olması da muhtemeldir.[1] Ribâ sözlükte fazlalık, mekîlât ve mevzûnât emvâl ve nükûdun, aynı cinsten miktarı ziyade bir ıvazla mübadelesi, her hangi bir akitte karşılıksız olarak taraflardan birine şart koşularak sağlanan fayda, fasid olan her türlü alış veriş anlamlarına gelir.[2] Sözlükte artmak, çoğalmak, yükselmek, şişmek, fazlalaşmak anlamlarına gelen ribâ[3] sözcüğünün kökeninde "mutlak çoğalma" anlamı vardır.[4]

Ribâ kelimesi ve farklı bablardaki şekilleri; hem isim hem de fiil olarak kullanılmıştır.[5] Sülasî fiil olarak bir şeyin artması, çoğalması, kazanmak; bitkinin bitmesi, kabarması, yükselmesi anlamlarında kullanılan bu kelime, tef'il babında kişinin çocuğunu büyütmesi, terbiye etmesi ve büyütmesi anlamlarına gelirken; if'al babında ise bir şeyin arttırılması anlamına gelmektedir.[6] Ribâ kelimesi isim olarak fazlalık, yüksek yer, tepe, yükselen, kabaran, şiddetli, kuvvetli, daha kuvvetli, daha fazla, daha kalabalık, fazlalık anlamlarında kullanılmıştır.[7]

Ribâ ıstılahta özel bir bedel karşılığında yapılmış bir akittir ki şeriat terazisinde ve akit esnasında (borcun ve geri ödenecek bedelin) eşit oldukları malum değildir veya bedelin tehir edilmesiyle oluşan bir fazlalıktır.[8] Anaparada meydana gelebilecek artışa ribâ denir.[9] Ribâ; bir borç işlemindeki ya da malın mal ile alım satımı şeklindeki alışverişte, şart koşulmuş karşılıksız fazlalıktır.[10] Serahsî (v. 483/ 1093) ribâ kelimesinin ıstılahî manasını alım ve satımda şart kılınan karşılıksız fazlalık olarak vermektedir.[11] Osmanlı Devleti'nde ödünç verilen para ve mal için haddinden fazla alınan fazlalığa da

---

[1] İbn Manzûr, Cemâleddin b. Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 2000, VI, 91-92.
[2] Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2005, 480-481.
[3] Komisyon, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, İstanbul, 2009, 485.
[4] Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul, 1993, 379.
[5] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 91-92.
[6] İbn Manzûr, *a.g.e.*,VI, 91-92.
[7] İbn Manzûr, *a.g.e.*, VI, 91-92.
[8] Mus'ab Zad Bidârewî, *el-Gayet ve't-Takrîb Şerhi*, İstanbul, 1996, 174.
[9] Mevdûdî, *Faiz*, (Çev.: N. Ahmet Asrar), İstanbul, 2004, 100.
[10] Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* II, 183, 184; Kurtubî, *el-Câmi'*, III, 349.
[11] Serahsî, Şemsuddin Ebû Bekr Muhammed bin Ahmed, *el-Mebsût,* Beyrut, 1982, XII, 109.

faize denirdi.[12] İslâm terminolojisinde, akitlerde şart koşulmuş bulunan karşılıksız fazlalık veya ribevî mallardan aynı sınıfa dahil olanların birbirleriyle veresiye olarak satılması anlamında kullanılmaktadır.[13]

Dilcilere göre Cahiliye Dönemi Arapları, ribâ ve ondan türeyen kelimeleri yalnız lügat manasında kullanmayıp, ribânın esas manasını da biliyorlardı. Esas mana "Vadenin uzamasına göre maldaki artış"tır. Cahiliye Arapları vadedeki uzamaya ve malın artması esasına göre borç alışverişlerinde bulunur ve bu artışa ribâ derlerdi.[14] Sözlükte ribe'l-cahiliyye, "Vadenin dolması halinde borcun ödenmemesi durumunda, borcun arttırılarak sürenin uzatılması." şeklinde tarif edilmiştir.[15] Mevdûdî (v. 1979) ribânın tanımını şu şekilde yapar: "Borç verilen paranın üzerine eğer belli bir para, süre sınırlamasıyla alınırsa, o faizdir." Ona göre faiz üç unsurdan meydana gelir:

a) Anaparada meydana gelen artış,

b) Artış süresinin belirlenmesi,

c) Bu şartın peşinen konuşulup karara bağlanması."[16]

Mevdûdî Kur'ân-ı Kerîm'de faiz için ribâ sözcüğünün kullanıldığını, bu kelimenin kökünün fazlalık, gelişme, büyüme ve yükselme anlamına gelen "rabava" olduğunu, Kur'ân-ı Kerîm'in neresinde bu sözcük geçmişse orada fazlalık, büyüme ve gelişme anlamlarını içerdiğini,[17] anladığımız manada ise ribânın Bakara, 2/278-279 ve Rûm 30/39'da geçtiğini belirtmektedir.[18]

Tâbiûn âlimlerinden Mücâhid ribâ konusunda şunları söylüyor*: "Cahiliye döneminde borçlu alacaklısına giderek, "Borcu ertelediğin takdirde sana şu kadar fazla veririm."* der ve alacaklı da o borcu ertelerdi."[19] Cahiliye Arapları faizle borç para veriyorlardı. Muayyen bir zaman sonra ödenecek para karşılığı alınan fazla miktar, zamanın bedeliydi. Borcun ödeme vakti gelince ödünç veren, borçluya "Parayı ver ya da

---

[12] Erdoğan, *a.g.e.*, 480-481.
[13] Komisyon, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, İstanbul, 2009, 485.
[14] İsmail Özsoy, *Faiz ve Problemleri*, İzmir, 1994, 60.
[15] Erdoğan, *a.g.e.*, 481.
[16] Mevdûdi, *a.g.e.*, 102-103.
[17] Hacc, 22/5; Bakara, 2/276; Ra'd, 13/17; Hakka, 69/10; Nahl, 16/92; Mu'minûn, 23/50.
[18] Mevdûdî, *a.g.e.*, 99-100.
[19] Özsoy, *a.g.e.*, 60.

faizini borca ekle.” derdi. Borç ödenmezse, borcun faizi borcun üzerine eklenirdi, yani mürekkep (bileşik) faiz sistemi uygulanırdı.[20]

Fıkıh kaynaklarında ribânın genelde, ribe'l-fadl ve ribe'n-nesie olmak üzere ikiye ayrıldığını görürüz. Aynı cins iki malın elden ele alım satımından elde edilen fazlalığa “ribel-fadl” denir.[21] Aynı cinsten bir faiz malının diğeri ile mübadelesinde bedellerden birindeki fazlalık, *ribe'l-fadl* (fazlalık faizi); iki yiyecek maddesinin veresiye mübadelesinde ise *ribe'n-nesie* (veresiye faizi) cereyan eder.[22] 100 gram altının 120 gram altınla peşin veya veresiye mübadele edilmesi halinde, 20 gram fazlalık ribâ olduğu gibi; 100 gram altın peşin verilerek, bedeli olan 100 gram altının bir ay sonra geri alınması üzere sarf akdi yapılsa, burada fazlalık hükmen var kabul edilir ve nesie ribâsı meydana gelir.[23] A, iki ölçek tohumluk buğdayı B'ye üç ölçek unluk buğday karşılığında verirse faiz gerçekleşir (ribe'l-fadl). Yine A, üç ay sonra 120.000 lira olarak ödemesi şartıyla B'ye 100.000 lira ödünç verirse faizli akit yapmış olur (ribe'n-nesie). Birinci örnekteki bir ölçek buğday, ikinci misaldeki 20.000 lira; karşılığı bulunmayan fazlalıktır ve İslâm hukuk ve ekonomi anlayışına göre faizdir.[24]

Rîbe'n-nesîe, vade karşılığında şart koşulan fazlalıktır. Aynı cinsten ribevî malların birbiriyle mübadelesi halinde bedellerden birinin veresiye alması ribe'n-nesiedir. Ribânın gerçekleşmemesi için mübadele edilen ribevî malların yeden bi yed, yani peşin olmaları ve aynı cinsten olması halinde de birbirine miktar olarak eşit olmaları gerekmektedir.[25]

Kapitalist ekonominin Dünya üzerinde hâkimiyet sağlamasından sonra ribâ kavramı akıllarda ve kalplerde faiz ismiyle meşruiyet kazanmaya başlamış, ribâ ve faiz kavramları ayrı ayrı değerlendirilir olmuştur. Sözlüklerde faizin tanımı *“Artık değerin değişikliğe uğramış biçimi olan paranın fiyatı, kiralanan paranın kira bedeli.”*[26] şeklini alıp, faiz ekonomik sürecin doğal bir parçası haline dönüşmeye başlamıştır. Bankalar açısından faizin tanımı bir sözlükte şu şekilde tanımını bulmuştur: *“Bankaların tasarruf*

---

[20] Abdülkerim Zeydan, *İslâm Hukukuna Giriş*, (Çev.: Ali Şafak), İstanbul, 2008, 64.
[21] Mevdûdî, *a.g.e.*, 110.
[22] Özsoy, *Faiz ve Problemleri*, Nil Yayınları, İzmir, 1994, 109-110.
[23] Döndüren, *a.g.e.*, 379.
[24] Hayreddin Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, İstanbul, 2012, 202; Erdoğan, *a.g.e.*,481.
[25] Erdoğan, *a.g.e.*, 481.
[26] Komisyon, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 84.

sahiplerinden vadesiz olarak veya belirli vadelerle topladığı paralar karşılığında belirlenen süre sonunda, anaparaya ek olarak ödemeyi garanti ettiği miktar faizdir." [27]

Cahiliyye Dönemi Araplarının *"Alışveriş de faiz gibidir."* [28] düşüncesi, günümüzdeki modern Kapitalist anlayışla birebir örtüşmektedir. Ana hatlarıyla, faizin alışveriş olmadığı konusunda şunlar söylenebilir:

a) Alım ve satımda alıcı ile satıcı arasındaki kâr paylaşımı eşitlik ilkesine dayanır. Çünkü alıcı, satıcıdan aldığı eşyadan yararlanır; satıcı da alıcıya sunduğu emek, hizmet, zekâ ve harcadığı zamanın ücretini alır. Faizde ise kâr paylaşımı eşit olmaz. Faiz alan mutlaka kârlıdır.

b) Normal alışverişte satıcı alıcıdan ne kadar yüksek olursa olsun sadece bir kere kâr alabilir. Oysa faiz işinde borç veren kendi malından ya da anaparasından sürekli olarak kâr elde eder ve zaman geçtikçe bu kârı katlanarak büyür."[29] Faizle borç verenin bir de bileşik faizle borç verdiğini düşünürsek, faizcinin elde ettiği kâr, geometrik bir şekilde katlanarak artma eğilimi gösterir.

c) "Alışverişte mal ile değerinin değişimiyle iş bitmiş olur. Oysa faiz işinde alıcı anaparayı alıp harcar, daha sonra harcamış olduğu şeyi tekrar elde edip faizle birlikte geri vermek zorunda kalır."[30]

Dünya genelinde Marksist anlayışın iktisadi yaklaşımının bir nevi özeti olan "Marksist İktisat El Kitabı" faiz için *"Sanayi sermayecisi (borç alan), ödünç para-sermayenin karşılığını vermek için verili bir para tutarını, borç veren sermayeciye yani bankere dağıtır. Bu tutara faiz denir Demek ki faiz, sanayi sermayecisinin, kendisine vermeye razı olduğu öndelik karşılığında borç veren sermayeciye devrettiği kâr parçasıdır. Faizin kaynağı artık değerdir."*[31] cümleleri kullanılır. Burada dikkati çeken husus, Marksizmin faize teknik bir süreç olarak yaklaştığı, Marksistlerin sık sık kullandığı "*sömürü düzeni*"nin ana kolonlarından biri olan faize, en azından tanım aşamasında, eleştirel tek bir kelime dahi kullanmamış olmalarıdır.

---

[27] Komisyon, *a.g.e.*, 84.
[28] Bakara, 2/275.
[29] Mevdûdî, *a.g.e.*, 17.
[30] Mevdûdî, *a.g.e.*, 103-104.
[31] Anonim, *Marksist İktisat El Kitabı*, (Çev.: Nail Satlıgan), İstanbul, 2010, 78.

Ribâ ve faiz kavramlarını ayırma eğilimi ilk olarak, faiz yasağını yumuşatma amaçlı olarak, Hristiyan Batı'da ortaya çıkmıştır.[32] İngiltere'de yaşayan Müslüman ekonomist Tarek el Diwany[33] bize şu bilgileri vermektedir: *"1220'den kısa bir süre önce kilise bilginlerinden Hispanus ribâ uygulanmayan bir borç alıp, ödemede geciken bir kişiye yüklenebilecek bir ücret tanımladı. Bu ücret, borç verenin parasının, aslında ödenmesi gereken zamanla fiilen ödendiği zaman arasındaki kullanım kaybını telafi etmekteydi. Bu zaman farkının ifadesi olarak Latince "arasındaki" anlamına gelen "interesse" kelimesi kullanılıyordu. İşte bu kullanım günümüz İngilizcesindeki faiz anlamına gelen "interest" terimini doğuracaktı."*[34]

İslâm Dünyasında da aynı eğilim daha *sonra "Kur'ân'da asıl yasaklanan ed'âf-ı mudâafe olan ribâdır; faiz değildir."* şeklinde seslendirilmiştir.[35] Günümüzde faiz "paranın kullanım fiyatı" olarak açıklanırken; ribâ da "paranın kullanımı için ödenen aşırı fiyat veya kanuni faiz haddini aşan fiyat" olarak tarif edilmektedir.[36] Bu tanımları merkeze alıp, faiz ile ribâ kavramlarını birbirinden ayıran Süleyman Uludağ'a göre faizi üçe ayırmak gerekir:

a) Haram faiz ve tefecilik, haram olan faiz budur.

b) Tahrimen veya tenzihen mekruh olan faiz, oranı düşük de olsa darda kalanlar ile fakir fukaraya verilen tüketim amaçlı kredilerden alınan faiz.

c) Mübah faiz; işadamlarından, sanayiciden, yatırımcıdan ve üreticiden; dolayısıyla bankalardan alınan makul gerçekçi mutedil ve ekonomik faiz.[37] Uludağ'ın bu görüşünün kritiğini tezimizin ikinci bölümünde inceleyeceğiz.

İsmail Özsoy'un tespitlerine göre, faizin ekonomik hayata verdiği zararları şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Faiz, milli gelirin adil bir şekilde dağılımına engel olur.

---

[32] Özsoy, *a.g.e.*,274.
[33] Erişim: [https://www.iz.com.tr/tarek-el-diwany], Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2019.
[34] Tarek el Diwany, *Faiz Sorunu*, (Çev.: Mehmet Saraç) ,İstanbul, 2011, 47.
[35] Özsoy, *a.g.e.*, 274.
[36] Özsoy, *a.g.e.*, 274.
[37] Süleyman Uludağ, *İslâm'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış*, 2010, 312.

b) Faiz, kazançlarını biriktirdikleri servetten elde eden âtıl bir halk sınıfı meydana getirir.

c) Faiz sermayenin verimliliğine sınır koyar. Müteşebbisler cari faiz haddinin altında gelir getiren projelere yatırım yapma isteği duymazlar.

d) Faiz, kalkınmayı teşvikten ziyade, frenler.

e) Faiz, kârı düşük fakat sosyal verimliliği yüksek projelerin gerçekleşmesine engel olur.

f) Faiz, yatırım teşebbüslerinde maliyet ve risk artışına yol açar.

g) Faizin gelir dağılımını bozması sebebiyle, bu mekanizmanın, milli gelirin büyük kısmını kendilerine ayırdığı bir grubun lüks tüketime yönelmesine sebep olur. Bu ise üretimin yapısını bozarak kaynakların optimum dağılımına engel olur.

h) Faiz ekonominin tabiî akışına engel olur.[38]

[38] Özsoy, *a.g.e.*,52-55.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. FAİZİN TARİHİ

Ödünç muameleleriyle birlikte ortaya çıkan faiz, ilk çağlardan beri önce din adamlarının, sonra filozof ve iktisatçıların inceleme konusu olmuştur.[39] Tezimizin bu bölümünde faizin farklı coğrafyalardaki tarihi seyrini ve durumunu tespite çalışacağız.

1.1. İlk Çağda Faiz

Faiz anlamını veren kavramlar tarihte çok eski çağlardan beri kullanılmaktadır. Örneğin, tarihte ilk kez M.Ö. 2000'li yıllarda Sümerlere ait belgelerde "mas" sözcüğü, faiz anlamında kullanılmıştır. Bununla birlikte, Asurlu tüccarlar da senetlerinde ilave etmek kökünden türeyen "şibtum" sözcüğünü kullanmış ve yıllık faizi % 30 olarak belirlemişlerdir.[40] Asur medeniyetinde var olan kredi sistemine göre, borç senetlerinde borç ve ödenecek faiz birlikte hesaplanarak kayıt altına alınmıştır. Diğer taraftan faizin zamanında ödenmemesi durumunda, aylık olarak anaparaya ve faize yeni faiz ilave edilmesi şeklinde bir yaptırım uygulanmıştır.[41]

Hindistan'da faiz oranı, sınıf tabakalarına göre değişiyordu. Hintlilerin mukaddes kitabı Manou Dahroma-Şastra, faizi kabul etmekle yetinmeyip bilakis bundan daha öteye emirler koyarak bazı sınıf tabakalarından yüksek faiz istenilmesi gerektiğini belirtiyordu. Brahmanlık Dini'nde mümtaz olan sınıf tabakaları için faiz % 24 ile % 36 arasında; işçi tabakaları için % 36; çiftçiler ve diğer gruplar için % 60 olarak sınıflandırılmıştı. En eski tarihinden bu yana Hindistan'da faizli muameleler cari olmuştur. Bu manzara, kutsal kitaplarına dahi girmiştir.[42] Eski Hindu hâkimleri döneminde yıllık faiz % 15 ile 60 oranında geçerli sayılırdı. Riskin arttığı zamanlarda bu oranın yükseltilmesi normal kabul edilirdi.[43] Aynı şekilde Eski Çin'de de faizli

[39] Özsoy, *Faiz ve Problemleri,*1.
[40] Ahmet Burçin Yereli ve bşk., "Osmanlı Kadı Sicillerinde Faiz Uygulamaları:Örnek Kararlar Üzerinden Bir İnceleme", *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, I,* Niğde, 2017, 33-42.
[41] Yereli, *a.g.m., 33-42.*
[42] Mahmut, Özdemir, "Faiz (Ribâ) Kavramına İslâmî Bir Yaklaşım", *EskiYeni Dergisi*, 18, Ankara, 2010, 67-68.
[43] Mevdûdî, *a.g.e.,* 57.

işlemler yapılıyordu. Bazı tüccarlar yüksek de olsa birbirinden faizle borç alıyorlardı. Faiz oranı ortalama % 36'ya ulaşıyordu.[44]

Faiz konusunu araştırırken, para hakkında da bilgi sahibi olmak gerekir. Tarihteki ilk madeni para basımının milattan önce 7. yüzyılda Anadolu'da Lidyalılar tarafından yapıldığı bilinmektedir. Tarihteki ilk madeni para olma özelliği taşıyan Lidya parası, darp suretiyle basılmıştır. Sabit bir alt kalıp üzerine konan madeni pula hareketli bir üst kalıp yerleştirerek, bir çekiçle vurmak suretiyle darp gerçekleştirilmiştir.[45] Milattan önce 5. yüzyılın sonlarına kadar sikkeler esas olarak elektrondan yani altın ve gümüş karışımından basılıyordu. Bronz sikkeler bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıktı ve ancak milattan önce 4. yüzyılda yaygınlaştı.[46] Önceleri külçe veya parçalar halinde mübadele vasıtası olan altın ve gümüş, bilahare para şeklinde basılarak kullanılmaya başlanmıştır.[47] Gümüş, ilk defa para olarak M.Ö. 269 tarihinde Roma'da kullanılmıştır. Altının para olarak ilk kullanıldığı yer Mısır'dır.[48]

Antik Yunan'da Solon (M.Ö. 640-560) döneminde, para ve faizle ilgili çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu doğrultuda toplumsal güç için para biriktirmeyi engellemek amacıyla faiz oranı düşürülmüş, bunun işe yaramadığı görülünce faiz oranları tekrardan yükseltilerek yıllık % 120, aylık % 10 düzeyine çekilmiştir.[49] Milattan önce 5. yüzyılda Delphi'deki Apollo tapınağında tüm Helen alemine hizmet veren uluslararası bir banka vardı. Bu banka hem kişilere, hem devletlere makul bir faiz oranı ile borç verirdi. Aynı şekilde özel sarraflar tüccarlara % 12 ila 30'a kadar varan faiz oranları ile borç verirdi. Yunanlılar bu yöntemleri ve işlemleri Yakın Doğu'dan (Babil, Mısır, Suriye) öğrenmiş ve daha sonra Yunanistan'da bazı büyük özel bankalar kurmuşlardır. Bunların sayesinde Atina'nın ticareti gelişmeye başlamıştır.[50]

Paranın kullanım alanının genişlemesiyle birlikte, paranın faiz karşılığında ödünç verilmesi de yaygınlaşmıştır. Öyle ki, sermayesi olmayan küçük tüccar ve

---

[44] Özdemir, *a.g.m.*, 67-68.
[45] Erişim: [https://www.darphane.gov.tr/tr/content.php?parent_id=179&content_id=179] Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2019.
[46] Erişim: [https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sikke] Erişim Tarihi: 12 Temmuz 2019.
[47] Özsoy, *a.g.e.*,113.
[48] Özsoy, *a.g.e.*, 113.
[49] Yereli ve bşk., *a.g.m.*, 33-42.
[50] Mevdûdî, *a.g.e.*, 192.

üreticiler, hatta köylüler de faaliyetlerini sürdürebilmek için yüksek faizlerle borçlanmış ve borç veren Yunanlılar yaptırım aracı olarak da kölelik kurumunu kullanmışlardır.[51] Eski Mısır'da, Firavunlar devrinin 24. ailesi zamanında, faizin anaparayı aşması yasaklanmıştı.[52]

İlkçağ filozofları faize karşı mücadelede din adamlarının yanında yer alarak onları desteklemişlerdir. [53] Platon ve Aristo faizi zararlı olduğunu düşünen filozoflardır.[54] Aristo (M.Ö. 384-322), faiz kavramını, doğal olmayan yollardan servet edinme yöntemi olarak tanımlayarak, paranın mübadele aracı olarak kullanılması gerektiğini ve paradan para kazanmanın doğaya aykırı olduğunu dile getirmiştir. Aynı çağlarda Platon (M.Ö. 427-347) da paranın bir mübadele aracı olduğunu söyleyerek; malın parayla ve paranın malla değişiminin söz konusu olduğunu, kredi ve faizin uygun olmadığını söylemiştir.[55] Benzer fikirler Cato (M.Ö. 233-149), Cicero (M.Ö. 106-43) ve Seneca (ö. 65) gibi Romalı yazarlar ve fikir adamları tarafından ifade edilmiştir.[56] Roma kanunlarına göre yıllık faiz % 12 seviyesindeydi.[57] Milattan önce 2. yüzyılda Roma'da bankacılık çok gelişmişti. Tefeciler müşterilerin mevduatlarını kabul eder ve bunlar için kendilerine faiz öderlerdi, hem borç alır hem borç verirlerdi. İşe hem kendi paralarını yatırır, hem başkalarının da yatırmalarını sağlarlardı. Milattan sonra 1. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun her kesiminde bankalar kurulmuştu. Bunlar bankacılığın çeşitli işlemlerinin yanı sıra müşterilerin mevduatlarını kabul eder, bunlar üzerine faiz öder ve sonra bu paraları borç verir, faiz alırlardı. Bu iş daha çok Yunanlı ve Suriyelilerin elindeydi. O devirde devlet hazinesinden, toprak ürünleri için faizli kredi verilirdi. Augustos (M.Ö. 63-M.S. 14) döneminde faiz oranı % 4'e kadar düşmüştür. Augustos'un ölümünden sonra faiz oranı % 6'ya, Konstantin zamanında % 12'ye çıkmıştır. Milattan sonra 1. yüzyıl hakkında şu bilgiler vardır: İskenderiye'nin Yahudi bankacıları Aleksander ve Dimitrius'un Filistin Kralı 1. Agriappa'ya 200 bin dirhem (yaklaşık 30 bin dolar) borç verdiği ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zuhuruna yakın zamanda Bizans İmparatoru Justinian (ö. 566), ülkede yasaya göre toprak

---

[51] Yereli ve bşk., *a.g.m., 33-42.*
[52] Yereli, *a.g.m., 33-42.*
[53] Özsoy *a.g.e.,*1.
[54] Feridun Ergin, *Para ve Faiz Teorileri*, İstanbul, 1983, 133.
[55] Yereli ve bşk., *a.g.m., 33-42.*
[56] Özsoy, *a.g.e.,* 30.
[57] Özsoy, *a.g.e.,*276.

sahipleri ve tüccarlardan % 4, kişisel borçlardan % 6, ticari ve sanayi borçlarından % 8 ve deniz ticareti için verilen borçlar üzerinden % 12 faiz uygulanmasını emretmişti. Bu yasa Justinian'dan sonra da uzun süre Bizans İmparatorluğunda geçerliliğini korumuştur.[58]

Faiz tarihin çok eski dönemlerinden beri bilinmekte ve ona karşı farklı tavırlar alındığı müşahede edilmektedir.[59] Bu cümleden olarak faize karşı semavi dinler olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm; faizin her çeşidini yasaklamışlardır. Hz Musa'ya gönderilen Tevrat'ta faiz genel olarak yasaklanmıştı. Fakat Yahudiler Kitab'ı tahrif ederek faiz yasağını yalnız İsrailoğulları'na tahsis ettiler ve başka milletlerden faiz almanın caiz olduğunu iddia ettiler.[60] Gerçekten de Yahudilerin bugün ellerinde bulunan Tevrat'ın Huruc bölümünün 22. babında şu cümleleri okumaktayız: *"25. Halkıma (Ben-i İsrail'e), aranızda yaşayan bir yoksula ödünç para verirseniz, ona tefeci gibi davranmayacaksınız. Üzerine faiz eklemeyeceksiniz."*[61] Bu cümlelerin yanında Tesniye bölümünün 23. babındaki şu cümleler, orijinal Tevrat'a insan elinin müdahale ettiğinin delili olsa gerektir: *"19. Kardeşinize para, yiyecek ya da faiz getiren başka bir şey ödünç verdiğinizde, ondan faiz almayacaksınız. 20. Yabancıdan faiz alabilirsiniz ama kardeşinizden almayacaksınız. Böyle yapın ki, mülk edinmek için gideceğiniz ülkede el attığınız her işte Tanrınız RAB sizi kutsasın."*[62] Hayrettin Karaman; Kur'ân-ı Kerîm'in Nisa Suresi 160. ve 161. ayetlerinin yukarıdaki tahrife işaret ettiğini ifade etmektedir.[63] Mevcut Tevrat'ın Yahudinin Yahudiye faizli borç vermesini yasaklaması nedeniyle, Yahudiler şu yola başvuruyorlardı: Doğrudan bir Yahudiye vermek yerine, faizli borç para önce bir Vesenî (Yahudi olmayan kişi)'ye veriliyordu. Vesenî de bu parayı faizli olarak asıl borç verilmek istenen Yahudi'ye veriyordu.[64]

Luka İncili, 6. Fasıl, 27. ve 28. *cümleler "ödenmesi ihtimali bulunmasa dahi hiçbir karşılık beklemeden ödünç vermenin faziletinden"* bahseder: *"(İsa dedi ki:) ... Bir yanağınıza vurana öbür yanağınızı da çevirin… Sizden bir şey dileyen herkese*

---

[58] Mevdûdî, *a.g.e.*, 192.
[59] Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul, 1991, II, 201.
[60] Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku,* II, 201.
[61] Erişim: [https://www.kutsalkitap.org/online-tevrat-oku/] Erişim Tarihi: 23 Haziran 2019.
[62] Erişim: [https://www.kutsalkitap.org/online-tevrat-oku/] Erişim tarihi: 23 Haziran 2019.
[63] Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku,* II, 201.
[64] Özsoy, *a.g.e.,* 247.

verin, malınızı alandan onu geri istemeyin…" [65] Hristiyanlığın ilk devirlerinden, kiliselerin ayrılmasına ve Reform Hareketi'ne kadar faiz yasağı yaygınlaşarak devam etti. Bütün kiliseler faiz yasağında birleştiler. Protestanlığın kurucusu Luther (ö. 1546), ticaret ve faiz ile ilgili bir kitabında yalnızca faizi değil, selem ve benzeri birçok akitleri de haram ilan etti. Ancak Hristiyanlık faiz yasağının yerini dolduracak müesseseler geliştiremediği için ekonomik baskılar altında taviz vermeye ve çeşitli isimler altında istisnalar yaparak faiz konusunda cevazlar getirmeye koyuldu. Bu istisnaların yanında araya suni alışveriş akitleri sokularak hile yoluyla faiz alışverişleri yapıldı.[66] Nihayet Fransız İhtilali'nden sonra Avrupa faiz yasağını kaldırma ve faizi kanunlaştırma yoluna girdi.[67]

Ortaçağ'da Avrupa'da en çok kullanılan para bakır olup, altın ve gümüş para pek azdı. Bu iki madenin tedavüldeki hacminin çoğalması Amerika ve Avustralya'daki madenlerin 17. asırdan itibaren işletilmeye başlatılmasıyla olmuştur.[68] Daha sonra altına bağlı olarak madenî para, banknot ve kâğıt paralar icat edilmiş, kâğıt para zamanla altına bağlı olmaktan da çıkarak çok yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Bu arada banka parası veya yaygın adıyla kaydî para, hesaptan hesaba kayıt sûretiyle transfer kolaylığı sağlaması sebebiyle kullanılmaya başlanmıştır.[69]

İslâm öncesi Mısır'da faiz oranı % 12 seviyesinde iken, Bizanslı tacirlerin etkisiyle bu oran, % 50'lere kadar çıkmıştır.[70]

Yukarıda görüldüğü gibi faiz, medeniyetlerin ortaya çıkışıyla ve paranın kullanım alanın genişlemesiyle birlikte var olmuş, Doğu Batı farkı gözetmeden ticarî hayatın içide bir şekilde kendini göstermiştir. Bunun temel sebebi kanaatimizce insanın daha çok kazanma isteğidir. Bu istek meşru bir istek olmakla beraber, belirli bir sınır ve kural olmadığı zaman; haksız yollar icad edilerek insanoğlu bu isteğini doyurmaya çalışmaktadır.

---

[65] İncil, Luka 6/27-28, İstanbul, 2005, 124-125.
[66] Karaman, *a.g.e.*, II, 200-201.
[67] Karaman,*a.g.e.*, II, 200-201.
[68] Özsoy, *a.g.e.*, 113.
[69] Ergin, *a.g.e.*, 25-27.
[70] Yereli ve bşk., *a.g.m.*, 33-42.

1.2. İslâmiyet'ten Sonra Faiz

Peygamberimiz'in (s.a.v.) gönderildiği zaman diliminde Arabistan Bölgesindeki Cahiliye Arapları faizle borç para veriyorlardı. Muayyen bir zaman sonra ödenecek para karşılığı alınan fazla miktar, zamanın bedeliydi. Borcun ödeme vakti gelince ödünç veren, borçluya "Parayı ver ya da faizini borca ekle." derdi. Borç ödenmezse, borcun faizi borcun üzerine eklenirdi, yani mürekkep (bileşik) faiz sistemi uygulanırdı.[71] Aşırı kârlar, nisbeten azalan masraflar, Mekkelilere menkul kıymetlerini arttırma, servet toplama, sonuç olarak çöl ekonomilerini kapitalist ekonomiye dönüştürme imkanı veriyordu.[72] Medine'de de aynı zaman diliminde, Medineli çiftçiler, Yahudi tefecilerden borç alırlardı.[73]

Hamdi Döndüren, İslâm Tarihinde faizin sürecini özetle şöyle sıralar:

a) Döndüren, ilk merhaleyi Mirac'la ilgili şu hadisi, ilerideki yasaktan önce faizin kötülüğünün insanlara bildirilmesi olarak değerlendirmiştir[74]: *"Mirac gecesi, karınları evler gibi (büyük) olan bir topluluğun yanına geldim. Onların karınlarında dışarıdan görülen yılanlar vardı. Cebrail'e (a.s), bunların kimler olduğunu sorduğumda Cebrail: "Onlar faiz yiyenlerdir." cevabını verdi."*[75]

b) Döndüren, *"İnsanların mallarında artış olsun diye faiz cinsinden verdiğiniz şey (nakit para, mal, sadaka vb) Allah katında artmaz. Allah'ın rızasını dileyerek verdiğiniz zekât ise, işte sevaplarını kat kat arttıranlar onu verenlerdir."*[76] ayetinin Mekkî olduğunu; ayette haramlıkla ilgili bir hüküm bulunmadığını, fakat ribânın kötülüğüne işaret olduğunu belirmektedir.[77]

c) Önceki şeriatlarda faiz yasağı bulunduğunun haber verilmesi. Kur'ân-ı Kerîm'de daha önceki dinlerde de faizin yasak kılındığı haber verilmiştir. Yahudilere yapılan faiz yasağından şöyle söz edilir: *"Yahudilerin yaptıkları*

---

[71] Zeydan, *İslâm Hukukuna Giriş*, 64.
[72] İzzet Er, "Hicret Öncesi Mekke'de Kapitalizm", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, Bursa, 1992, 310.
[73] Mevdûdî, *a.g.e.*, 162.
[74] Hamdi Döndüren, *a.g.e.*, 380.
[75] *İbn Mâce*, Ticârât, 58; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 353, 363.
[76] Rûm, 30/39.
[77] Döndüren, *a.g.e.*,380-381.

zulümden, çok kimseyi Allah yolundan çevirmelerinden, menedildikleri halde faiz almalarından ve haksız yere insanların mallarını yemelerinden dolayı kendilerine helal kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara yasakladık. İçlerinden inkâr edenlere de acı bir azap hazırladık."[78] Bu ayet Medine'de inmiştir. Burada Müminler faize karşı dolaylı yoldan uyarılmıştır. Çünkü Yahudilerin yasağa rağmen faiz almaları kötülenmiştir.[79]

d) Katlanmış faizin yasaklanması. Vade sonlarında anaparaya eklenen faize "basit faiz" anapara ve faiz toplamına yeniden faiz eklenmesine ise *"mürekkep (bileşik)"* veya *"katlanmış faiz"* denir. Cahiliye toplumunda ve İslâm'ın ilk dönemlerinde borçluyu altından kalkamayacağı yük altına sokan durum, bu sonuncu ribâ çeşidi olduğu için, ilkin bu yasaklanmıştır. Ayette şöyle buyurulur: *"Ey iman edenler! Ribâyı öyle kat kat arttırılmış olarak yemeyin."* [80] Bu ayet Medine'de inmiştir. Buradaki "kat kat arttırılmış olarak..." ifadesi bir kayıt veya şart olmayıp, cahiliyye devrinde uygulanan fahiş ribâ olayına dikkati çekmek için kullanılmıştır. Ribânın azının da çoğunun da meşrû olmadığı konusunda görüş birliği vardır. Çünkü bir şeyin azı, çoğunu davet eder. İslâm'da; "seddü'z-zerâi' (kötülüğe giden yolu kapama)" prensibinden yola çıkılarak azı zarar veren şeyin çoğu da yasaklanır. Nitekim kesin ribâ yasağı bildiren ayet ve hadisler, ribânın azı ile çoğu arasında bir ayırım yapmaz.[81]

e) Kesin faiz yasağının gelişi. Hamdi Döndüren faiz yasağının son aşaması ile ilgili olarak faiz yasağının Kitap, Sünnet ve icma delilleri ile sabit olduğunu ifade eder. Haramlık hükmü sekizinci veya dokuzuncu hicret yılında gelmiştir.[82] Allah şöyle buyurur: *"Allah alış-verişi helal, faizi ise haram kılmıştır. Faiz yiyenler kabirlerinden ancak kendilerini şeytan çarpmış kişi gibi kalkarlar."*[83] *"Ey iman edenler, Allah'tan korkunuz ve eğer gerçek müminler iseniz faizden (henüz alınmamış olup da) kalanı bırakınız. Eğer*

[78] Nisa, 4/160-161.
[79] Döndüren, *a.g.e.*, 381.
[80] Âl-i İmrân, 3/130.
[81] Döndüren, *a.g.e.*, 382.
[82] Döndüren, *a.g.e.*, 383.
[83] Bakara, 2/275.

böyle yapmayacak olursanız Allah ve Peygamber ile savaş halinde olduğunuzu biliniz. Şayet tevbe ederseniz anaparalarınız yine sizindir. Böylelikle ne zulmetmiş ve ne de zulme uğratılmış olursunuz."[84]

Medine'de meskûn bulunan Yahudilerle de faiz konusunda bazı düzenlemeler yapılmıştır. Çünkü Medine döneminde altının altınla, gümüşün gümüşle değişimi Yahudi tefecilere yarıyordu. Resulullah (s.a.v.) Necran Yahudileri ile kimseden faiz almayacaklarına dair bir anlaşma yapmıştır.[85] İslâm Dininin faiz konusunda bu kadar ciddi durması, yüzyıllar içerisinde oluşmuş olan yanlış iktisadi ve sosyal düzeni ıslah içindi. Nitekim Iraklı bir İslâm Tarihi araştırmacısı olan Abdulaziz Dûrî (v. 2010)[86] İslâm'ın iktisadi ve toplumsal kurallarının sömürüye ve madde düşkünlüğüne hücum ederek sosyal adalet üzerinde ısrarla durduğunu şu cümleleriyle ifade etmektedir:

"İslâmi davet, ferdin kendi yaptığından sorumlu olmasını kuvvete vurgulayarak, bunu kabilecilik anlayışındaki kabile mensupluğu kriteri yerine değerlendirme ölçüsü olarak kabul etti. Ama aynı zamanda tekelcilik, sömürü ve servet yığma peşinde koşan mutlak ferdiyetçiliği reddetti. Bu noktada Mekke'nin ticari ekonomisinin kavramlarının, bedevilik ekonomisi ve kavramları ile çatıştığını ve birincisinin küçük bir grubun yararına olan bir değişme meydana getirdiğini hatırlamalıyız. İşte böyle bir ortamda İslâm, bedevilik kavramlarıyla çatışan, ama aynı zamanda değişmeyi küçük bir grubun çıkarı için isteyen ticaret erbabının kavramlarını da reddeden köklü bir değişikliği vücuda getirmek için ortaya çıktı. Çünkü İslâm, değişikliğin bir bütün olarak toplum yararına olmasını istiyordu. Böylece biz İslâm'ı, ferdi sorumluluğu vurgulamanın yanı sıra, sömürüye saldırırken ve sosyal adalet düşüncesini pekiştirirken görüyoruz."[87]

Müfessirlerin çoğuna göre, ribâ ayetleri, Tâif'te oturan Sakîf Kabilesi'nin faiz problemiyle ilgili olarak inmiştir. Bu kabilenin Hz. Peygamber'le (s.a.v.) yaptığı "Taif Anlaşması"na göre, onların başkalarında olan faiz alacakları devam edecek, fakat başkalarının onlardan olan faiz alacakları kaldırılacaktı. Sakîf'ten Amr b. Umeyr Oğulları denilen dört kardeş Tâif'in fethi sırasında İslâm'a girmiş, faiz alacaklarının vadesi gelince de bunları tahsil için Mekke'ye adam göndermişlerdi. Mekke'de oturan

---

[84] Bakara, 2/278-279.
[85] Mevdûdî, *a.g.e.*, 105.
[86] Erişim: [https://İslâmansiklopedisi.org.tr/duri-abdulaziz] Erişim Tarihi: 12 Temmuz 2019.
[87] Abdulaziz Dûrî, *İslâm İktisat Tarihine Giriş*, (Çev.: Sabri Orman) İstanbul, 1991, 22.

Muğire Oğulları faiz borçlarını ödemek istemeyince, aralarında düşmanlık doğmuştu. Anlaşmazlık Mekke valisi Attâb b. Esîd'e (ö. 634) götürülmüştü. Attâb durumu Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yazmıştı. Bunun üzerine faiz ayetleri inmiş, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ayetleri Mekke valisine yazdı ve hükme razı olurlarsa ne âlâ; aksi halde Sakîflilere karşı harp ilan etmesini bildirmişti. Durumu öğrenen Sakîf kabilesi faiz istemekten vazgeçti.[88]

İslâm'ın ilk asrında faizsiz bir şekilde kâr sağlayan yöntemleri uygulayan tacir sahabiler de vardı. Sahabilerden ticaretle uğraşan bir zat olan Zübeyr bin Avvam, kendisine emanet olarak bırakılan malları borç olarak aldığını söyler ve bu parayı işletip kullanırdı.[89] Hz. Zübeyr'in bu uygulaması, fıkhî bir uygulama olarak günümüzdeki katılım bankalarının faaliyet başlıklarından biri olan mudarebe usulüne örnektir.

Müslümanlara ait paranın basılması, o zamanki Müslümanların ekonomik olarak tam bağımsız olmasını sağlayan bir durum olmuştur. İslâm parasının basılarak bütün İslâm ülkesine hâkim kılınması Emevi Halifesi Abdülmelik b. Mervan (ö. 705) devrine rastlar. Abdülmelik'i para basmaya zorlayan olay şudur: Halife Doğu Roma İmparatorluğu'na gönderdiği resmi yazılara başlık olarak; "De ki, Allah birdir." ayetini yazar ve sonuna da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) adını yazardı. Bu üsluba kızan Roma İmparatoru, yazılardan bunları çıkarmasını, aksi halde İslâm ülkelerinde tedavül eden Roma paralarının üzerine Hz. Muhammed'in (s.a.v.) adını, Müslümanların hoşuna gitmeyecek bir biçimde yazdıracağını bildirdi. Bu tehdit üzerine, ilmî bir heyet toplanarak, devlet adına para basılmasına ve piyasadaki yabancı paraların tedavülden kaldırılarak değiştirilmesine karar verdi. Hazırlanan para kalıpları çeşitli merkezlere gönderilerek, basıma izin verildi. Halk, elindeki yabancı paraları darphanelere götürüp, yeni paraya çevirtmiş ve her yüz dirhem için bir dirhem basım ücreti ödemiştir.[90] Bu olaydan sonra İslâm devletlerinin sikkeleri de esas olarak üç madenden; altın, gümüş ve bakırdan basılmaya başlanmıştır.[91] Ayrıca Maverdî Sasani devletinin zayıflaması ve siyasi çalkantıların devam etmesi sonucu dirhemlere hile karıştırılmış olmasının ve

---

[88] Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Akçağ Yayınları, Ankara, ts., II, 221.
[89] Özsoy, *a.g.e.*,17.
[90] Hamdi Döndüren, İslâm'da Para-Kredi Faiz Enflasyon İlişkileri, *İslâmî Araştırmalar*, 3, Ankara, Ocak 1987, 58-59.
[91] Erişim: [https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sikke] Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2019.

bozuk İran dirhemlerinin İslâm pazarlarını doldurmuş olmasının Abdulmelik bin Mervan'ı para basmaya iten sebep olduğunu ifade etmiştir.[92]

Müslümanların ticarete kattığı yeniliklerden birisi de günümüz çeklerinin veya güven mektuplarının yerine sayabileceğimiz şu olaydır: Halep emiri Seyfü'd-devle (v. 356/967) 10. yüzyılda Bağdat'ı ziyaret eder. Bir hana inen Seyfü'd-devle ikramlardan sonra bir hokka ister. Bir kâğıt yazan Seyfü'd-devle bu kâğıdı bir sarrafa hitaben yazar. Kâğıdı alan sarraf, kâğıdı getiren hancıya 1000 dinar öder.[93] 1000'li yıllarda Müslümanların çarşılarındaki bir sahneyi, hicrî 437-444 (1045-1052) yılları arasındaki gezilerini anlatan İranlı seyyah Nâsır Hüsrev (ö. 1088), şöyle aktarır: *"…Basra çarşılarında alış-veriş şöyle yapılıyordu: Yanında parası olan herkes bu parasını sarrafa verir ve ondan çek alırdı. Sonra kendisine lazım olan her şeyi satın alır ve fiyatı sarrafa havale ederdi. Müşteri şehirde ikamet ettiği müddetçe sarrafın çekinden başka bir şey kullanmazdı."*[94]

1.3. Orta Çağ Avrupa'sında Faiz

Kültür, teknoloji, ticari yenilikler, iyilik ve kötülük; kısacası her şey toplumlar arası geçiş özelliğine sahiptir. Bu konuda Fransız tarihçi Braudel (ö. 1985): *"Batı Kapitalizminde kambiyo senedi, mudarebe, önden satış, pirinç, ipek, şeker kamışı, kâğıt, pamuk, Arap rakamları, abaküs, İslâm vasıtasıyla keşfedilen Yunan bilimi, barut, pusula v.s. ithal kökenli ne varsa mahreci İslâm'dır."*[95] tespitinde bulunmuştur.

Faiz konusunda artık, modern Kapitalizmin beşiği olan Avrupa'ya bakabiliriz. Ortaçağ Avrupasında faize en önemli engel Hristiyanlıktı. Hristiyanlıkta Kilise M.S. 13. asrın ortalarına kadar faiz ve krediler aleyhinde tavır almıştır. Faizin mahkûm edilmesi, başka bir deyişle "paranın para doğuramayacağı" prensibi Aristo'ya (M.Ö. 384-322) kadar iniyordu.[96]

İlk erken Kapitalist sistem ve faiz düzeni, Kuzey İtalya'daki Floransa, Ceneviz ve Venedik'te 13. yüzyılda kendini göstermiştir. İlk erken Kapitalist toplum, burada var

---

[92] Maverdî, *el-Ahkâm,* 148.
[93] Özsoy, *a.g.e.*22-23.
[94] Özsoy, *a.g.e.*,2.
[95] Özel, *a.g.e.*, 31.
[96] Döndüren, *a.g.e.*, 381-382.

olmuştur. Bu kentlerin sakinleri (doğrudan veya dolaylı olarak) geçimlerini atölye ve ticaret sayesinde sağlıyorlardı; bunlar ne toprak ağalarıydı, ne de toprak ağalarına bağımlıydılar.[97] İtalya'da faiz yasağı 13. yüzyılda kambiyo senedi ile delindi. Bu sayede faiz yasağına rağmen kredi verilebiliyor, hem de uzak mesafeler arasında para ödemeleri yapılarak bir ölçüde sermayeye akışkanlık kazandırılıyordu.[98] İtalya'da okullarda çocuklar ya da firma içinde elemanlar, ticari aritmetik, faiz ve iskonto hesapları öğreniyordu.[99] Bu şekilde Avrupa'da eğitimle faiz meşruiyyet kazanmıştır.[100]

Başlangıçta kilisenin ticaret hayatı ve kredi faaliyeti karşısında takındığı olumsuz tavır, Avrupa'da para ve finansman kaynaklarının Lombardiyalılar (faiz konusunda kilise görüşüne uymayan çoğu İtalyan olan ekol), Yahudiler ve Temple Şövalyeleri (1118'de kurulmuş askeri ve dini bir tarikat olup, büyük servetler elde etmişlerdi.) elinde toplanmasına yol açmıştı. Bu durum kilise topluluğunu uzun münakaşa ve kararsızlıklara düşürdü. Din adamları arasında iki görüş uzun süre çarpıştı.[101]

11. yüzyılda kurulan Bologna Üniversitesine mensup ekol hukukçuları Justinien kanunlarına dayanarak faizin lehinde görüş ortaya koydular. Sonunda kilisenin iktisadî doktrinine biraz esneklik vermek gereği duyulmuştur. Bu arada Papa Innocent III (ö. 1216), bir tüccara tevdi edilmiş paranın kârından hisse almakla günah işlenmiş olmayacağını söylemiştir. Durumu Hristiyanlıkla bağdaştırmak için birçok formüle başvurulmuştur. Faizin meşru ilan edilmesi Katoliklerin büyük simalarından Saint Thomas Aquinas'ın (ö. 1274); ticaret ve kredi rizikosunu göze almış, parasını tehlikeye atmış kimseler lehine kâr ve kazanç hakkı tanımanın gerektiğini söylemesiyle gerçekleşmiştir.[102] Ortaçağ'da başta filozof Saint Thomas Aquinas olmak üzere diğer filozoflar faiz konusundaki yumuşama ve tavır değişikliğine öncülük yapmışlardır.[103] İsmail Özsoy Kapitalizmin tohumlarını İncil ehlinin bu kitabı yorumlama biçimleri

---

[97] Georg Fülberth, *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, (Çev.: Sadık Usta) İstanbul, 2008, 112-113.
[98] Özel, *a.g.e.,*14.
[99] Özel, *a.g.e.,*15.
[100] Tarek el Diwany, *a.g.e.*, 8.
[101] Döndüren, *a.g.e.*, 381-382.
[102] Döndüren, *a.g.e.*, 381-382.
[103] Özsoy, *a.g.e.*, 277.

ektiğini, böylelikle Ortaçağ Avrupasında faiz düşüncesinde istikamet değişikliği görüldünü ve faiz yasağının tedricî olarak kırılmaya başlandığını ifade etmiştir.[104]

Modern Kapitalizmin ve faiz sisteminin oluşmasında Yahudilerin etkisi zaman zaman tartışılmıştır. Örneğin Alman ekonomist ve sosyolog Werner Sombart (ö. 1941), Avrupa'da bilinen en eski tahvillerden birisinin 1207 yılında Simon Rubens isimli bir Yahudi tarafından yazıldığı bilgisini vermiştir.[105]

14. yüzyılda Avrupa'da ticaret hayatına önemli yenilik gelmiştir: Artık bir borç için ücretin, borç alanın sadece ödemede gecikmesi durumunda değil, en baştan tahakkuk ettirileceği iddia edilmiştir. Bu ise iki gerekçeye dayandırılmıştır:

a) Kârın terk edilmesi (Lucrum cessans) yani kişinin parasını borç vermek için vazgeçtiği kâr.

b) Zarar etme (Damnum Emergens) yani kişinin parasını borç vermesi ile uğradığı fiili zarar.[106]

Ribâ ve faiz kavramlarını ayırma eğilimi ilk olarak, faiz yasağını yumuşatma amaçlı olarak Hristiyan Batı'da ortaya çıkmıştır.[107] Faiz ile ribâ kavramlarının aralarının tefrik edilmesi 18. y.y. de yaygın hale gelmiştir. Günümüzde faiz "paranın kullanım fiyatı" olarak açıklanırken; ribâ da "paranın kullanımı için ödenen aşırı fiyat veya kanuni faiz haddini aşan fiyat" olarak tarif edilmektedir. Böylece yasağın şiddetini azaltmak, İncil ayetlerine yeni bir yorum getirmek veya Aristo'nun görüşlerini, faize izin veren Roma kanunlarıyla uzlaştırmak gibi yollarla bu yasağı tamamıyla kaldırma teşebbüsleri yer almıştır.[108]

16. yüzyıldan itibaren faiz konusu üzerindeki tartışmalar başlıca iki fikir akımı şeklinde devam etmiştir. Skolastik geleneği devam ettiren ekol içinde Protestan reformcu Martin Luther (ö. 1546), John Major, G. Biel, F. De Toledo, Valencialı Gregory (ö. 1603) gibi 16. ve 17. y.y. nin önde gelen filozofları bulunmaktadır. Bu grup

---

[104] Özsoy, *a.g.e., 276.*
[105] Werner Sombart. *Kapitalizm ve Yahudiler*, (Çev. : Sabri Gürses), İstanbul, 2005, 77.
[106] elDiwany, *a.g.e*, 46.
[107] Özsoy, *a.g.e.*, 274.
[108] elDiwany, *a.g.e.*, 277.

faiz almayı haklı kılan üç hüccetin, yani zarara uğrama, kazançtan fedakârlık ve kaybetme riski varsa değişen ekonomik şartlar altında faizin alınabileceği görüşünü savunmuşlardır.[109]

Skolastik düşünceyi terk eden gruba Kalvinizmin kurucusu Jean Calvin (ö. 1564) öncülük etmiştir. Calvin günahları sıraladığı mektubunda faizi günah listesinden çıkararak bu konuda en önemli adımı atmıştır. Hristiyan reformcu Jean Calvin faize yalnız tüketim açısından bakmamış, üretimi de dikkate alarak bu maksatla faizle para almaya cevaz vermiştir.[110] Avrupalı düşünürler Besold (ö. 1638) ve Bacon (ö. 1626), bu fikri daha da geliştirmişlerdir.[111]

Kapitalizmin oluşumunda Yahudiliğin etkisini de göz ardı etmemek gerekir. Bu konu kanaatimizce önemli bir başlıktır. Günümüz uluslararası firmaların birçoğu bu dine mensup insanlara ait görünüyor. O halde Yahudi zihniyetinin Kapitalizmle olan ilgisini irdelemek gerekir. Bu konuda Mustafa Özel, Maksizmin öncüsü olan Karl Marks'ın (ö. 1883) 1843 tarihli bir makalesinden bizlere şunları aktarmıştır: *"Yahudiliğin dünyevi temeli nedir? Pratik ihtiyaçlar (zaruretler) ve kişisel çıkar. Yahudiliğin dünyevi ibadeti? Bezirgânlık (yahut sıkı pazarlıkçılık) Yahudinin bu dünyadaki tanrısı? Para. Yahudi sadece mali güç kazanmak suretiyle değil, fakat aynı zamanda ve ondan ayrı olarak paranın bir dünya gücü haline gelmesi ve pratik Yahudi ruhunun Hristiyan ulusların pratik ruhu haline gelmesiyle kendini Yahudice bir tarzda kurtarmıştır. Yahudiler, Hristiyanların Yahudileşmesi ölçüsünde kendilerini kurtarmışlardır. Yeni Hristiyanın putu artık servet tanrısı olan Mammon'dur ve yeni Hristiyan ona sadece dudaklarıyla değil beden ve ruhunun bütün gücüyle yakarır. Dünya artık Hristiyan için bir borsadan başka bir şey değildir. Bezirgânlık ruhu çarpmıştır onu ve rahatlayabilmesi için tek yol nesneleri değiş tokuş etmesidir. Para, İsrail'in kıskanç tanrısıdır, önünde başka hiçbir tanrının duramayacağı tanrı. Yahudilerin tanrısı dünyevileştirilip bütün insanların tanrısı haline getirildi."*[112]

Alman iktisatçı ve sosyolog Werner Sombart (ö. 1941) iktisada Karl Marks'tan farklı yaklaşan biri olmakla beraber, Kapitalizm ve Yahudiler ismiyle Türkçeye çevrilen

---

[109] Özsoy, *a.g.e.*, 280-281.
[110] Sombart, *a.g.e.*, 31.
[111] Özsoy, *a.g.e.*, 281-282.
[112] Özsoy, *a.g.e.*, 92-93.

eserinde bizlere aktardıkları, Sombart'ın bu konuda Marks'la aynı doğrultuda düşündüğünü veya etkilendiği izlenimini vermektedir. Mustafa Özel de bu görüştedir.[113] Sombart'ın ulaştığı sonuç şudur: Püritanizm (Martin Luther'le başlayan yeni Protestan akımı) Yahudiliktir. Yahudiliğin rasyonalitesi, legalizmi, dini liderlerinin ticari dehaları, Yahudilerle Yahudi olmayanlar arasındaki ilişkilerde cari olan ikili ahlak kodu vb. Kapitalizmin ruhunu ciddi biçimde beslemiştir. 15. yüzyılın sonlarında Yahudiler İspanya'dan atıldıktan sonra Kuzey Batı Avrupa'da Kapitalizmin gelişmesi için hayati bir rol oynamışlardır.[114] Amerika kıtasına fetihler (kanaatimizce bu durum bir fetih değil; işgal girişimiydi.) başlarken burada Yahudilerin önemli bir payı vardır. Kalkan gemilerin finansörü kesinlikle Yahudilerdir.[115] Hatta Sombart, Amerika kıtasını bulup, bu kıtayı Arupalıların işgal etmesine ön ayak olan Kristof Kolomb'un (ö. 1506) gizli bir Yahudi olduğu tezini ortaya atmıştır. Sombart'a göre, kendi zamanındaki son araştırmalar, Kolomb'un yol arkadaşları arasında bir dizi Yahudinin varlığını ve Amerikan toprağına ayak basan ilk Avrupalının bir Yahudi olan Lois de Torres olduğunu ispatlamıştır.[116]

İspanya sürgününden itibaren göç etmek zorunda kalan Yahudiler Almanya'ya, İtalya'ya, Hollanda'ya ve İngiltere'ye gelmişlerdir. Yahudiler sömürge için kurulan şirketlerin müdürleriydi. Kısacası hiçbir sömürge girişimi onlarsız tamam olmuyordu. Kapitalizmin döngüsel gelişimi içinde yükseliş ve düşüş olgusu Sombart'a göre çok erken bir tarihte doğrudan Yahudilerin hareketliliği ile açıklanabilir.[117] Bu bağlamda Hollanda ve İngiltere'yi 1500'lü yıllarda Kapitalist işletmeyi ilk uygulayan ülkeler olarak kabul edebiliriz.[118] Kuzeybatı Avrupa dünyada Kapitalizmin ilk geliştiği bölgedir.[119]

Yukarıda Kapitalizmin tohumlarını Hristiyanların İncil'i yorumlama biçiminin ektiği tespitini yapıp, daha sonra da Yahudilerin bu süreçteki katkılarını ortaya koymaya çalıştık. Peki Kapitalizm denen yaklaşımın gerçek mucidi acaba kimdir? Kanaatimize göre Kapitalist yaklaşımın bir mucidi yoktur. Bu yaklaşım her zaman var olmuş, farklı

---

[113] Özel, *a.g.e.,* 91-92.
[114] Özel, *a.g.e.,*10.
[115] Werner Sombart, *Kapitalizm ve Yahudiler,* 10.
[116] Sombart,*a.g.e.,* 47.
[117] Sombart, *a.g.e.,* 10.
[118] Georg Fülberth, *Kapitalizmin Kısa Tarihi,* 87.
[119] Fülberth, *a.g.e.,* 86.

din, farklı ırk ve farklı coğrafyaların katkılarıyla en son şeklini Avrupa kıtasında almıştır.

Sombart'a göre İsrail (Yahudi ırkı) Avrupa üzerinden güneş gibi geçmiştir. Onun gelişiyle yeni bir yaşam patlak vermiş, onun gidişiyle her şey çürüyüp gitmiştir. Sombart,Yahudi halkının 15. yüzyıldan bu yaşadıklarının kısa bir özeti bu iddiaya destek sağladı tespitini yapmıştır. [120] Hollanda'da para ve kredi sisteminin standartlaştıran (yani gayrişahsileştiren) tahvil ve kredi araçlarını kullanmaları, denizaşırı ticareti ve sömürgeci girişimleri finanse etmeleri, lüks ticaretteki uzmanlıkları ve en önemlisi Antwerp ve Amsterdam yoluyla İngiltere'ye Kapitalizmin rasyonel ve hesabî ruhunu bütün teknikleri ulaştırmaları gibi etkilerle Yahudiler Avrupa iktisadi hayatının merkezini güneyden kuzeybatıya kaydıran bir hızlandırıcı rol oynamışlar, uluslararası ticaretin temposunu arttırmışlar ve Kapitalizmin Batı'da onsuz hiç bir zamanı var olamayacağı modern ulus devletin temellerini atmışlardır. [121] Modern ekonomik yaşamın büyümesinin en önemli olgulardan biri ekonomik etkinliğin merkezinin Güney Avrupa milletleri olan İtalyanlar, İspanyollar, Portekizliler ve Güneydeki Alman topraklarından Kuzey batıdaki Hollanda, Fransa, İngiltere ve Kuzey Almanya'ya geçmesidir. Ekonomik merkezin Güney'den Kuzey Avrupa'ya kaymasını Yahudilerin yer değiştirmeleri ile bağlantılandırabiliriz.[122]

Sombart'a göre Yahudiler modern dönemin Kapitalist zihniyetini ve tefecilik sisteminin mantığını oluşturan insanlardır. Sombart burada Hristiyanlıkta yasaklanan tefeciliğin Yahudilikte serbest olduğunu tespit ediyor, dinsel metinlerinin Yahudi milletine "Borç ver ama asla borç alma!" buyurduğunu; Yahudilerin tarihinin özetinin aslında bu cümle olduğunu söylüyor. Sombart, Yahudilerin genellikle tarım ve zanaat işleri ile uğraşmadıklarını, onların daha ziyade organizatör olduklarını, bu organizasyon yeteneğinin ise Kapitalist girişimciliğin mayası olduğunu belirtmiştir.[123]

Yahudilerin Kapitalizm, modern bankacılık ve faiz sistemine olan etkilerini anlatmaya devam eden Sombart, mevcut Yahudi dininin Kapitalizmin ruhuyla örtüştüğünü şu cümlelerle aktarmıştır: *"Mesela gizli Hristiyanlık yoktur ama gizli*

---

[120] Sombart, *a.g.e.*, 29.
[121] Özel, *a.g.e.*, 10.
[122] Sombart, *a.g.e.*, 27-28.
[123] Sombart, *a.g.e.*, 11-13.

Yahudilik vardır. Çünkü Yahudiler için dinleri gerekirse gizli sürdürülecek kadar bağlayıcıdır. Hristiyanlık dini yoksulluğa, keşişliğe, çileciliğe övgü yaparken; Yahudi dini zenginliğe, akılcılığa övgü yapmaktadır. Ve yine Hristiyanlık için reklam günahken, Yahudilerde serbesttir. Kısacası Kapitalizmi ortaya çıkartacak nitelikler Yahudilik dininde serbestken, Hristiyanlıkta yasaktır. Böyle olduğu için de Yahudi dini Kapitalizme uygun bir dindir. Sık sık Yahudilerin yaratıcı güçten yoksun olduğu öne sürülmüştür; yalnız teknik değil ekonomik keşiflerde sadece Yahudi olmayanlar tarafından yapılmıştır ve Yahudiler hep başkalarının fikirlerini zekice işe yarar kılmayı başarmıştır denir. Ben bu genel görüşten bütünüyle uzak duruyorum. Yahudiler hem ekonomik icatlar yapmışlar, hem de başkalarının buldukları ekonomik icatları çok iyi uygulamışlardır. Ekonomi dünyasında önemli olan icatlar değil, icatları uygulayanlardır. Bu durum İngiltere'de de aynıydı, ülkenin ekonomik gelişimi başka değişle Kapitalizminin büyümesi çoğunlukla İspanyol ve Portekiz kökenli olan Yahudilerin hareketliliğine eşit gidiyordu."[124]

Yeni ekonomik süreçte Avrupa artık faizin meşruiyetini değil, ne kadar olması gerektiğini konuşmaya başlamıştır. Avrupa'da sanayi ve ticaretin baş döndürücü bir hızla gelişmesiyle ortaya çıkan ödünç para ihtiyacı ve bu ödünçleri kullananların bundan büyük kazançlar sağlaması gibi iki önemli gelişme; yalnız filozofların değil, din adamlarının da faiz karşısındaki sert tavırlarının yumuşamasına ve faize bakış açılarının değişmesine yol açmıştır. Avrupa öyle bir noktaya gelmişti ki ortaya çıkan faiz teorileri, faizin haklılık ve meşrûiyetini ispatlama gayretine düşmüştü.[125] Söz gelimi VIII. Henry 1545'te % 10 ribâya izin vermiştir.[126]

Milli birliğin sağlandığı 16. asırda Fransa, İngiltere ve İspanya'da milli pazar tamamlanmıştır. Bu dönemi takip eden büyük deniz keşifleri, milletlerarası pazarı gerçekleştirmiştir. Bu yolla yeni iptidaî kaynaklar bulunmuş, yeni pazarlar sağlanmıştır.[127] Mekanik hale gelen büyük üretim gücüne kavuşan sanayi; yeni müşteri muhitlerini ve coğrafyaları aramaya başlamıştır. Makine ve teçhizatını geliştirecek sermayeyi de bu yolla temin etti. Keşifler ve icatlar sanayi Kapitalizminin gücünü, ticari

---

[124] Sombart, *a.g.e.*, 23-30.
[125] Özsoy, *a.g.e.*, 1.
[126] elDiwany, *a.g.e.*, 47.
[127] Jacques Austry, *Kapitalizm Marksizm ve İslâm*, 9.

ve finans Kapitalizmini geliştirmiştir.[128] 16. yüzyılda Avrupa'da yeni bir ticari büyüme dalgası başlamıştır. Bu büyümenin iki dış kaynağı vardı: Kredi arzının genişlemesi bakımından Amerikan gümüşü, mal arzının genişlemesi bakımından Asya.[129] 1620 yıllarında (ekonomik ve siyasi anlamda) güç merkezi hala İspanya ve Papalık İtalya'sıydı. 1700'lü yıllarda ise güç İngiltere, Hollanda ve Baltık şehirlerine kaymıştı.[130] Parasal sistemler arasında aracılık eden konumdaki para birimi çeşitleri de, Ortaçağ sonlarının altı ya da sekiz düzeyinden on, oniki, hatta bazı devletlerde daha da fazla bir sayıya ulaşmıştı.[131]

Hırisyanlıkta ortaya çıkan Protestanlığın Kapitalizmle olan ilişkisinden de bahsedilir. İngiliz tarihçi Christopher Hill'e (ö. 2003) göre insanlar Protestan oldukları için Kapitalist olmadılar veya Kapitalist oldukları için Protestan olmadılar. Asıl mesele yeni değerlerin meşrulaştırılması ve yaygınlaştırılması idi ve Protestanlık zaten Kapitalist olma yoluna girmiş bir toplumda bu değerlerin zaferini kolaylaştırmıştır.[132] Protestanlık ve Kapitalizmin buluştuğu zemin, ortak düşmanlara sahip olmalarıydı: Roma Katolik hiyerarşisi ve feodalizm.[133]

1.4. Yeni Dönem: Bankalar, Faiz ve Modern Kapitalizm

Faizin ve Kapitalizmin kurumsallaşmış şekli olan modern bankaların oluşumu ve gelişimi de kanaatimize göre incelenmesi gereken önemli bir başlıktır. Yeni tefecilik sistemin Batılı ülkelerde başlangıcı (bankacılık boyutuyla) şöyle olmuştur: Önceleri kâğıt paraların geçerli olmadığı dönemlerde, insanlar kendi servetlerini altın olarak biriktirmiş ve bunları evlerinde saklamak yerine koruma amacıyla kuyumculara yatırmışlardır. Kuyumcu her emaneti verene emaneti kadar altının makbuzunu verir ve makbuzlarda "Altın filanca kuyumcuda, filancanın şu kadar altın yatırımı vardır." benzeri bir bilgi yer almıştır. Bu makbuzlar zamanla alışveriş, borçların ödenmesi ve hesapların kapatılması için kullanılmaya başlanmıştır. İnsanlar için bunun veya tahvil şeklindeki bu altın makbuzlarının fiilen altın alışverişi yerine kullanılması daha kolaydı.

---

[128] Austry, *a.g.e.*, 9.
[129] Özel, *a.g.e.*, 15.
[130] Özel, *a.g.e.*, 28.
[131] Catherine Eagleton, Jonathan Williams, *Paranın Tarihi*, (Çev.:Fadime Kâhya), İstanbul, 2011, 239.
[132] Özel, *a.g.e.*, 26.
[133] Özel, *a.g.e.*, 27.

Yani çoğu kişi kuyumcuya gidip altın alıp işlem yapmaktan kaçınmıştır. [134] ElDiwany'e göre İngiltere'deki modern bankacılığın temelleri 17. yüzyıl ortalarına, özellikle o dönemin kuyumcularının faaliyetlerine kadar uzanır. [135] Bankacılık, 13. Yüzyıldan itibaren Avrupa'da kurulan fuarlar aracılığıyla temel kurallarına kavuşmuş, asıl gelişimini 1453'te İstanbul'un fethinden sonra gerçekleştirmiştir. Dinî ortamlarda gerçekleştirilen bankacılık faaliyetlerinde yasaklanan faiz, Reform ve Rönesans hareketlerinin de etkisiyle bu engeli aşınca bankacılığın gelişimine oldukça önemli katkılarda bulunmuştur.[136]

Kuyumcu müşterilerden tasarruflarını o dönemde devlet parası olan kıymetli madeni paralar olarak, çoğunlukla da altın paralar şeklinde almıştır. Bu ilk bankalar değerli eşyalarının ve belirli bir ücret karşılığında mevduat sahiplerinin altın paralarının saklandığı güvenli kasalar olan emanet bürolarına benzer kuruluşlardı. Kuyumcu emanet parayı aldığında tasarruf sahibine bu emaneti belgeleyen bir makbuz vermiştir.[137] Tarek elDiwany konuyla ilgili cümlelerine şu şekilde devam etmiştir:

"Parayı yatıran ya da bu belgeyi taşıyan herhangi biri, bu alındı belgesini sonraki bir tarihte kuyumcuya ibraz edebilir ve yatırılan tutarı geri talep edebilirdi. Zaman geçtikçe kuyumcu bankerler çoğunlukla müşterilerinin yatırdıkları devlet paralarının çoğunu bıraktıklarını fark ettiler. Bankadaki devlet parası kişinin hırsızlığa karşı yastığının altındaki devlet parasından daha güvenli addediliyordu ve müşterilere herhangi bir gün içinde küçük miktarda devlet parası çekilmesiyle oluşan azalma, genellikle aynı gün içinde başka müşterilerce yatırılan yeni devlet paralarıyla, toplamda telafi ediliyordu. Kuyumcuların müşterileri de kendilerine verilen makbuzların tüccarlar tarafından mal ve hizmetler karşılığında kabul edildiğini gördüler. Kuyumcu belgeleri banka parası olmuştu. Böylece tasarruf sahipleri ara ödeme yapmak için kuyumcuya gidip altın paralarını çekmektense istenilen miktardaki makbuzu doğrudan tüccara veriyordu, tüccar da belirtilen altın parayı kuyumcudan talep etme hakkına sahip oluyordu. Ancak onlar da genellikle bu belgeleri kendi satın almalarında kullanmayı tercih ediyorlardı. Bu şekilde makbuzlar bir süre dolaşımda

[134] Mevdûdî, *a.g.e,* 87.
[135] elDiwany, *a.g.e.,* 61.
[136] Tezer Öcal, Ö. Faruk Çolak, *Finansal Sistem ve Bankalar,* Ankara, 1999, 14-18.
[137] elDiwany, *a.g.e.,* 61.

kalıyordu. Kuyumcular makbuzlarının çok uzun süre dolaşımda kalması halinde kasalarındaki paranın geniş ölçüde âtıl kalacağını biliyorlardı. Âtıl duran bu altını en iyi değerlendirmenin şekli, borç talep eden iyi durumdaki kişilere borç vermekti."[138]

Bununla birlikte kuyumcular mevcut altından çok fazla miktarda borç vermemek için büyük bir dikkat göstermek zorundaydılar. Kuyumcular, müşterilerin makbuzları karşılığında yapacakları geri ödeme taleplerini karşılamaya yetecek miktarda altın bulundurmakta haklıydılar. Verilen makbuzların karşılığındaki altınların borç verilmeyip yedekte alıkonan kısmı, böylece rezervî nakit bulundurma oranı olarak ortaya çıktı. Herhangi bir gün içinde işlem gören belgelerin net tutarı genellikle küçük olduğundan, bir bankanın güvenli faaliyet göstermesi için sadece küçük bir rezerv oranı, çoğu durumda yeterli görülmekteydi. Şüphesiz eğer kısa vadede çok yüksek miktarlarda para çekmeler olursa o zaman banka kapılarını kapatmak zorunda kalırdı. Bir bankanın geri ödeme yükümlülüğünü yerine getirememesinin sebep olduğu güven krizi, doğal olarak diğer bankacılık kurumlarında da güven krizine yol açıyordu. Bu şekilde birçok defa bankaya hücumlar vaki olmuş, müşteriler yatırdıkları devlet paralarını herkesten önce çekmek üzere bankalarına koşmuştur. İngiltere'de bu olaylar birçok kere, ama özellikle de 19'uncu yüzyılın başlarında görülmüştür. Bu olay bazı gelişmekte olan ülkelerde hala görülmektedir.[139]

Borç verme süreci üzerinde düşündükçe, bankerler borç verme işleminde kasalarındaki altını aslında fiziki olarak vermeye gerek olmadığını görmüşlerdir. Kendi makbuzları halk tarafından zaten paraya eşit kabul edildiğinden, bu makbuzların altın paraların ikamesi olarak borç verilmesi de yeterli olacaktı. Böyle bir politika, kâğıt makbuzların altının tam tersine çok düşük bir maliyetle üretilebilmesinden dolayı büyük bir avantaj sağlamıştır. Tamamen ihtiyatsız bir bankerin bankadaki altın rezervinin tamamını verilen makbuzlar karşılığının bir oranı olarak kullanması da mümkün olacaktı. Kasasında 100 sterlinlik altın olan ve % 20 rezerv oranına sahip bir banker 500 sterlinlik makbuz çıkarma riskine cüret edebilirdi.[140] Bir kişinin bu makbuzu başkasına vermesi, sonuş itibariyle ona altın vermesi gibi bir şeydi. Tüm alışveriş ve ticari işlemler için bu makbuzlar altının yerini almış ve çok az kişi bir kuyumcuya makbuz karşılığında

---

[138] elDiwany, *a.g.e.,* 62.
[139] elDiwany, *a.g.e., 63.*
[140] elDiwany, *a.g.e.,* 64.

yatırmış olduğu altını alma zahmetine girmişti. Böyle bir işlem, bir kişinin gerçekten altına ihtiyaç duyduğu zaman yapılıyordu. Aksi takdirde altınla yapılan tüm işlemler, mübadele vasıtası olarak bu kolay taşınır ve hafif kâğıt parçalarıyla oluyordu. Çünkü bunlar kimde bulunursa onun o kadar altına sahip olduğu anlamına geliyordu.[141] Artık deneyimlerle kuyumcular gördüler ki kendilerine yatırılmış olan altınların yüzde onu geri alınıyor, geriye kalan altın, yani yüzde doksanlık kısım kasalarında saklı kalıyordu. Bu kuyumcular onda dokuzu kendilerinde kalan bölümü kullanmaya niyetlenmiş ve bu altınları insanlara borç vererek faiz almaya ve bunları sanki kendi mallarıymış gibi kullanmaya başlamışlardır. Oysa bunların sahibi onlar değildi; işin ilginç yanı onlar bu altınların gerçek sahiplerinden, altınları koruma ücreti alıyor ve aynı zamanda gizliden gizliye bu altınları kendi malları gibi kullanıp faiz almışlardı.[142]

Bu sırada Avrupalıların sömürdüğü Amerika kıtasındaki bir göç hareketi, etkisi günümüze kadar devam eden, görünüşe göre bir süre daha devam edecek olan yeni bir ekonomik ve siyasi gücün oluşumunu haber veriyordu. 1654 yılı Amerikan-Yahudi tarihinin yıllıklarında bir dönemeci işaret eder. Çünkü Avrupa'dan Brezilya'ya göç edip yerleşmiş olan çok sayıda Brezilyalı Yahudi girişimci (değişen ekonomik ve siyasi şartları göz önüne alarak) 1654 yılında Güney Amerika'dan göç edip Amerika'nın başka bölgelerine yerleşmiş ve böylece ekonominin çekim merkezini değiştirmişti.[143] Sombart Amerika'da güçlenen Yahudilerin, Yeni Amerika'nın ruhuna nüfuz ettiğini söylemiştir. Sombart'a göre Amerikancılık dediğimiz şey, deyim yerindeyse, damıtılmış Yahudi ruhundan başka bir şey değildir.[144]

Bankacılık sürecine geri dönecek olursak İngiltere'de bankacılık 17. yüzyılın ortalarına dayanır.[145] İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerindeki kuyumcuların kurnazlığı ve aldatmacası bununla son bulmamış, bizzat altını kiraya vermek yerine değerine karşılık olan kâğıt makbuzları da dolaşıma koymuşlardır. Zira verdikleri makbuzlar bir değişim aracı olarak altının yaptığı işleri pekâlâ yapabiliyordu ve tecrübelerinden dolayı emanet verilen altının genellikle yalnız onda birinin geri istendiğini bildikleri için, geriye kalan dokuz bölümün değerine karşılık, sahte makbuzlarını kağıt para olarak

[141] Mevdûdî, *a.g.e.*, 88.
[142] Mevdûdî, *a.g.e.*, 88.
[143] Sombart, *a.g.e.*, 50.
[144] Sombart, *a.g.e.*, 11.
[145] elDiwany, *a.g.e.*, 61.

ulaştırmaya ve borç vermeye başlamışlardır. Bu meseleyi şöyle bir misal ile anlatalım: Bir kişi bir kuyumcuya 100 dolarlık altın emanet verir, kuyumcu ise yüzer dolarlık olmak üzere on makbuz hazırlardı. On senedin arkasında da "Bu senede karşılık bende 100 dolarlık altın bulunmaktadır." yazılıydı. Bu kuyumcudaki makbuzlardan sadece birinin, ona karşı gelen 100 dolarlık altın bedeli vardı. Kuyumcu altın yatıran kişiye 100 dolarlık bir makbuz verir, geriye kalan 900 dolarlık dokuz makbuz veya senedi -ki onlara karşılık aslında herhangi bir altın kasaya yatırılmamıştı- başka kimselere borç verir ve onlardan faiz almaya başlamışlardı.[146]

Gayet tabii ki bu büyük bir sahtekârlık ve aldatmacayla, bu aldatma ve dolandırıcılıkla kuyumcular ve sarraflar % 90 oranındaki sahte parayı, karşılığında altın bulunmadığı halde tamamen uyduruk bir şekilde üretmişlerdir. Üstelik bunun sahipleri oldular ve toplumun başına borçlar yıkarak, onlardan % 10-12 faiz almaya başlamışlardır. Oysa ne bu malı ve parayı kendi alın terleriyle kazanmışlar, ne herhangi bir yasal yolla bunların sahibi idiler ve ne de bunlar gerçekten karşılığı olan para makbuzlarıydı. Bu makbuzlar karşılığında pazardan alınan eşya ve hizmetler de doğru değildi. Alınan bu mal ve hizmetlerin ahlaken ve ekonomik yasalara göre alınması doğru değildi. Bu kuyumcu ve sarraflar sürekli yaptıkları hile ve oyunları ile ülke servetinin %90'ına sahip olmuşlardır. Kral, vezir ve diğer üst düzey yöneticilerin hepsi borca batmış, bizzat hükümetler savaş zamanında ve iç sorunların çözümü için bunlardan büyük miktarda borç almışlardı. Böylece hiç kimsede bu kuyumcu ve sarrafların neden böylesine büyük servete sahip olduğunu sorabilecek cesaret kalmamıştı. Eski feodalitenin karşısında durmakta olan yeni burjuva kültürü hoşgörü, özgürlük ve demokrasi gibi etkin silahlarla Rönesans çağını başlatırken; bu yeni akımın liderleri ve öncü birlikleri işte bu sarraflardı.[147] Bunların arkasında bulunan felsefeci, edebiyatçı ve sanatçılardan oluşan dehşet verici ordu, kuyumcunun akıllara durgunluk veren servetinin kaynağını araştırmaya cesaret eden herkese ve her gruba saldırmaya hazırdı. Böylece bu servetin oluşumuna zemin hazırlayan sahtekârlık ve dolandırıcılık, sadece kanunun pençesinden kurtulmayı başarmadı ayrıca bunu caiz veya yasal olarak kabul ettirmişlerdir. Hükümetler artık bankacı ve banker adıyla tanınmaya başlayan kuyumcuların kâğıt paralarını çıkarmalarını, paraların iş dünyasında alışveriş bedeli

---

[146] Mevdûdî, *a.g.e.*, 88-89.
[147] Mevdûdî, *a.g.e*, 89.

olarak kullanılmasını kabul etmişlerdir.[148] Bunlar birinci aşamaydı. İkinci aşamada ise bu bankerler, bankacılar ve tefeciler faiz vererek sermaye toplamaya başladılar. Üçüncü aşamada ise bildiğimiz anlamda modern banka kurulmuştur.[149] 17. Yüzyılın başlarından itibaren bugünkü anlamda bankalar kurulmuştur. Bu çerçevede, 1609'da Hollanda'da Amsterdam Bankası (Amsterdamsche Bank) 1637'de İtalya'da Venedik Bankası kurulmuştur. İngiltere'de piyasadaki istikrarsızlığı önlemek amacıyla, bir merkez bankası işlevi gören İngiltere Bankası 1654'te kurulmuştur.[150]

Aynı zaman diliminde Osmanlı Devletinde ekonomi iyiye gitmiyordu. Osmanlı halkının vergi yükü altında ezilmesi, merkezdeki yönetici kadronun bozulması ve nepotizm (eş-dost, akraba kayırma), nüfusun orantısız artışı (16. yüzyılda nüfus iki kat artmıştır), Yeni Dünya'dan gelen İspanyol-Amerikan altınının Avrupa'ya girmesi ve fiyatları artırmasına bağlı olarak Osmanlı parasının değerinin düşmesi ve enflasyonun artışı (1584'de altın para % 50 devalüe edilmiştir), ekonomik gelirin tarım ürününe dayalı kalması, ordu disiplinin bozulması ve yeniçeri ocağının dejenarasyonu gibi faktörlerin duraklama ve gerileme üzerindeki belirleyiciliğinin büyük olduğunu söylemeliyiz.[151] Bu etkenlerle Osmanlı Devleti de yavaş yavaş faiz anaforuna doğru çekilmeye başlanmıştır.

Werner Sombart'a göre, Yahudiler 16., 17. ve 18. yüzyıllar boyunca ordu tedarikçisi ve de prenslerin finansal destek için aradıkları paralı insanlar olarak etkin kimselerdi. Yahudilerin bu konumu modern devletin gelişmesinin en büyük etkenlerinden biri olmuştur.[152] Yahudilerin o zamanki etkin gücüne Sombart şu örneği verir: Avusturya'da 17. ve 18. yüzyıllarda meşhur olan bir söz vardı: "Bütün müteahhitler Yahudi, bütün Yahudiler müteahhit."[153]

İngiltere'de paraya sıkışan ve başta kurulmuş olan bankalardan borç almaya yanaşmayan İngiltere Kralı, nihayet 1694 yılında bankadan borç almaya ikna edilmişti. Devlet borcunu önce hesap belgesi sonra hisse senedi ve son olarak bono olarak

---

[148] Mevdûdî, *a.g.e., 90.*
[149] Mevdûdî, *a.g.e.*, 93.
[150] Tezer Öcal, Ö. Faruk Çolak, *a.g.e.*, 14-18.
[151] Münir Dedeoğlu, "Kapitalizmin Kıskacındaki İnsan Ahlâkı ve İslâm Dünyasının Zihinsel Tutum Kargaşası", *EskiYeni Dergisi*, 18, 2010, 15-25.
[152] Sombart, *a.g.e.*, 64.
[153] Sombart, *a.g.e.*, 66.

ödemiştir.[154] Banka da zarara girmemek için devletten aldıklarını hemen satmıştır. Sıkışan İngiliz Devleti, bankaya bono basma izni verdi, artık İngiltere'nin borcu sürekli olarak artıp durmuştur.[155] İngiltere'de piyasada her bankanın kendi bastığı kâğıt paralar çoğalıp ekonomi kontrol dışına çıkmaya başlayınca, 1844'te çıkarılan bir yasayla banknot basma yetkisi sadece İngiltere Merkez Bankasına verilmişti.[156] Yine İngiltere'de faiz oranları kontrolsüz bir şekilde artınca, 1854 yılından itibaren mahkemeler % 48'den fazla faize izin vermemişlerdir.[157]

Bu sıralarda İngiliz sömürgesi olan Hindistan'da 18. yüzyılın ortalarında ve 19. yüzyılın ilk yarısında yerel tefeciler ile Doğu Hindistan Hükümeti Şirketi vasıtasıyla Hintli devletçikler arasında yapılan mali işlemlerde faiz oranı genellikle yılda % 48'di. 1914-18 yıllarında 1. Dünya Savaşı sırasında Hint hükümeti yıllık % 6,5 faiz oranı ile iç borçlanmaya gitmiştir.[158]

Ekonomi Dünyasında bu gelişmeler olurken, Kapitalizmin felsefi ve düşünce boyutu da şekillenmiş bulunuyordu. Ticari Kapitalizm evresinin sonlarına doğru Adam Smith (ö. 1790) tarafından yazılmış olan "Milletlerin Zenginliği" kitabı ekonomik serbestleşme hareketinin ilk kuramsal gerekçelerini sunmuştur. Smith insanların ürettiği malı siyasal sınırlara takılmadan başka ülkelere serbestçe gönderebilmesini ve bu işlem sırasında ticaretin ulus devletlerce vergi vb. yollarla kısıtlanmamasını öngörmüştür. Serbest ticaret, insanların maddi ihtiyaçlarının en ucuz yolla sağlanmasını temin ederek milletlerin refahının artmasına önemli katkıda bulunacaktır. Serbest ticaret kuramı ilerleyen yıllarda geliştirilmiş ve ulusun hangi üretim dalında rekabet gücü var ise o üretim alanında yoğunlaşması ve dünya serbest ticaret sistemine katılmasını ön görmüştür. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sadece mal ticaretinin değil sermayenin de uluslararasında serbestçe hareket etmesi gerektiği üzerinde durulmuş ve bu konuda birçok uluslararası düzenleme yapılmıştır.[159]

---

[154] elDiwany, *a.g.e.*, 69-70.
[155] elDiwany, *a.g.e.*, 70-71.
[156] elDiwany, *a.g.e.*, 75.
[157] Özsoy, *a.g.e.*, 282.
[158] Mevdûdî, *a.g.e.*, 57.
[159] Davut Ateş, "Küresel Kapitalizm ve İslâm Ekonomilerindeki Kalkınmaya Genel Bir Bakış", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, XVIII, 4, Ankara, 2005, 387-399.

Kapitalizme karşı olan Marksizmin fikir babası Karl Marks, 1818 yılında Almanya'nın Trier şehrinde Yahudilikten Protestanlığa dönmüş olan bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Karl Marks, Alman filozof Hegel'in (ö. 1831) şiddetli tesiri altında kalmış, sonra sosyal ihtilalciliğe başlamıştır. 1843'te Paris'e giden Marks, Alman politik filozof Engels (ö.1895) ile tanışmış, onunla sıkı bir işbirliğine girmiş ve sınır dışı edilmiştir. Marks daha sonra Belçika'ya geçmiş, 1843 yılında Almanya'da Yahudi asıllı düşünür, filozof ve sosyal aktivist Lasalle (ö. 1864) ile tanışmıştır. Marks aynı yıl Engels'le beraber "Komünist Manifestosu" nu neşretmiş ve Almanya'dan kovulmuştur. Marks Londra'ya gitmiş ve burada muazzam bir sanayileşmeyi müşahede etmiştir. 1863 yılında Birinci İşçi Enternasyonalini kuran Marks, 1867 yılında meşhur *Kapital* adlı eserinin birinci cildini neşreder, 1883 yılında ölmüştür. Engels diğer ciltleri Marks'ın ölümünden sonra yayımlamıştır.[160] Karl Marks'ın faizle ilgili görüşlerini tezimizin bir sonraki bölümünde incelemeye çalışacağız.

Marks'ın Kapital isimli geniş hacimli eseri, toplumların gelişmesini mihver edinmiştir ve Kapitalist toplum düzeninin yerine kollektivist sistemin geçeceğini iddia etmiştir. Marks bir seri tezle, sosyal olayların temelinin ekonomik sebepler ve bunların gelişmesi olduğunu açıklamaya çalışmıştır.[161]

Aynı zaman diliminde Osmanlı Devleti, topraklarında kurulan Osmanlı Bankasıyla, Kapitalist düzenin faiz çarklarına yavaş yavaş girmeye başlamıştır. Osmanlı Bankasıyla ilgili olarak Osmanlı Bankası Müzesinin resmi internet sitesinde "tarihçe" metni olarak şu bilgiler yer almaktadır: 1855 yılında Stephen Sleigh ve Peter Pasquali adında iki İngiliz müteşebbisin hayali olarak başlayan Osmanlı Bankası (Ottoman Bank) projesi bir yıl sonra Kraliçe Viktorya'nın fermanıyla hayata geçmiştir. Dönemin hükümdarı Sultan Abdülmecid'in Tanzimat reformlarına hız kazandırmayı amaçlayan Islahat Fermanı'nın bankacılık konusundaki dileklerine kısmen cevap veren yeni banka, özel statüsüne rağmen devletin finansman ihtiyacına da artan oranda cevap vermiştir. Başarılı gelişmesinin neticesinde 1862'de sermayesini iki katına çıkaran Osmanlı Bankası artık giderek ihtiyaç duyulan devlet bankası statüsüne aday olma yolundaydı.[162]

---

[160] Jacques Austry, *a.g.e.*, 10.
[161] Austry, *a.g.e.*, 10.
[162] Erişim: [http://www.obmuze.com/#kronolojik] Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2019.

Osmanlı İmparatorluğu'nun mali istikrarına en büyük engellerden biri, devletin mali sıkıntılarına çare olarak bastığı karşılıksız kâğıt para; o dönemdeki adıyla "kaime"lerdi. Altınla aynı seviyede tutulacağı vaadiyle çıkarılan bu kaimeler aslında hızla değer kaybetmiş, altın ve gümüş paranın piyasadan çekilmesine sebep olmuş ve halkı büyük zarara uğratmıştı. Nihayet 1862 yılında piyasayı boğan kaimelerin % 40 nakit ve % 60 borç tahvili karşılığında geri çekilmesine başlanmış, bu sayede para piyasası düzene girebilmişti. Bu başarıda Osmanlı Bankası'nın önemli payı vardı. Bankanın Londra'dan hükümet adına elde edebildiği 8.000.000 sterlinlik borç, operasyonun mali dayanağını oluşturmuştu.[163]

1861'de Sultan Abdülaziz'in tahta geçmesinin ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi bir devlet bankasını kurma çalışmaları hız kazanmıştır. Birçok yerli ve yabancı kişi ile kuruluş bu imtiyaza adaydı; fakat Osmanlı hükümeti altı sene içinde devlete türlü hizmetlerde bulunan Ottoman Bank'ı tercih ediyordu. Keçecizade Fuad Paşa'nın tek kaygısı bu önemli görevi sadece İngiliz sermayesine teslim etmemenin yolunu bulmaktı. Bu amaçla yeni bankanın sermayesine Fransız sermayedarların da katılması şart koşuldu. Böylece Haziran 1863'te kurulan ve Bank-ı Osmanî-i Şahane adını alan yeni banka devlet bankası olarak faaliyetine başlamıştır.[164] Banka 1874 yılında Merkez Bankası görevini üstlenmiştir. Şubat 1875'te imzalanan yeni bir sözleşmeyle Banka, yetkileri genişletilerek, Osmanlı Devleti'nin hazinedarı durumuna getirilmiştir. Böylelikle, Osmanlı Bankası devlete verdiği artan mali desteğe karşılık, bütçenin hazırlanma ve uygulanmasında söz sahibi olmakta ve hazine işlemlerinde tekel durumuna gelmiştir. 1875 Eylülünde Osmanlı Devleti'nin iflas bayrağını çekmesi sonucunda Banka bir çare olarak gördüğü Düyun-u Umumiye İdaresinin kuruluşunda (1881) aktif olarak rol oynamıştır.[165] Osmanlı Devleti, yabancı sermayeye giderek daha çok bağımlı hale gelmiştir. 20 Aralık 1881 Kararnamesi'yle ülke ekonomisinin tüm yönetimi, iki kurumun, Osmanlı Bankası ile Duyûnu Umumiye İdaresinin ellerine bırakılmış ve yabancı teşebbüsler akar vergisi hariç her türlü vergiden muaf tutulmuştur.[166] Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Bankası´nın faaliyetlerini önemli bir şekilde etkilemiştir. Osmanlı Devleti´nin savaşa girmesiyle Fransa ve

---

163 Erişim: [http://www.obmuze.com/#kronolojik] Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2019.
164 Erişim: [http://www.obmuze.com/#kronolojik] Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2019.
165 Erişim: [http://www.obmuze.com/#kronolojik] Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2019.
166 Abdulaziz Dûrî, *İslâm İktisat Tarihine Giriş*, (Çev.: Sabri Orman), İstanbul, 1991, 181.

İngiltere'nin gözünde Osmanlı hukukuna bağlı bir şirket olarak "düşman kuruluş" statüsüne giren Banka, Osmanlı Devleti tarafından da İngiliz ve Fransız sermayesi sebebiyle aynı derecede güvenilmez kabul edilmiştir. Osmanlı Hükümeti, Fransız ve İngiliz müdürlerin görevlerini terketmesi ve para basma imtiyazından vazgeçmesi şartıyla, Osmanlı Bankasının faaliyetlerine devam etmesine karar vermiştir. Savaştan sonra, Banka 10 Mart 1924 tarihinde imzaladığı bir sözleşmeyle para basma imtiyazını Türkiye Cumhuriyeti'ne devrettiyse de T.C. Merkez Bankasının kuruluşuna kadar hazine işlemlerini sürdürmeye ve devlet bankası statüsünü korumaya devam etmiştir. Siyasal rejim değişikliğiyle Bankanın adı da değişiyor ve Bank-ı Osmanî-i Şahane bundan böyle Osmanlı Bankası adını alıyordu. Haziran 1933'te ise Osmanlı Bankası, yeni bir sözleşmeyle özel bir ticaret bankası oluyordu. Haziran 1996 yılında hisseleri Garanti Bankasına ait Clover Investments tarafından satın alınan Osmanlı Bankası, Doğuş Grubuna dâhil olmuştur.[167]

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki son dönem Kapitalist teşebbüslerin çoğu yabancı kaynaklı olup, ya Avrupa sermayesiyle veya yabancı sermaye ve çevreleriyle sıkı ilişkisi olan azınlık mensubu kimselere ait sermaye ile çalışıyordu. Mesela 1913 yılında imparatorlukta 242'si çalışan, 319 tescil edilmiş sanayi teşebbüsü bulunmaktaydı. Bunların % 10'unun sermayesi Avrupalılara, % 50'sinin sermayesi Rumlara, % 20'sinin Ermenilere, % 5'inin sermayesi Yahudilere ait iken; sadece % 15'inin sermayesi Osmanlılara aitti.[168]

Amerika'da yaşayan iktisat profesörü Timur Kuran,[169] Osmanlı Devletinde murabaha ile faizin eş tutulduğu durumlar olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiasına delil olarak, faiz oranını % 9 olarak saptayan 1887 tarihli bir Osmanlı yönetmeliğinin "Murabaha Nizamnamesi" olarak bilindiğini aktarmıştır.[170]

İslâm Dünyasından Avrupa'ya dönecek olursak, faize uzun süre direnen Kilise, nihayet 1917'de faizi resmen geçerli saymıştır.[171] Papalık *"Medenî kanunun tayin ettiği faiz haddini aşmak caiz değildir. Bu bir zulüm olduğundan iadesi icap eder. Ancak ikraz*

---

[167] Erişim: [http://www.obmuze.com/#kronolojik] Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2019.
[168] Dûrî, *a.g.e.*, 181.
[169] Erişim: [https://www.biyografya.com/biyografi/5067] Erişim Tarihi: 14.07.2019.
[170] Timur Kuran, *İslâm'ın Ekonomik Yüzleri*, İstanbul, 2002, 29.
[171] elDiwany, *a.g.e.*, 47.

(borç verme) sebebiyle uğranılan zarar veya kaçırılan kâr fırsatı bu haddi aşıyorsa veya ikrazda müstakrizin (borç verenin) menfaati bulunduğu sarih ise, o zaman bahis konusu meblağı almak caiz olur."[172] kararını tüm Hristiyan dünyasına ilan etmiştir. Papalık özetle "Kanuni faiz haddini aşmayan faizler helaldir." demiştir.[173] Ortaçağ kilisesindeki faiz yasağı en başta tüketim kredilerini hedef alıyordu. Bugün dahi Katolik kilisesinde aynı durum söz konusu olup, ancak kanunların izin verdiği faiz, yasağın dışında bırakılmıştır.[174] Burada eleştirilmesi gereken nokta kanaatimize göre "kanuni faiz" ifadesidir. Kilisenin bu kararına "Hangi yüzyıldaki, hangi ülkenin hangi faiz kanunu?" sorusu sorulduğunda, mantıklı bir cevap almak imkânsızdır. Çünkü değişen şartlar devletleri faiz konusunda sürekli yeni kararlar almaya sevk eder, o halde makul faiz oranı veya sabit bir faiz oranından bahis, hiçbir zaman diliminde mümkün olmamış ve görünüşe göre bundan sonra da olmayacaktır.

1920 ile 1930'da Hindistan'da kooperatiflerin genel faiz oranı % 12 ile 15 arasındaydı. 1930 ile 1940 arasında Hint mahkemeleri % 9'luk yıllık faiz oranının tutarlı olduğuna karar vermişti. İkinci Dünya Savaşına yaklaşıldığında Hindistan Merkez Bankasının kredilerden aldığı faiz oranı yılda % 3'tü ve aynı oran savaş boyunca devam etti. Hatta Hindistan hükümeti, % 2.75 oranında kredi almaya devam etmiştir. Avrupa'ya baktığımızda orada da tablonun hemen hemen aynı olduğunu görürüz. 1920'lerde Avrupa'nın birçok ülkesinin Merkez Bankası faiz oranını % 8-9 olarak belirlemişti. Ayrıca Milletler Cemiyetinin çeşitli Avrupa ülkelerine vermiş olduğu kredilerden alınan faiz de hemen hemen aynı oranda idi. Ancak diğer yandan fakir halka faizli kredi veya borç vermek üzere tefecilerin İngiltere'de 1927'de Para Verenler Yasası uyarınca yıllık % 48'lik bir faiz oranına izin verilmişti. ABD'de mahkemeler tefecilere, müşterilere verdiği paralardan %30 ile 60'a kadar yıllık faiz almaya izin vermiştir.[175]

---

[172] Süleyman Uludağ, *İslâm'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış*, İstanbul, 2010, 297.
[173] Uludağ, *a.g.e.*, 296.
[174] Özsoy, *a.g.e.*, 30-31.
[175] Mevdûdî, *a.g.e.,58.*

2. Dünya Savaşı'nda sıkışan İngiltere, Amerika'dan borç istemiştir. İngiltere ve Amerika arasında Bretton Wood Antlaşması (1944) imzalanmıştır. Bu antlaşmada Amerika İngiltere'den kesinlikle faizini geri istiyordu.[176]

Mevdûdî Hindistan ve Pakistan bölgesindeki parasal durumu ve bankaların faizle ilgilerini, o bölgedeki bazı örnekler üzerinden aktarmıştır. Hindistan ile Pakistan'ın ayrılmadan önceki bankalardan biri Pencap Ulusal Bankasıydı. Pencap Ulusal Bankasının kendi sermayesi yalnız 10 milyon rupi idi. 1945'te hesap açtıranlar ve tasarrufçuların yatırmış olduğu yaklaşık 520 milyonluk bir sermaye ise banka tarafından kullanılmıştır. Bu paranın görüldüğü üzere büyük bir kısmı küçük sermaye sahiplerinindi, fakat banka sisteminden dolayı bu grup paralarını sürekli faize verip bu paralardan kârını ve menfaatini almış; bankanın yönetimiyle alakalı hiçbir söz hakları olmamıştır. Hindistan'ın ikiye bölünmesinden önce (1947'den önce) mevcut olan on büyük bankada, hissedarlarının parası toplam 170 milyon rupi iken, emanet verenler veya hesap açanların sermayesinin toplamı 6 milyar 120 milyon rupiye ulaşmıştı. Bu bankaların tüm yönetimi ise bir avuç tefecinin elindeydi ki bunların sayısı en fazla 150-200'dü.[177] Bu ve benzeri örnekler faizin yüzünü şimdiki Dünyada, cahiliyeden daha net ortaya çıkarmıştır.[178]

20. yüzyılın ortalarından itibaren İslâm Dünyası, Batı'ya karşı her alanda yavaş yavaş direnmeye başlamış, bu durum ekonomik alanda da kendini göstermiştir. Müslüman öncülerin ekonomiyle ilgili düşüncelerinin merkezinde faizsiz bir ekonominin olması gerektiği düşüncesinin yattığını görürüz. Timur Kuran İslâm ekonomisi kavramının İslâm 'ı tam bir yaşama biçimine dönüştürmeye çalışan Pakistanlı düşünür Mevdûdî'nin eserlerine dayandığını, Mısırlı Seyyid Kutup (v. 1966) ve Iraklı Muhammet Bakır Sadr (v. 1980) gibi şahsiyetlerin de İslâm ekonomisinin biçimlenmesine katılmış başka düşünürler de olduğunu belirtmiştir.[179]

Süleyman Uludağ, 1979 İran İslâm Devrimi sonrası İran'daki banka ve faiz sürecini şöyle anlatmıştır: *"İran İslâm Cumhuriyeti'ni yöneten Şii mollalar faize (behre, sûd) şiddetle karşıdırlar. Faizin şeriata aykırı olduğunu inandıklarından 1979 İran*

---

[176] Mevdûdî, *a.g.e.*, 72.
[177] Mevdûdî, *a.g.e.*, 94-96.
[178] Seyyid Kutup, *Faiz*, (Çev.: Cafer Tayyar), İstanbul, 2009,10.
[179] Kuran, *a.g.e.*, 16.

Devriminden sonra ilk iş olarak faiz sistemine son vermeye giriştiler. Bu maksatla sanduk-ı karz-ı hasen adıyla bir fon oluşturdular. Daha başka önlemlerin yanı sıra bankaları devlet tekeline aldılar. Fakat faiz sistemini ortadan kaldıramadılar. İktidar ellerindeyken ve devlete hâkim iken, petrol ihracatından da bol bol döviz temin etmiş iken bunu yapamadılar. Bugün İran'da bulunan çok sayıdaki banka faiz karşılığı mevduat kabul etmekte, kredi açtığı kişi ve firmalardan ücret veya faiz almaktadır, yani mevduat faizi de var kredi faizi de, sadece adları değişiktir, o kadar. İranlı İslâmcıların faiz sistemini kaldırmaları mümkün olmamıştır."[180] Uludağ'a göre faizden kaçınmak mevcut şartlarda imkânsızdır. Biz bu görüşü sonraki bölümde değerlemdirmeye çalışacağız.

Uludağ faizin kaçınılmaz olduğunu Pakistan örneğinden hareketle örneklendirmiştir. Uludağ'a göre Müslüman ülkelerden biri olan Pakistan, 1979 yılında ekonomisine İslâmî görünüm vermek için temel adımlar atmıştır. Kur'ân'ın faizi yasakladığı gerekçesiyle bankaların geleneksel tasarruf hesabına faizsiz alternatif sunmasını ve 5 yıl içinde faizi bütün işlemlerinden kaldırmasını zorunlu tutmuştur. Hedefe henüz ulaşılmamış olmasına rağmen, faiz getiren tasarruf hesabı artık Pakistan'da yasaktır.[181] Pakistan'da Mevdûdî'nin başını çektiği ulema, sürekli olarak faiz sistemine karşı çıkmış ekonomideki olumsuzlukları bu sisteme bağlamıştır. 1978-1988 yılları arasında cumhurbaşkanı olarak görev yapan Ziyau'l-Hak şeriata bağlı kalacağını ifade ederek dünyadaki ünlü İslâm bilginlerini toplamış, danışmalarda bulunmuş, faizi kaldırmaya karar vermişti. Bu maksatla Pakistan İslâm İdeolojisi Konseyi adı ile bir kurul oluşturmuştu. Bu kurulun 15 Haziran 1980'de devlet başkanına sunmak için aldığı "Faizin Kaldırılması" başlığını taşıyan bir raporda kâr ve zarar esasına dayanan mudârebe ve müşâreke yoluyla ticarette hiç faiz ihtimali yokken, murabaha (vade farkıyla pahalı satma) usulünün geniş çapta kullanılması faize bir arka kapı açacaktır. Bu yüzden murabaha hem kısıtlanmalı, hem de Merkez Bankası tarafından çok ciddi bir şekilde denetlenmeli denilmektedir. 10 sene Pakistan'ın

---

[180] Uludağ, *a.g.e.*, 216-217.
[181] Kuran, *a.g.e.*, 13-14.

kaderine tek başına hükmeden Ziyaul Hak da faiz sistemini kaldıramamıştır. Bugün Pakistan'da bankalar faiz almakta ve vermektedirler.[182]

Uludağ faizsiz sistemin imkânsızlığıyla ilgili olarak Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerini örnek verir. Suudi Arabistan, baştan beri şeriat hükümlerine sıkı bir şekilde bağlı olduğunu iddia eden bu devlette çok sayıda Avrupa ve Amerika bankası faaliyet göstermekte, ayrıca kendi bankaları da faizli işlemler yapmakta, bundan başka özel finans kurumlarına benzeyen birçok bankaları bulunmakta, milyarlarca doları ise Avrupa ve ABD bankalarına yatırmaktadırlar. Hangi yönden bakılırsa bakılsın durumu laik Türkiye'den daha iyi değildir ve diğer Körfez devletçiklerinde de durum aynıdır. Para ve sermaye bolluğu içinde bulundukları halde faiz sisteminin dışına çıkamamaktadırlar.[183] Uludağ Pakistan ve Suudi Arabistan örneklerinden hareketle faizin ekonomide kaçınılmaz olduğunu iddia etmektedir. Kanaatimizce Pakistan, Suudi Arabistan veya başka bir ülkede faizin kaldırılması imkânsız bir durum değildir. Sadece mevcut ekonomi düzenine alternatif ve sağlam temelli yeni bir ekonomik anlayış problemi çözecektir. Yalnız bu yeni ekonomik anlayışın sonuç vermesi belli bir zaman diliminden sonra olacaktır.

İtalyan ekonomist Cipolla Sanayi devriminin, 18. yüzyılın sonlarında doğan bir devrim olduğunu, beşiği İngiltere olan bu devrimin yayılmasının çok hızlı olduğunu, Sanayi Devriminin 1850'de Belçika, Fransa, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne girmiş bulunduğunu; bu devrimin 1900'de İsveç, Kuzey İtalya, Japonya ve Rusya'ya ulaştığını, Sanayi Devriminin 1950'den sonra Hindistan, Çin, Güney Amerika ve Afrika'da yayıldığını belirtir.[184] Haliyle Sanayi Devriminin gerçekleştiği ülkelerde faizli muamelelerde ciddi bir artışın gözlendiğini ve faizin modern yüzüyle tüm Dünyayı etkisi altına aldığı sonucuna varabiliriz.

Bu bölümün sonuna doğru gelirken faizin ülkeleri nasıl esir aldığıyla ilgili bir veriyi paylaşmak yerinde olur. Tarek el-Diwany, eserinde gelişmiş üç ve gelişmekte olan bir ülkenin, faizli toplam iç borcunun gayrı safi milli hasılalarına oranını vermektedir.

---

[182] Uludağ, *a.g.e.*, 217.
[183] Uludağ, *a.g.e.*, 218.
[184] Cipolla, *Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi*, (Çev.: Mehmet Sırrı Gezgin),İstanbul, 2012, 19.

Yıl	İngiltere	ABD	Japonya	Malezya
1970	81	136	113	60
1983	85	151	198	144
1993	149	187	250	169

Toplam iç borcun (Devlet ve özel sektör) GSMH'ye oranı (%)[185]

Kanaatimize göre faizli borç, ülkeleri yavaş yavaş esir almak için Kapitalizmin bulduğu en iyi yöntemdir. Kim olursanız olun faiz sizi muhakkak bitirecektir. Kapitalizm ve faiz sistemi özü itibariyle, yeni şartlara kendini her zaman uyarlayabilen bir sistemdir. Yeni şartlar Kapitalist zihniyet için, daha çok kazanmak için hep fırsat olarak değerlendirilir. Bu kazanma arzusunda anormal olan kazanma arzusu değil, ahlakî bir değer ve bakış açısı olmadan gerçekleşen kazanma arzusudur. Bu kanaatimiz Werner Sombart'ın şu cümleleriyle de örtüşür: *"Bütün zaman boyunca bugünlere dek yeni öğeler sürekli Kapitalizmin dokusuna girmekte ve niteliklerinin görünümünü değiştirmektedir."*[186]

Küresel Kapitalizm içerisinde 1970'lerden başlayarak ülkeleri kabaca üç kategoriye ayıran Davut Ateş, birinci gruba gelişmiş ülkeler veya küresel yapının merkezinde yer alanlar şeklinde gruplandırmıştır. Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'nın içinde bulunduğu gruptaki bu ülkelerde, aydınlanma ve sanayi devrimlerinin amaçları büyük ölçüde gerçekleştirilmiş, birey merkezli rasyonel insan modeli hayat bulmuş, temel hak ve özgürlükler tanınmış, liberal demokratik değerler ve uygulamalar yerleşmiş ve bu ülkelerin vatandaşları oldukça yüksek bir gelir düzeyine erişmiştir. [187] Bilgi, sermaye ve altyapıya dayalı hizmet dalları, gelişmiş ülke ekonomilerinin önemli üretim kalemlerini oluşturmaktadır. Know-how (bilgi),

[185] elDiwany, *a.g.e.*, 67.
[186] Sombart, *a.g.e.*, 23.
[187] Davut Ateş, "Küresel Kapitalizm ve İslâm Ekonomilerindeki Kalkınmaya Genel Bir Bakış", *İslâmî Araştırmalar Dergisi,* XVIII, 4, Ankara, 2005, 387-399.

bankacılık, sigortacılık, iletişim, ulaştırrma ve ileri teknoloji gibi alanlar bunların en dikkate değer olanlandır.[188]

Ateş'e göre ikinci grup ülkeler ise gelişme yolundaki ülkeler sınıfında yer alanlardır. 19. yüzyıl sanayi Kapitalizminin hâkim olduğu, modem değerlerin ve uygulamaların kısmen hayat bulduğu bu ülkeler sınıfına Çin, Hindistan, Malezya, Endonezya, Türkiye, Mısır, Pakistan, Meksika, Brezilya, Arjantin gibi ülkeler girmektedir. Bu ülkelerin ayırıcı özelliği, bilgi toplumuna geçiş dönemini yaşayan merkez ülkelerdeki klasik sanayi üretiminin artık bu ülkelerde yoğunluk kazanmış olmasıdır. Ağır sanayi, tekstil-konfeksiyon ve tüketim malları gibi özellikle kol işçiliğinin hakim olduğu sektörler artık gelişme yolundaki ülkelere kaymıştır. Bir kısım sanayi dallarındaki üretim, gelişme yolundaki ülkelere kaymış olsa bile; bunların ihtiyaç duyduğu sermaye, bilgi (know-how) ve ticari marka hala merkez ülkelerinin mülkiyetindedir. Bu yüzden gelişme yolundaki ülkelerde yabancı sermayeli ve gelişmiş ülke toplumunun tüketimine arz edilmek üzere fason üretim yapılan sanayi tesisleri hızla yaygınlaşmaktadır. Gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, gelişme yolundaki ülkelerin hayat seviyeleri oldukça düşüktür. Buna rağmen, bu ülkelerde yaratılan istihdam ve buna bağlı olarak gelişen ekonomik faaliyetler, bu ülkeleri gelişmemiş ülkelerden ayırmaktadır.[189]

Ateş'in tespitlerine göre küresel yapı içerisindeki üçüncü grup ülkeler ise en az gelişmiş ülkeler diye tanımlananlardır. Özellikle Kara Afrika'da yer alan bu ülkelerde hayat standardı oldukça düşüktür, hatta birçoğunda açlık başlıca sorun konumundadır. Gelişme yolundaki ülkeleri bu gruptan ayıran yegâne şey, gelişme yolundaki ülkelerin küresel taleplere uygun üretim yapabilme kabiliyetidir. En az gelişmiş ülkelerde modern değerler ya çok az yer edinmiş veya hiç yer edinememiştir.[190]

Bu bölümü İtalyan ekonomi tarihçisi Cipolla'nın (ö. 2000) sanayileşmeyle gelen bazı sorunların altını çizdiği cümlelerini aktararak bitiriyoruz. Cipolla Kapitalizmin ortaya çıkardığı sorunları şöyle anlatır: *"Sanayileşmenin altın çağını, 1850 ile 1913 arasında Batı Avrupa'da yaşayanlar gördü. Bununla beraber bu durum, önceleri pek*

---

[188] Ateş, *a.g.m.*, 387-399.
[189] Ateş, *a.g.m.*, 387-399.
[190] Ateş, *a.g.m.*, 387-399.

fark edilmedi ama zaman geçtikçe, iyice su yüzüne çıkacak şekilde, sanayileşmenin zararları görülmeye başladı. Sanayileşme ilerledikçe, sınaî üretime yapılan her yeni ilavenin sağladığı fayda azalırken, bu üretimin sosyal ve iktisadi maliyeti de yükselmekteydi. Gelişmiş ülkelerde sanayileşmenin daha çok ilerlemesi hayatın bütün manzaralarında, insan ilişkilerinde, ekolojide, beslenme ve eğitim alanında; maddi manevi her alanda çok çeşitli sorunlar doğurmaktadır. Sorunlardan birini çözelim derken bilmeden bir başkasına neden olmaktayız. Bu bir kâbustur ve farkına varmamız hem çok yenidir, hem de biraz ani olmuştur."[191]

1.5. Değerlendirme

Tarihsel süreci incelediğimizde alış verişin ve ticaretin toplumların geçimi için her zaman ve zeminde mevcudiyetini koruduğunu görürüz. İlk çağlarda mübadele usulüyle gerçekleştirilen ticaret, paranın bulunması ve kullanmının yaygınlaşmasıyla çok faklı bir boyut kazanmıştır. Hayatın devamı için bir gereklilik olan ticaret, bazı insanların aklına, haksız yöntemlerle daha çok kazanmak için farklı yollar getirmiştir. Bu yollardan biri ve en önemlisi de hiç şüphesiz faizdir. Yukarıdaki bilgiler ışığında faizin Eski Orta Doğu medeniyetlerinde, Eski Çin ve Hindistan'da, Antik Yunan'da, Roma'da, Eski Araplarda, Orta Çağ'da ve modern zamanlarda varlığını mutlaka devam ettirdiğini görürüz. Bu durum, insanın *"daha çok kazanmalıyım, hep bana, ne olursa olsun zarar etmemeliyim, karşı tarafın durumu önemli değil"* temel yaklaşımından kaynaklanmaktadır. O halde ticaret insanların insafına bırakıldığı zaman, insanın temel zaaflarından dolayı faiz ve benzeri haksız kazanç yolları her zaman ortaya çıkacaktır. Kur'ân-ı Kerim'deki *"Nefsânî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, soylu atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara çekici kılındı. İşte bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır."* [192] ve *"Hayır, hayır! Yetime ikram etmiyorsunuz. Yoksulu yedirmek konusunda birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. Haram helâl demeden mirası alabildiğine yiyorsunuz. Malı da pek çok seviyorsunuz."*[193] âyetleri ve bu manadaki diğer âyetler, insanın bu durumuna işaret etmektedir. O halde faizin ve benzeri usullerin varlığının her zaman karşılaşılacak bir durum olduğunun

---

[191] Cipolla, *a.g.e.*,111-112.
[192] Âl-i İmrân, 3/14.
[193] Fecr, 89/17-20.

bilinciyle, sosyal bir vakıa olarak tanımlayabileceğimiz bu duruma, gerçekçi çözümler üretmeliyiz. Faizin tarihini araştırdıktan sonra, şimdi faiz konusunda Dünyada toplumları yönlendiren üç temel yaklaşıma bakabiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM
KAPİTALİZM, MARKSİZM VE İSLÂM HUKUKU'NDA FAİZ

2.1. Kapitalizmin Tanımı ve Faize Bakış Açısı

Tezimizin bu bölümünde günümüz dünyasını etki altına alan ve neredeyse tüm ekonomik sistemlerde etkisini gördüğümüz Kapitalizm'in faizle olan ilişkisini incelemeye çalışacağız.

2.1.1. Kapitalizmin Tanımı ve Kapsamı

Kapitalizmin kavram açıklamasına çok geç bir zamanda girişilmiştir.[194] Marks (ö. 1883) Kapitalizm hakkında şunu demektedir: *"Kapitalist üretim tarzının hakim olduğu toplumlardaki zenginlik, devasa bir meta yığını olarak görünür. Bunun basit şekli veya birikimi maldır."*[195]

Kapitalizm, kâr ve bu kârı elde etmek için kullanılan aracın yani sermayenin, "malı mal üretimi için kullanmak", malların alım ve satımı sağlamak veya hizmete dayalı iş gücünü arz etmek ve satmak suretiyle birikimini sağlayan toplumların işleyiş tarzıdır.[196]

Kapitalizm Batı dünyasında feodalizmin sona ermesinden itibaren egemen olan iktisadi sistemi ifade etmek için kullanılan bir terimdir.[197] Alman iktisatçı Werner Sombart (ö. 1941), feodalizm de dahil, tüm Kapitalizm öncesi ekonomilerin harcama sistemleri olduklarını söylemiştir.[198] 18. yüzyılın sonlarında İngiltere'de gelişen yeni iktisadi ve siyasî sisteme Kapitalizm denir.[199]

Mustafa Özel'e göre Kapitalizm, endüstriyel veya tam biçimiyle önce 18. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'de gelişen iktisadi ve siyasi bir sistemdir. Sonradan Avrupa, Kuzey Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika'ya yayılmıştır. Sömürgeci tezahürleriyle beraber 19. yüzyılda dünyaya egemen olmuştur.[200]

---

194 Georg Fülberth, *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, 24.
195 Karl Marks, *Kapital*, (Çev.: Mehmet Selik, Nail Satlıgan), İstanbul, 2011, 49.
196 Fülberth, *a.g.e.*, 17.
197 Özel, *a.g.e.*, 9.
198 Özel, *a.g.e.*, 35.
199 Özel, *a.g.e.*, 9.
200 Özel, *a.g.e.*, 9.

Werner Sombart Kapitalizmi şöyle özetler: “Kapitalizm insanlar tarafından yaratılan ve yaratıcısı olan insanın faaliyetlerini, onun iradesine başvurmadan etkileyen bir sistemdir. Sistem, Kapitalist teşebbüse sessiz bir hayalet gibi nüfuz eder ve müteşebbisin bizzat kendisine hâkim olur, onu kendisi için gerekli olanı yapmaya zorlar. Sistem bizzat kendisinin olan bir hayat sürer.”[201] Kapitalizmin sosyal boyuta etkisini ifade sadedinde Werner Sombart, Kapitalizmin sosyal bir hareket olduğunu da belirtir.[202]

Avrupa’da faiz olgusu konusunda anlayışın değişmesi 16. yüzyılda başlamıştır. Protestanlığın doğuşu, dinde reform hareketleri faiz konusundaki anlayışı kökünden sarsmıştır. Reform hareketleriyle sanayi, ticaret ve banker faaliyetleri kamçılanmış ve Calvin Kapitalizmi keşfedilmiştir. Dürüst ve aşırı olmayan faizi her zaman haklı gören Fransız Calvin, Avrupa’da faizin ekonomik hayatın vaz geçilmezi olması konusunda büyük rol oynamıştır. Faiz yasağı başta İngiltere olmak üzere zamanla diğer batı ülkelerinde de kaldırılmıştır.[203]

Maks Weber Kapitalizm kavramını eserlerinde tek başına kullanmaz. Weber Kapitalizmi ya bir sıfatla ya da bir isimle birlikte kullanır. “Batı”, “antik”, “emperyalist”, “endüstriyel”, “irrasyonel”, “modern”, “burjuva”, “babaerkil devlet”, “siyasi yönelimli”, “siyasi”, “rasyonel”, , “çapulcu”, “sömürgeci”, “spekülatör” gibi kavramlar Weber’in Kapitalizmi tanımlamayla ilgili kullandığı kavramlardır.[204] Maks Weber’e göre bir insan topluluğunun ihtiyaçlarının özel işletmeler tarafından karşılandığı her yerde Kapitalizm mevcuttur.[205]

Maks Weber Kapitalizmin var olabilmesi ve gelişebilmesi için altı şart öne sürmektedir: Rasyonel sermaye muhasebesi, piyasa serbestisi, rasyonel teknoloji, güvenilir hukuk, özgür emek ve iktisadi hayatın ticarileşmesi. Uzmanlaşmanın ilerlemesinden doğan kalite artışları, tüketicileri, piyasa mallarını evde yaptıkları

[201] Özel, *a.g.e.*, 21.
[202] Georg Fülberth, *a.g.e.*, 24-25.
[203] Bünyamin Demirgil, Hakan Türkay, “Tarihsel Süreç İçerisinde Faizin Kuramsal Açıdan Gelişimi”, *C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, XVIII, 2, Sivas, 2017, 131-160.
[204] Fülberth, *a.g.e.*, 26.
[205] Özel, *a.g.e.*, 10-13.

malların yerine ikame etmeye teşvik ediyordu ki Kapitalizm bu şekilde gelişmeye başlamıştır.[206]

Avusturya asıllı Amerikalı iktisatçı ve siyaset bilimci Joseph Schumpeter (ö. 1950) Kapitalizm hakkında şunları söyler: *"Eğer yeni bir ürünün üretimi için gerekli olan maddeye sirkülasyon sürecinde müdahale ediliyorsa, bu ekonomik sisteme sermayesiz üretim sistemi denir. Ama eğer bu, piyasanın alım gücü sayesinde oluyorsa buna da Kapitalist ekonomik sistem denir. Sermaye, işverenin, somut ihtiyaç duyduğu ürünü, onun hizmetine koşan basit bir araçtan başka bir şey değildir; yani o, hem yeni bir amaç için ürünler üzerinde egemenlik kurar hem de üretim sürecinde yeni bir yönelimi dikte eder."*[207]

Mevdûdî Kapitalizm'i şöyle tanımlar: *"Kapitalizm herkesin kazandığı malın yegâne sahibi olmasıdır. Bu kazançta başka kimsenin hakkı yoktur. Mal sahibi kendi malını istediği gibi kullanmakta serbesttir. Eline ne kadar servet geçerse geçsin, onu elinde tutma, yahut kendi kişiliğine herhangi bir yarar sağlamadan harcama veya harcamama hakkına sahiptir. Bu görüş, aslında her insanın doğasında bulunan bencillikten başlar ve bilahare varlıkları insan topluluğunun refahı ve mutluluğu için gerekli olan tüm insani meziyet ve özellikleri bastıracak aşırı bencilliğe kadar varır."*[208] İtalyan iktisatçı Cipolla'nın "İnsan bazı isteklerine ihtiyaç gözüyle bakar." tespiti de Mevdûdî'nin tespitleriyle aynı doğrultudadır.[209]

Amerikalı sosyolog ve tarihsel sosyoloji uzmanı İmmanuel Wallerstein (1930-...) şunları söyler: *"Bir kere Kapitalizm, birikmiş zenginlik demektir. Ancak bu kavram, söz gelişi tarihsel Kapitalizmde özel bir anlam kazanmaktadır. Bu, tüketim ürünlerinin veya makinelerin ya da parasal biçimde hak kazanılmış maddi ürünlerin basit bir toplamı değildir. Tabii ki tarihsel Kapitalizmin önceki dönemlerinden kalma, emek gücünden tüketilmeyen ve arta kalan bir birikim söz konusudur. Eğer bu iddiayı bu haliyle ortada bırakırsak, o halde neandertallere kadarki bütün sistemleri Kapitalist olarak nitelendirmek gerekir; çünkü sonuçta herkes, arta kalan birikimin, emek gücü tarafından yaratıldığının bilincindeydi. Ancak bugün Kapitalizm olarak*

---

206 Özel, *a.g.e.*, 13.
207 Georg Fülberth, *a.g.e.*, 29.
208 Mevdûdî, *a.g.e.*, 17-18.
209 Cipolla, *a.g.e.*, 25.

nitelendirdiğimiz toplumsal sistemi, diğerlerinden ayıran temel fark, sermayenin çok farklı bir tarz ve yöntemle kullanılmış -yatırım halinde kullanılmış- olmasıdır. O, her şeyden önce kendisini çoğaltacak şekilde ve anlamda kullanılmıştır. Eğer süreç içinde sermayenin yoğunlaşması, her zaman ve düzenli olarak diğer amaçlardan önce geliyorsa, işte o zaman işleyen bir Kapitalizmi inceliyoruz demektir."[210]

Maks Weber'e göre Kapitalist olarak adlandırılan herhangi bir sistemin özü, sermayenin özel sahipleriyle, emek hizmetlerini işverenlere satan özgür fakat sermayesiz işçiler arasındaki ilişkilerdir.[211]

Agâh Oktay Güner Jacques Austruy'un eserine yazdığı önsözde Kapitalist sistemin kültür özünün Hristiyanlık olduğunu, bu sistemin gittiği bütün ülkelere Avrupa kültürünü, kilise zihniyetini ve tesirlerini de beraberinde götürdüğü tespitini yapmaktadır.[212]

Kapitalizm çağımızın Batı toplumlarının gelişmelerinin sonucunda verdikleri meyvedir. Başlangıçta ağır olan fakat 18. asırda gelişerek devam eden sermaye birikimi, 20. asrın başında, sisteme şeklini ve bütünlüğünü vermiştir. Mal değişimi bu sistemin özüdür, kâr esasına dayanır. Dünya çapında şirket ve çok milliyetli şirketlerin gelişmesi, gittikçe karmaşık hal alan faaliyet şekilleri, mükemmel vasıfların kullanılmasını mümkün kılan teknik gelişme ve bütün bunların serbestçe cereyan ettiği iktisadi serbesti rejimi, sistemin karakteridir.[213] Mevdûdî eserinde şu açıklamayı yapmıştır: *"Biz burada Kapitalizm kelimesini bugün bir terim olarak kullanıldığı gibi sınırlı bir anlamda değil, bundan saklı olan geniş anlamda göz önüne alarak kullanıyoruz. Kapitalizm, terim itibari ile Avrupa'nın Sanayi Devriminin bir ürünüdür. Oysa gerçek Kapitalizm veya sermayecilik ve tefecilik çok eski bir şeydir ve insanın kendi medeniyet, kültür ve ahlâkını İblis'e devrettiği zamandan beri değişik biçimlerde var olmuştur."*[214]

Alman siyaset bilimi profesörü Georg Fülberth (1939-…) Örgütlü Kapitalizmin başlangıcından itibaren şu on tane karşıt hareketin de Kapitalizme muhalefet olarak kendini gösterdiğini söyler: İşçi sınıfı, kadın hakları için mücadele eden hareketler,

---

[210] Georg Fülberth, *a.g.e.*, 35-36.
[211] Özel, *a.g.e.*, 10.
[212] Austry, *a.g.e.*, 9.
[213] Austry, *a.g.e.*, 9.
[214] Mevdûdî, *Faiz*, 131, dn. 21.

özgür ticarete karşı olan hareketler, radikal demokratik hareketler, antisemitizm, kültürel farklılıklar için mücadele eden hareketler, dini muhalifler, ulusal muhalif hareketler, barış hareketi, panist hareketler.[215]

Ticari Kapitalizm evresinin sonlarına doğru Adam Smith (ö. 1790) tarafından yazılmış olan "Milletlerin Zenginliği" kitabı ekonomik serbestleşme hareketinin ilk kuramsal gerekçelerini sunar. Smith insanların ürettiği malı siyasal sınırlara takılmadan başka ülkelere serbestçe gönderebilmesini ve bu işlem sırasında ticaretin ulus devletlerce vergi vb. yollarla kısıtlanmamasını öngörüyordu. Serbest ticaret insanların maddi ihtiyaçlarının en ucuz yolla sağlanmasını temin ederek milletlerin refahının artmasına önemli katkıda bulunacaktır. Serbest ticaret kuramı ilerleyen yıllarda geliştirilmiş ve ulusun hangi üretim dalında rekabet gücü var ise o üretim alanında yoğunlaşması ve dünya serbest ticaret sistemine katılmasını ön görmüştür. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sadece mal ticaretinin değil sermayenin de uluslar arasında serbestçe hareket etmesi gerektiği üzerinde durulmuş ve bu konuda birçok uluslararası düzenleme yapılmıştır.[216]

Modern Kapitalizmi kanaatimize göre John Maynard Keynes öncesi ve sonrası şeklinde ikiye ayırmak icap eder. Keynes öncesi Kapitalizm, Adam Smith'in (ö. 1790) temel mantığını dillendirdiği ve Fransız iktisatçı Marki d'Argenson'un (ö. 1764) ana sloganını tespit ettiği ekonomi anlayışıdır.

Kapitalist iktisatçılar 19. yüzyıl boyunca ayrıntılı Kapitalizm savunularını ve Kapitalizmi aklamak üzere öne sürdükleri mazeretlerini esas olarak, ekonomik refahı sağlamanın en iyi yolunun piyasaya dışarıdan müdahale edilmeyip onu kendi haline bırakmak olduğunu öğreten *Laissez-Faire* doktrinine dayandırmışlardır.[217] Laissez-Faire bırakınız kendi kendine işlesin demektir. [218] Veya Türkiye'de kullanılan yaygın ifadesiyle laissez-fairenin anlamı "Bırakınız geçsinler, bırakınız yapsınlar." şeklindedir. Kapitalizmi en iyi anlatan özet cümle kanaatimize göre laissez-fairedir.

215 Fülberth, *a.g.e.*, 35-36.
216 Ateş, *a.g.m.*, 387-399.
217 John Eaton, *Keynes'e Karşı Marx, (*Çev.: Tonguç Ok), İstanbul, 2013, 22.
218 *Eaton, a.g.e., 22-23.*

Laissez-faire kavramı ilk olarak 18. yüzyıl ortasında, bir Fransız olan Marki d’Argenson (ö. 1764) tarafından ortaya atılmıştır. D’Argenson “Daha iyi yönetmek için daha az yönetmek gerekir.” demiş ve Siyasal İktisadın El Kitabı adlı eserinde bir kanun formüle etmiştir: *“Genel kural, devlet tarafından hiçbir şey yapılmaması ve hiçbir girişimde bulunulmamasıdır.”* Laissez-faire sisteminin gitgide yükselişi ve sonunda mutlak egemenlik sağlaması, 19. yüzyıla damgasını vuran gelişmelerden biri olmuştur.[219]

Ekonomist Eaton’a göre Laissez-faire doktrini, piyasanın doğal işleyişinin hem işçiyi hem de Kapitalisti gerektiği gibi ödüllendireceğini, dolayısıyla Marksistlerin “sömürü” söyleminin düpedüz bir kara çalma olduğunu; tekeller, devlet ya da sendikalar tarafından yapılacak müdahalelerin zararlı sonuçlar doğuracağını savunmuştur. Devletin görevi, piyasanın yasalarının kendi yararlı ürünlerini vermek üzere serbest bırakıp bırakmadığını görmek için olan biteni müdahale etmeden izlemektir.[220] Bu görüşler Britanyalı Kapitalistlerin çıkarlarına tamamen uygundu; zira sömürüyü maskeliyor, sendikalara karşı ve serbest ticaret (yani Britanya’nın düşük maliyetli ürünlerinin dışarıya satılmasının önündeki engellerin kaldırılması) lehinde savlar ortaya koymuştur. 19. yüzyılın Kapitalistleri için bu yeterliydi. 20. yüzyıl ise emperyalizmi, savaşı ve Kapitalizmin genel bunalımını; iş hacminde eşi benzeri görülmemiş ani düşüşleri ve durgunluğu beraberinde getirmiştir. Kapitalizmin kendi haline bırakılması durumunda sahip olduğu erdemlerden söz ederek kimseyi kandıramaz olmuştur. Tekelci Kapitalistler çıkarlarını koruyup daha da geliştirmek için devletin ekonomiye müdahale etmesini (gümrük vergileri, imparatorluk imtiyazları, devlet destekli tekeller, silahlanma programları, para manipülasyonları vb.) talep ediyorlardı. Kısacası, eski Kapitalist teoriler yeni döneme uygun düşmüyordu ve inandırıcılığını yitirmişti. Öte yandan Keynesçi teori, yığınsal işsizliğin nedenlerini açıkladığı, elinde Kapitalist servete ve kârlara dokunmadan iyileşmeyi sağlayacak bir reçete olduğu iddiasındaydı. Kapitalizmi eskisi gibi allayıp pullamasa da, onu aklayacak daha makul mazeretler üretebiliyordu.[221]

John Maynard Keynes (ö. 1946), 1924’te Oxford Üniversitesi’ndeki Sidney Ball Dersi’nde, laissez-faire sistemi lehindeki yerleşik fikirlere karşı çıkmıştır. Keynes

---

[219] Ivan T. Beren, *20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi,* Çev.: Serpil Çağlayan, İstanbul, 2013, 17.
[220] Eaton, *a.g.e.,* 23.
[221] Eaton, *a.g.e.,* 23.

"Laissez-faire'nin Sonu" başlıklı makalesinde yaptığı gibi, buradaki derslerinde de yeni bir çağın başlayacağı tahmininde bulunmuştur. Onun farklı fikirlerinin oluşmasında ve Adam Smith'in temel prensibini reddetmesinde savaş sırasındaki deneyimleri kuşkusuz önemli bir rol oynamıştır.[222] Geleneksel laissez-faire teorisinin yerini alacak olan bir anlayış oluşmaktaydı. Keynes klasik teorideki piyasa dengesi mekanizmasını daha 1924'te eleştirmişti. 1933 yılı sonunda New York Times'ta yayınlanan Franklin D. Roosevelt'e yazılmış açık bir mektupta Keynes yeni görüşünü net bir biçimde özetlemiştir: "Borçlarla finanse edilen devlet harcamalarının, ulusal satın alma gücünde doğurduğu artışın altını özellikle çizerim." Keynesyen Devrim, yazarın 1936'da basılan "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı eseriyle zirveye ulaşmıştır. Keynes üretimden elde edilen gelirin tamamen talep olarak ortaya çıkmayacağını kanıtlamak suretiyle piyasa otomatizminin varlığını reddetmiştir. Keynes'e göre bireyler ve şirketler, gelirin daha büyük bir miktarını tasarruf ederler çünkü para yatırmayı kazançlı bulmazlar. Dahası reel gelir arttığında toplum onun gitgide daha az bir kısmını tüketmek isteyecektir. Başka bir deyişle tasarruflar parasal yatırımların ön koşulu olmaktan ibaret değildir. Tasarruflar yatırımları aştığında, deflasyonist bir etki yapar ve verimliliği talebin daha altında bir düzeyde tutarlar. Dolayısıyla Keynes'e göre *arzın kendi talebini yaratmasından çok, talep arzı belirler.* Keynes aynı zamanda emek piyasasının otomatik içinde kendini iyileştirmesi fikrini de sorgulamıştır.[223]

Keynes'in ekonomik krizler için reçeteye göre daralma dönemlerinde merkez bankaları faiz oranlarını düşürerek tüketimi ve tasarrufların yatırıma dönüşmesini kolaylaştırmalıdır. Piyasa faiz oranı zaten düşmekte olan sermayenin getiri oranının altına çekildiğinde yatırıma yönelik kredi talebinin de canlanacağı varsayılmaktadır. Ne var ki günümüzde Dünya ekonomisinin büyük bölümünde görüldüğü gibi, faiz oranlarının düşürülmesi, belli bir seviyeden sonra tasarrufların yatırıma dönüşmesinin sağlamakta yetersiz kalmaktadır. Keynes'in "likidite tuzağı" adını verdiği bu koşullar altında bütçe açığı verilerek, devlet harcamalarının arttırılması ve bu harcamaların yaratacağı çarpan etkisi ile toplam talebin yukarıya çekilmesi kaçınılmaz olmaktadır.[224]

---

[222] Beren, *a.g.e.*, 57.
[223] Beren, *a.g.e.*, 90.
[224] Eaton, *a.g.e.*, 13.

Keynes *Genel Teori*de devletin ekonomiye müdahale alanının genişletilmesi, gelir dağılımının düzenlenmesi gibi önerilerinin bireyciliğe saldırı gibi algılanmaması gerektiğinin altını çizerken, aksine, amacının bireysel girişimin mevcudiyetini sağlayan sistemin yıkılmasını önlemek olduğunu belirtmektedir.[225] Her ne kadar Kapitalizme nefes aldırsa da Keynes bir Kapitalisttir ve Keynes'e göre Kapitalizm iyidir, yalnızca düzenlenmesi gerekir.[226]

Kanaatimize göre Kapitalizm Keynes'e kadar tamamen serbestlik üzerine kurulmuştur. Kim ne yaparsa yapsın, bir şekilde kazansın mantığı üzerine iki asırdan fazla hareket eden insanlar, telafi edilemez zararlara uğradığını fark edince açmazlara düşmüştür. Keynes'in dile getirdiği şey, ekonomide sınırsız özgürlüğün önce insanları, sonra toplumları, en sonda da devletleri bunalıma sürükleyeceğidir. Keynes'e göre kontrolsüz bir ekonomi en sonunda tıkanacaktır. Faiz de kontrolsüz olmamalı, kontrolü elde tutan devlet faizi dengelemeli ve alt seviyeye çekmeye çalışmalıdır. Şunu da ifade etmek gerekir ki Kapitalist yaklaşımın bir ferdi olan Keynes, faizin tamamen kaldırılması gerektiği iddasında bulunmamıştır.

Şimdi bir de Kapitalizmin sonuyla ilgili bazı görüşlere bakalım. Kapitalizmin çöküşü ile ilgili teori ilk kez Rosa Lüksemburg tarafından "Sermaye Birikimi" adlı eserinde ifade edilmiştir. Avusturyalı Marksist Otto Bauer (ö. 1938), değiş-tokuşun süresiz bir zamana yayılabileceğini, kapitalizmin yeni hammadde kaynaklarını işlemek için ihtiyaç duyduğu uyum sürecinin, gün geçtikçe artan kitlesel tepkiye neden olacağını, bunun da kaptalizmin sonunu getireceğini 1979'da önceden ifade etmişti.[227] 1929 yılında, Marksist eğilimli bir ekonomist, tarihçi olan Henryk Grossman (ö. 1950), Marks'ın yeniden üretim şemasını ele almış ve bazı sonuçlara ulaşmıştı. Ona göre sermayenin uzun bir süre katlanarak artması, onun artık değerinde bir düşüşe neden olacaktır. Bu da Kapitalizmin yıkımını getirecektir. Kapitalizmin yakın gelecekte bir çöküşe gideceği teorisinin bir başka sahibi ise Alman Marksist, filozof ve sosyal eleştirmen Robert Kurz'dur (ö. 2012). Kurz 1999 yılında yayınlanan Kapitalizmin Kara Kitabı başlıklı kitabında, Sanayi Devriminin aynı zamanda sürekli fazla ürün yaratan krizin de başlangıç tarihi olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre milyonlarca üretilen

---

[225] Eaton, *a.g.e.*, 16.
[226] Eaton, *a.g.e.*, 47.
[227] Fülberth, *a.g.e.*, 300.

ürünlerin önemli bir bölümü satılmamaktadır ve bu nedenle de hem malın kendisi hem de bunun üretimi için yatırılmış olan sermaye değer kaybetmektedir. Bunun göstergesi de borsa çöküşleridir.[228]

Kapitalizmin tarihsel evrim içinde son aşama olduğu görüşünü çocukça bulan Fransız tarihçi Fernand Braudel (ö. 1985), Batı tarihinin "Batının rasyonelliğe doğru giden yolda tek başına yürüyen öncü, dahi ve hocasız mucit olduğu" tarzındaki geleneksel izahları kabul etmemiştir. Braudel *"Batı Kapitalizminde ithal kökenli ne varsa mahreci İslâm'dır. Kambiyo senedi, sermaye ortaklığı önden satış; pirinç, ipek, şeker kamışı, kâğıt, pamuk, Arap rakamları, abaküs, İslâm vasıtasıyla keşfedilen Yunan bilimi, barut, pusula… Bunların hepsinin mahreci İslâm'dır." demektedir."*[229] Batının bilimsel birçok yeniliği İslâm Dünyasından aldığı doğrudur. Fakat bu yeniliklerin Kapitalizme sebep olduğu görüşüne katılmıyoruz. Yukarıda zikredilen şeyler birer alettir. O aletlerin kullanım amacının menfi bir şekilde olması Kapitalizmin İslâm Dünyasından alındığı sonucuna bizleri ulaştırmaz.

Mustafa Özel, Kapitalizm ile piyasa ekonomisinin özdeş değil tam aksine iki amansız düşman olduklarını, Kapitalizmin tekel demek olduğunu, Kapitalizmin bu işteki başlıca suç ortağının devlet olduğunu, siyasi iktidarların tekellerin garantörü olduğunu belirtmiştir.[230] Küçük insanların, özgürlüğün alanı olan piyasa, tekellerin baskısı altındadır ve tekeller güçlerini (Kapitalistlerin zekâ ve hilelerinin yanı sıra) doğrudan doğruya devletten almışlardır.[231]

Bir önceki bölümde ekonomik anlamda ülkeleri üç sınıfa ayırdığını belirttiğimiz Davut Ateş makalesine şu tespitlerle son vermiştir: *"Elbette bu sınıflama ekonomik serbestleşme hareketinin öncüleri olan uluslararası ekonomik kuruluşlarca yapılmıştır. Bu sınıflamaya dayalı olarak küresel ticari düzenlemeler ve sermaye, akışkan şekil almaktadır. Yine bu sınıflama ülkelerin kaderlerini belirlemektedir. Zira en az gelişmiş ülkeyle kimse ticaret yapmak istemeyeceği gibi hiç kimse de bu ülkede yatırım yapmayı düşünmez. Yatırım olmayınca istihdam yaratılmaz. İstihdam olmayınca· da insanlar açlıkla yüz yüze kalır. Bu yapı içerisinde kuşkusuz en şanslı olanlar merkez ülkeleridir.*

---

[228] Fülberth, *a.g.e.*, 301.
[229] Özel, *a.g.e.*, 31.
[230] Mustafa Özel, *Piyasa Düşmanı Kapitalizm*, 1992, İstanbul, 11.
[231] Özel,*a.g.e.*, 11.

Bu ülkeler dünya kaynaklarından, üretiminden ve refahından en büyük payı alırlar. Gelişme yolundaki ülkelerin konumu ise en azından açlıkla yüzleşmek değil, hayatta kalıyor olmaktır.”[232]

2.1.2. Kapitalizmde Faiz Olgusu

Kapitalizme göre faiz teorileri başlıca iki grupta sınıflandırılabilir: Parasal olmayan (nonmonetary) faiz teorisi ve parasal (monetary) faiz teorisi. Klasik iktisatçıların ve bunların son dönem temsilcileri tarafından savunulan ilk yaklaşımın temel karakteristiği, para miktarı veya paranın dolaşım hızının dikkate alınmamasıdır. İkinci yaklaşım ise esas itibariyle ödünç verilebilir fonlar teorisi ve likidite tercihi teorisi olarak bilinen, arz edilen para miktarı ile atıl para talebinde değişmelerin etkisini ön plana çıkaran teorilerdir.[233]

Klasik iktisatta ‘bekleme’, ‘tasarruf’, ‘imsak’ veya ‘zaman tercihi’ (‘time preference’) gibi kavramlarla açıklanan faiz teorisinin temel özelliği tam istihdam analizine dayanmasıdır. Ekonomik birimler bazı malların tüketimi için belirli bir süre beklemeye teşvik edilirse, azalan tüketim malları harcaması değerinde kaynaklar tüketim malları üretiminden yatırım malları üretimine kaydırılacaktır. Faiz, insanların cari tüketiminden feragat etmeleri için ödenen bu teşvik (inducement) ile açıklanmaktadır.[234]

Avrupa önceleri faize karşıyken, başta Saint Thomas Aquinas gibi bazı ortaçağ filozofları faiz için üç hüccet ortaya koyunca faiz için Batı’nın yumuşama süreci başladı. Bu hüccetler:

a) Zarara uğrama ihtimali,

b) Kazançtan fedakârlık,

c) Kaybetme riskidir.[235]

---

[232] Ateş, *a.g.m.*,387-399.
[233] Yılmaz Aydın, “Keynes’in Parasal Faiz Teorisi”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XVII, 1, Haziran 2015, 207-224.
[234] Aydın, *a.g.m.*, 207-224.
[235] Özsoy, a.g.e., 278-279.

Sanayi Devriminden sonra Kapitalizm, ihtiyaç duyduğu sermayeyi faiz kanalıyla bulmuştur. Bundan dolayı Kapitalist Batı dünyasında ortaya çıkan faiz teorileri, faizin meşru olup olmamasını değil; faizin haklılığını ispatlama gayretine girmiştir.[236] Adam Smith'den (ö. 1790) itibaren birçok iktisatçı kâr ile faiz kavramlarını sık sık birbirinin yerine kullanmıştır. Bu, aslında onların bakış açısının problemli olduğunun göstergesidir. Adam Smith, faizi, ödünç alanın paradan sağlayacağı kâr için, ödünç verene ödediği karşılık olarak ele almıştır.[237]

Modern Kapitalizmin fikri altyapısı Adam Smith tarafından oluşturulmuştur. Bundan dolayı Smith'in faizle ilgili görüşlerini iyice irdelemek gerekir. Smith'in görüşlerini özetlemeye çalışırsak şu sonuçlara ulaşırız:

Faizle ödünç verilen mal mevcudunu, ödünç veren her zaman bir sermaye saymaktadır. O, bunun kendisine zamanında geri dönmesine, bu arada ödünç alanın bunu kullanmasına karşılık, kendisine belli bir yıllık kira ödemesini beklemektedir. Ödünç alan kişi bunu ya bir sermaye olarak ya da acil tüketim amacıyla ayrılan bir mal mevcudu olarak kullanabilir. Sermaye olarak kullanırsa, bunun değerini bir kârla birlikte yeniden üretecek üretken işçilerin geçimlerini sağlamakta işletir. Bu durumda, hem sermayeyi yerine koyabilir hem de bir başka gelir kaynağına el uzatmadan veya yitirmeden faizi ödeyebilir. Acil tüketim için ayrılan bir mal mevcudu olarak kullanırsa, bir savurgan gibi davranmış olur ve çalışanın geçimi için ayrılmış olan şeyi, çalışmayanın desteklenmesinde harcamış olur. Bu durumda mülk ya da toprak rantı gibi bir başka gelir kaynağını yitirmeden veya böyle bir kaynağa el uzatmadan ne sermayeyi yerine koyabilir ne de faizi ödeyebilir.[238]

Faizle verilen tüm borçlar, kâğıt para ya da altın ve gümüş para biçiminde verilmektedir. Ama gerçekte ödünç alanın asıl istediği ve ödünç verenin ona gerçekten sağladığı para değil, para ne ediyorsa odur, ya da paranın satın alabileceği mallardır. Bu tür sermayeler, çoğunlukla para cinsinden ödünç verilip yine para cinsinden geri ödendiği için, para faizi adı verilen şeyi oluşturmaktadırlar. Bu, toprak faizinden de, ticaret ve manifaktürün faizinden de farklı bir faizdir. Çünkü bu son iki faiz türünde,

---

[236] Özsoy, *a.g.e.*,1-12.
[237] Özsoy, *a.g.e.*,133.
[238] Adam Smith, *Ulusların Zenginliği*, (Çev.: Ayşe Yunus, Mehmet Bakırcı), İstanbul, 2004, I, 375.

sermaye sahipleri, sermayelerini kendileri işletirler. Ancak para faizinde bile para, sanki sahiplerinin işletmek istemediği sermayelerini bir elden bir başkasına ileten bir devir senedinden başka bir şey değildir. Bu sermayeler, iletilmelerine aracılık eden para miktarından hemen herhangi bir oranda büyük olabilir; çünkü aynı miktar para, ardı ardına, birçok farklı borca ve yine çok farklı satın almaları hizmet eder.[239]

Faizle borç verilecek mal mevcudu miktarı arttıkça, faiz, yani bu miktarın kullanılması karşılığında ödenmesi gereken fiyat; hem eşyanın miktarı arttıkça pazar fiyatının genellikle düşmesine yol açan genel nedenler yüzünden hem de bu özel duruma özgü diğer nedenler yüzünden mutlaka düşer.[240]

Faizin yasal olduğu ülkelerde, tefecilik belasını önlemek için yasalar genellikle cezaya uğramadan alınabilecek en yüksek faiz oranını saptarlar. Bu oranın her zaman için en düşük pazar fiyatının ya da paranın kullanılması için en büyük güvenceye verebilenlerin çoğunlukla ödediği bedelin biraz üstünde olması gerekir. Eğer bu yasal oran en düşük pazar oranının altında belirlenecek olursa, böyle bir düzenlemenin sonuçları, hemen hemen faizinin tümüyle yasak edilmesinde görüldüğü gibi olsa gerektir. Alacaklı, parasını kullanım sonucu elde edilecek değerden aşağı ödünç vermez; borçlu da para kullanımının tam değerini kabul etmekle onun göze aldığı riskin karşılığını kendisine ödemelidir. Eğer bu oran tamı tamına en düşük piyasa fiyatına eşit olarak düzenlenirse, bu, çok sağlam teminat gösteremeyen kişilerin hepsinin, yasalara saygılı insanların gözünde itibarlarını ortadan kaldırır ve onları fahiş fiyat isteyen tefecilere başvurmak zorunda bırakır.[241]

Yasal faiz oranının, en düşük piyasa oranının biraz üstünde olması gerekirse de, pek de üzerinde olmamalıdır. Eğer Büyük Britanya'daki yasal faiz oranı, örneğin % 8 veya % 10 gibi yüksek bir oranda belirlenseydi, ödünç verilecek paranın çoğu, müsrifler ve hayal peşindeki proje sahipleri gibi böyle yüksek bir faizi ödemeye istekli yegâne kimselere verilirdi. Paranın kullanımı karşılığında, bu kullanmayla elde edecekleri kazancın bir bölümünden fazlasını vermeyecek olan aklı başında insanlar, bu yarışta olmayı göze almazlar. Ülke sermayesinin büyük bir bölümü, böylece bu sermayeyi kârlı

[239] Smith, *a.g.e.*,377-378.
[240] Smith, *a.g.e.*, 378.
[241] Smith, *a.g.e.*,382.

ve yararlı bir biçimde kullanılması en mümkün olan kişilerden uzak tutulup, bu sermayeyi israf ederek tüketmesi en mümkün görünen kişilerin eline fırlatılmış olur. Tersine, yasal faiz oranının en düşük piyasa oranının çok az yukarısında tespit edildiği yerde, borçlu olarak, herkes, savurganların ve hayal peşinde koşan tasarı sahiplerinin yerine, aklı başında kimseleri tercih eder. Para ödünç veren kimse, aklı başında olanlardan, hemen hemen ötekilerden almak cesaretini gösterdiği kadar faiz alır ve parası onların elinde ötekilerin elinde olduğundan daha emindir. Hiçbir yasa, genel faiz oranını, o yasa yapıldığı sırada geçerli olan en düşük piyasa oranının altına indiremez. Fransa Kralının faiz oranını %5'ten % 4'e indirmeye giriştiği 1766 tarihli buyruğuna karşın, Fransa'da çeşitli yollarla yasaya uyulmayarak, % 5'ten ödünç para verilmeye devam edilmiştir.[242] Smith'e göre borç verenin faiz almasının sebebi, borç alan tarafın bu mübadelede sermayenin kullanımı ile kâr yapabilmesidir.[243]

Yukarıdaki düşünceler Adam Smith'in faizi tamamen zorunlu bir süreç olarak gördüğünü, faizsiz bir ekonomiyi düşünemediğini ifade eder. Smith faizi ekonominin vaz geçilmez bir kalemi olarak görmektedir. Bu algı ve önkabul eserin tamamında göze çarpar. Smith dengelere göre faizin yükseleceğini veya düşeceğini söyler. Adam Smith faizin ne kadar olması gerektiğini tespit eden bir ekonomist olarak göze çarpar.

Tam istihdam varsayımı altında geliştirilen teori kapsamında faiz böylece bekleme ya da imsak (feragat) için gerekli ödül olarak tanımlanmaktadır. Literatürde ülkelerin zenginliğinin tarımsal üretime göre belirlenmesi gerektiğini düşünen Fizyokratlar ve Smith'den itibaren faiz teorisinin genellikle bölüşüm teorisinin bir konusu olarak incelendiği görülmektedir. Ekonomi, her biri gelirin farklı türlerini elde eden dört üretici grubu kapsar: İşçiler ücret, toprak sahipleri rant, sermaye sahipleri faiz ve girişimciler kâr elde eder. Faizin fonksiyonel gelir dağılımının bir bileşeni olarak ele alındığı yaklaşımda sermayedar, girişimci tarafından kullanılan sermaye ile faiz elde eder. İngiliz iktisatçı ve avukat Senior'a (ö. 1864) göre ise tasarruf, paranın derhal sağlayabileceği yarar ve zevkten vazgeçmek olduğu için paranın güncel tatmin fonksiyonundan vazgeçerek ileride yapabileceği hizmeti sabırla beklemek anlamına gelmektedir. Faiz, bu fedakârlığın karşılığı, bedeli, fiyatıdır. Senior'un imsak teorisi, bir

[242] Smith, *a.g.e.*,383.
[243] Aydın, *a.g.m.*, 207-224.

bakıma daha sonra geliştirilen 'zaman-tercihi' ve 'dolambaçlı üretim' teorilerinin öncüsü sayılabilir.[244]

Kapitalizm için dönüm noktalarından biri John Maynard Keynes'tir (ö. 1946). Şimdi Smith ve Keynes arasındaki Kapitalistlerin faize getirdiği açıklamalara kısaca göz atalım.

Avusturyalı iktisatçı Böhm-Bawerk (ö. 1914), 1893 yılında kaleme aldığı Pozitif Sermaye Teorisi adlı çalışmasında faizin alınma sebebinin, parayı harcama zevkinin ertelenmesi olduğunu ifade etmiştir. Bawerk buna "pozitif zaman tercihi" demiştir.[245]

Keynes öncesi dönemde faizin sermaye ile ilişkilendirilmesi ve sermaye faizinin açıklanması konusunda Böhm-Bawerk'in çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Böhm-Bawerk, faizin varlığını ekonomik birimlerin bugünkü malların değerini aynı tür ve miktarda gelecekteki mallardan daha değerli görmeleri ile açıklamaktadır. Başka bir deyişle, bugünkü malların kural olarak, gelecekteki aynı türde ve miktardaki mallardan daha değerli olması Böhm-Bawerk'in açıklamaya çalıştığı faiz teorisinin özünü oluşturmaktadır. Bugünkü mallar ile gelecekteki mallar arasındaki değer farkı, sermaye faizinin ortaya çıkış nedenidir. Böhm-Bawerk, faiz oranının belirlenmesi için zaman tercihi konusunun temel öneme sahip olduğunu ortaya koyan ilk iktisatçıdır.[246]

İngiliz iktisatçı Nassau Senior (ö. 1864) 1836 tarihli çalışmasında, borç vermeden dolayı paradan mahrum kalan kişinin aldığı bedelin faiz olduğunu söylemektedir. İngiliz iktisatçı Alfred Marshall (ö. 1924) bunu iyileştirerek faizi hak ettiren ondan mahrum olmak değil, onu beklemektir demiştir. En basit Kapitalist açıklama, faizin paranın fiyatı olduğudur. Diwany ise şunu soruyor: "Madem para satılıyor, o halde neden sahibine geri veriliyor?"[247]

Bir ülkenin zenginliğini, o ülkenin altını ve madenine göre değerlendiren Merkantilistler "Faiz sermayenin kirasıdır." demişlerdir. Ticareti kötü telakki edip mümkün olduğu kadar kısıtlanması gerektiğini savunan Fizyokratlara göre rant temin

[244] Aydın, *a.g.m.,* 207-224.
[245] elDiwany, *a.g.e.,*50.
[246] Aydın, *a.g.m.,* 207-224.
[247] elDiwany, *a.g.e.,* 52-54.

eden bir toprak satın almaya yarayan bir meblağ, bu rant kadar faiz alınmadan ödünç verilmez.[248]

İktisatçı Soody çağın egemenlik tutkusunun, serveti, gelecekte sürekli gelir elde etmek için faize dönüştürdüğünü belirtir.[249]

Modern Kapitalistlere kaynaklık eden görüşü Fransız ekonomist J. B. Say (ö. 1832) ortaya atmıştır. Bu görüşe göre sermaye emek yerine ikame edilir. İşte bu ikameden dolayı sermaye de emek gibi değer üretir. O halde bu değerin karşılığı faizdir.[250]

John Maynard Keynes faiz nazariyelerini eleştirmiş ve yeni bir teori olan "Likidite Teorisi"ni geliştirmiştir. Bu teoriye göre faiz, likit vasıtalarını elinde tutmaktan ve para biriktirmekten vazgeçirmek maksadıyla para sahibine ödenen fiyattır. Faiz tasarrufun değil, tasarrufu elde tutmaktan vaz geçmenin bedelidir.[251] İsmail Özsoy'un kitabına takdim yazan Sabahattin Zaim (ö. 2007) bu yazısında Keynes gibi bazı iktisatçıların da farklı sebeplerle faizin sıfıra doğru indirilmesinin uygun olacağı görüşüne vardıklarını belirtmiştir.[252] Keynes likiditeden vazgeçildiği için faizin tahakkuk edeceğini ifade etmiştir.[253] John Maynard Keynes klasik iktisatçıların faiz haddinin tasarrufu teşvik ettiği yolundaki görüşleri şiddetle eleştirmiştir. Keynes'e göre yatırımların artmasının önündeki en büyük engel faiz hadlerinin düşürülmemesidir.[254] Keynes diğer Kapitalist düşünürlerin aksine faiz ve kâr kavramlarını ayırır.[255]

Keynes insanların parayı ellerinde üç sebepten dolayı tuttuklarını söyler:

a) Şahsi ve ticari muamelelerde kullanmak için,

b) Beklenmedik masrafları veya aniden ele geçen fırsatları değerlendirmek için,

c) Spekülasyon durumlarında kâr elde etmek için.

---

[248] Özsoy, *a.g.e.*, 32.
[249] elDiwany, *a.g.e.*, 28.
[250] Özsoy, *a.g.e.*, 35.
[251] Özsoy, *a.g.e.*, 40.
[252] Özsoy, *a.g.e.*, 4.
[253] elDiwany, *a.g.e.*,54.
[254] Özsoy, *a.g.e.*, 33-42.
[255] Özsoy, *a.g.e.*,134.

İşte insanları bu üç eğilimden vazgeçirmek için faiz kullanılır.[256]

Keynes'in analizinde faiz teorisi likidite tercihi ile açıklanmaktadır. Likidite tercihi yaklaşımında faiz, tasarruf arzı ve yatırım talebini birbirine eşitleyen bir büyüklük olmayıp, belli bir dönem için likiditeden vazgeçmenin mükâfatı olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre, cari faiz oranı serveti elde tutma arzusunun gücüne değil, serveti sırasıyla likit ya da likit olmayan şekilde ve bu biçimdeki servet şeklinin birini diğerine göre öncelikli olarak isteme temelinde elde tutma arzusunun gücüne bağlıdır.[257] Ekonomik birimler, psikolojik zaman tercihini gerçekleştirebilmek için gelirin ne kadarının tüketileceğine karar verdikten sonra tasarruflarının hangi şekilde tutulacağına, bir başka deyişle likidite tercihinin derecesinin ne olacağına karar verirler. Psikolojik zaman tercihini oluşturan iki unsurdan ilkini göze alıp ikincisini ihmal ederek faiz oranını elde etme girişimi, geçmişte kabul edilen faiz teorilerindeki yanlışlığını temel sebebidir.[258]

Keynes, geliştirdiği faiz teorisi ile bu ihmali tamir etmeye çalıştığını belirtmektedir. Faiz, bugünkü tüketimden vazgeçmenin ya da tasarrufun bedeli olamaz. Tasarruf faiz geliri için ancak gerekli koşulu sağlarken yeterli koşulun sağlanması için tasarruf edilen miktarın borç olarak verilmesi, yani likiditeden vazgeçilmesi gerekmektedir. Gelir düzeyi tarafından belirlenen tasarruf edilen miktarın atıl para olarak mı tutulacağı ya da tahvil vb. finansal varlıklarla mı ikame edileceği likidite derecesini, likidite derecesi ise para arzı ile birlikte faiz oranını belirler. Keynes'in analizi ile geleneksel analiz arasındaki önemli farklardan biri de belirsizlik koşullarının dikkate alınmasıdır. Belirsizlik koşullarında, değişen beklentilerin bugünkü faaliyetler üzerindeki etkisi, ancak parasal analizin dikkate alınmasıyla incelenebilir. Bu bağlamda, paranın anlamı esasen bugünle gelecek arasında bir bağ kurmasından kaynaklanmaktadır.[259]

İslâm Dünyasından Kapitalizm ve faize yönelik birçok eleştiri yapılmıştır. Bu eleştirilere katılmamak imkânsızdır. Bizden yükselen eleştirilerin bazıları şöyledir:

---

[256] Özsoy, *a.g.e.*, 41-42.
[257] John Maynard Keynes, *Genel Teori*, , (Çev.: Uğur Selçuk Akalın), İstanbul, 2010, 147-149.
[258] Keynes, *a.g.e.*, 155-162.
[259] Aydın, *a.g.m.*, 207-224.

Kapitalizmin ilke ve kuralları, insanları esir almıştır. Faiz Kapitalizmin özü ve ruhudur. Kapitalizmin mantığında faizle ticaret arasında fark yoktur. Kapitalizm bireylere doğal haklarını verir ama ahlaki bir değeri ve dayanağı yoktur. Kapitalizm faiz yasağına tamamen menfaatler planında yaklaşmış ve faizin zorunlu olduğunu iddia etmiştir.[260] Günümüz Batı literatürü faizi değil oranını tartışır. Tefeci kendi isteğine göre faiz alır. Kapitalist yaklaşımlara göre faizin artmasının iki sebebi olabilir: Arz ve talep. Para yatırmak isteyenler az, verilecek para çok ise faiz oranı düşer. Tersi olunca faiz yükselir. Öyle ki borç alma isteği durur, olay tekrar başa döner. Faizin artmasıyla ilgili ikinci sebep veya ikinci görüş, sermayeci parayı kullanmak istediğinde faizi yükseltir, istemediğinde azaltır yaklaşımıdır. Tefeci dünya ve ülkenin akışına göre fırsat kollar.[261] Sermaye sahibi, faizle borç verir, iş yapmadan parasının kirasını alır ve oturur. Faizci ulusun menfaatini değil, kendi menfaatini düşünür.[262] Büyük şirketler faiz borcunu ödeyebilmek için kaynak ve enerjiyi sonuna kadar sömürürler. Bundan dolayı kirletilmiş nehirler, hastalık yayan çöplükler ve içinde canlı bırakılmamış denizler bileşik faizle yarışa girmek için ödenen ücretin sadece ilk taksidi olabilir.[263]

Faiz ve Kapitalizm hakkında Seyyid Kutup da çok net eleştiriler getirir: Faiz sistemi olabilecek en menfaatçi insan grubunu vücuda getirir.[264] Faizciler reklamla, en makul sistemin faiz olduğunu, faizsiz sistemin hayal olduğunu söylerler.[265] Faizcilerin piyasayı yönlendirmelerinin sonucu kapitalist Amerika ve İsviçre gibi ülkelerde insanlar mutlu değildirler.[266] Faizciler tüm toplum heba olsa bile kendi menfaatlerine bakarlar.[267] Faizi alevlendirenler evrensel Kapitalistlerdir.[268]

Mustafa Özel 90'lı yıllardaki Türkiye'nin faiz politikalarını şu şekilde eleştirmektedir: *"Arsa-borsa-faiz gelirlerinden en fazla % 5-10, üretim gelirlerinden ise % 40-50 vergi alan bir devlet, vatandaşlarına "Üretim yapmayın, rantçı olun." demektedir. Ayrıca, vergilemenin enflasyon muhasebesi yapılmadan gerçekleştirilmesi,*

---

[260] Mevdûdî, *a.g.e., 14-44.*
[261] Mevdûdî, *a.g.e.*, 59-62.
[262] Mevdûdî, *a.g.e.*, 77-78.
[263] elDiwany,*a.g.e.*, 56.
[264] Kutup, *a.g.e.*, 17.
[265] Kutup, *a.g.e.*, 19.
[266] Kutup,*a.g.e.*, 39.
[267] Kutup, *a.g.e.*, 42.
[268] Kutup,*a.g.e.*, 56.

üreticiden haraç almaktan başka bir şey değildir. Mesela enflasyonun % 70 olduğu bir dönemde, % 100'lük bir yıllık kâr sağlayan şirketten, %30'luk net kârın vergisi değil, %100 nominal kârın vergisi alınmaktadır. Vergi oranı %50 ise üreticinin elinde net kâr olarak %50 kalmaktadır. Aynı dönemde parasını faize veya dövize yatıranlar ise, enflasyon oranından bile daha yüksek bir gelir elde etmektedirler. Türkiye'nin en büyük üç şirketi arasında yer alan bir kuruluşun 1993 kârı 3.5 trilyon TL, repo geliri ise 3.8 trilyon TL dir. Aynı şekilde yıllık kârı birkaç yüz milyon olup, faiz geliri yüz milyarları bulan birçok sanayi şirketi bulunmaktadır. Devleti rüşvet, sanayiciyi ise tefecilik batağından kurtarmaya azmetmedikçe, hiçbir "istikrar programı" başarılı olamaz."[269]

Faizli ekonomi sistemlerinin hakim olduğu çevrelerde faizsiz kredi ve sermaye bulmak, parayı faize bulaşmadan değerlendirmek bazen güç, bazen de imkansız hale gelir. İhtiyaç için olsun, sermaye temini için olsun bütün kredi talepleri, sudan bahanelerle geri çevrilir. Kâr ve zararda ortaklık esasına göre sermaye toplama yoluna gidenlerin karşısına "garantili faiz" engeli çıkar. İnanan, inanmayan herkes, faize eşit veya ondan fazla garantili kazanca göz diker, rizikoyu göze almak istemezler. Ellerinde para bulunup bunu bizzat ticaret ve yatırıma sevk edemeyenler, kâr ve zararda ortak güvenilir kurumlar ve şahıslar bulunamadığı için ya kazançtan mahrum kalır, paraları âtıl halde tutarlar, yahut da harama bulaşırlar. Bu çevrelerde, yolu bankadan geçmeyen iş adamı bir yana, sade vatandaş bulmak mümkün değildir. İhracat-ithalat, ihale, şirket gibi faaliyetler bankasız yapılamadığı gibi para havalesi, senet tahsili, mesken edinmek, hatta maaşını alabilmek için bile insanlar bankaya muhtaç hale getirilirler.[270]

Bu bölümü Tarek elDiwany'nin yaptığı bileşik faiz hesabıyla bitiriyoruz:

"Matematik ve muhasebe işlemlerinde F geri ödenecek toplam tutar, P borç alınan toplam tutar, r dönemsel faiz oranı, t borcun vadesini veya faiz hesaplanan dönem sayısını ifade etmek üzere; basit faiz formülü şudur: $F = P.(1+r.t)$*. Bileşik faizin formülü ise* $F = P.(1+r)^{t}$ *şeklindedir. İktisatçı Soody'nin bileşik faizle ilgili ilginç bir hesabı ve örneği vardır. Bu hesap ve örneğe göre milattan sonra 20 yılında yaşayan bir adam 100 ekmek dilimini bir başka adama % 5 bileşik faiz üzerinden borç verdiği zaman, bu borç ödenmediği takdirde 1995 yılında borçlu olunan ekmek dilimi sayısı*

---

[269] Özel, *Piyasa Düşmanı Kapitalizm*, 127.
[270] Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 208-209.

100.(1+ 0,05) ^{1975} olacaktır. Bu hesaba göre borç, 700.000 x 1.000.0000.000 x 1.000.000.000 x 1.000.000.000 x 1.000.000.000 sayısından daha fazla ekmek dilimine ulaşmaktadır. Bu ne demek? Dünya üzerinde o tarihten itibaren yaşamış olan insanların her biri günde 10 milyon ekmek dilimi üretip biriktirmiş olsalar bile, bu miktarı karşılayacak ekmek bulmak mümkün olmazdı."[271]

Kapitalizmi incelediğimizde faizin Kapitalizmin temellerinden biri olduğunu görürüz. Kapitalist bilim adamları faize birçok yorum ve açıklama getirmişlerdir. Hepsi faizi tartışmış, faizin oranı ve zorunluluğu hakkında bir şeyler söylemişlerdir. Çünkü onlara göre faiz kâr getiren ticarî bir kalemdir. Mevcut ekonomik yapı faizsiz yürümez. Faizin kontrol edilmesi gerektiğini söyleyen Keynes bile faizsiz olmaz görüşünü değiştirmemiştir. Yukarıda verdiğimiz ekmek dilimi örneğindeki gibi, faiz var olduğu sürece insanların borcu bitmeyecek, adaletli bir ekonomiden Dünya üzerinde bahsedilemeyecektir.

Kapitalizme alternatif olarak ortaya çıkan ekonomik yaklaşım Marksizm'dir. Şimdi de Marksizm ve faiz ilişkisini inceleyelim.

2.2. Marksizm ve Faize Bakış Açısı

2.2.1. Marksizmin Tanımı

Kaynaklar incelendiğinde Marksizm, Komünizm ve Sosyalizm kavramlarının iç içe olduğu ve bu kavramların birbirlerinin yerine kullanıldığı görülür. Tezimiz, bu üç kavramın kapsamı ve ilişkisi üzerine olmadığı için; burada sadece bu üç kavramın tanımları verilecektir.

Marksizm, özgün bir siyasal felsefe akımı, tarihin diyalektik materyalist bir yorumuna dayanan ekonomik ve toplumsal bir dünya görüşü, Kapitalizmin Marksist açıdan çözümlenmesi, bir toplumsal değişim teorisi, Karl Marks'ın ve Friedrich Engels'in çalışmalarından çıkarılan, insanın özgürleşmesiyle ilgili bir düşüncedir.[272]

Sosyalizm, özel mülkiyetin ve gelir dağılımının, fertlerin sadece kendi menfaatlerini korumaları suretiyle veya Kapitalizm şartlarında piyasa güçlerinin serbest

---

[271] elDiwany, *a.g.e.*, 29-31.
[272] Erişim: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Marksizm] Erişim Tarihi:15 Temmuz 2019.

işleyişi yoluyla belirlenmeyip toplumun denetimine bağlı tutulduğu toplumsal örgütlenme sistemine ve ideolojisine verilen addır. Özel mülkiyet, piyasa ekonomisi ve kâr esasına dayanan Kapitalizme bir tepki olarak doğan Sosyalizm sermaye sahipleriyle işçiler arasındaki eşitsizliği, servet ve refah farklarını ortadan kaldırma iddiasındadır. Sosyalizmde üretim araçlarının toplumun mülkiyetine geçmesi ve özel mülkiyet yerine kolektif mülkiyetin oluşturulması, toplumda sınıf farklılıklarının ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Sosyalizmin savunduğu bazı fikirleri bütün düşünce tarihinde bulmak mümkünse de modern şekliyle Sosyalizmi bunların ürünü saymak yanlıştır. Bununla birlikte Sosyalist düşünceyi savunanlar kavramın kökenini Eflâtun'a kadar götürerek bütün hak aramalarını ve adalet isteklerini bu ideolojiye mal etmeye çalışmışlardır.[273]

Komünizm; üretim araçlarının ortak mülkiyeti üzerine kurulu sınıfsız, parasız ve devletsiz bir toplumsal düzen ve bu düzenin kurulmasını amaçlayan toplumsal, siyasi ve ekonomik bir ideoloji ve harekettir. Sadece üretim araçlarının ortaklığına dayanan Sosyalizmden ayırt edilmesi gerekir.[274] Yukarıdaki tanımlara göre Marksizm bir düşünce, Sosyalizm iktisadi temelli bir yönetim biçimi ve devlet şekli, Komünizm ise üretim araçlarının ortaklığından hareket eden bir hareket ve ideolojidir.

Mevdûdî Komünizmi incelerken şu tespitlerini aktarır: *"Kapitalizmin tam zıttı olan, Komünist düzendir. Bu düzenin temeli şu görüş üzerine kurulmuştur: Tüm servet kaynakları toplumun ortak malıdır. Dolayısıyla bireylerin tek tek bunları sahiplenme, bunları tasarruflarının altına alma, bunları istediği gibi harcama ve kârından tek başına faydalanma hakkına sahip değildir. Kişiler ancak toplumun ortak çıkarı için yaptıkları hizmetlerinin karşılığını alabilirler. Toplum kendilerine yaşamın gereklerini sağlayacak ve onlar da buna karşılık çalışacaklardır."*[275]

Bu üç kavramın temsilcisi Karl Marks'tır (ö. 1883). Marks'la beraber Friedrich Engels (ö. 1895), bu çizginin ikinci temsilcisi olarak durmaktadır.

Marks'ın ölümünden sonra, Marks'ın eseri olan Kapital'in ikinci ve üçüncü ciltlerini, Engels hazırlayıp yayına hazırlamıştır.[276] Marks'ın bu geniş hacimli eseri

---

[273] Erişim: [https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sosyalizm] Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2019.
[274] Erişim: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Kom%C3%BCnizm] Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2019.
[275] Mevdûdî, *a.g.e.,* 19.
[276] Austruy, *a.g.e.,* 10.

toplumların gelişmesini mihver edinmiştir ve Kapitalist toplum düzeninin yerine kollektivist sistemin geçeceğini iddia etmiştir. Marks, bir seri tezle sosyal olayların temelinin ekonomik sebepleri ve bunların gelişmesi olduğunu açıklamaya çalışır.[277] Marks, Kapitalizmi, antitezini doğuracak zorunlu bir iktisadi biçim olarak görmektedir. Oysa Sombart için Kapitalizm, ölmekte olan sosyal düzenin rahminden doğmayı bekleyen, daha yüksek biçimler için hiçbir teminatı olmayan, ahlâken tükenmiş bir düzendir.[278]

Karl Marks, takipçilerinin Alman felsefesi, İngiliz siyasal ekonomisi ve Fransız Sosyalizmini kaynaştırmış; felsefe, iktisat ve tarihe bazı katkılarda bulunmuştur. Radikal bir gazeteci olarak 1848 devriminden sonra Almanya'dan ayrılıp Britanya'ya göç ederek çağdaş Britanya Kapitalizmini öğrenmeye başlamıştır. Marks'a göre, Kapitalizm tarihsel olarak, üretici güçlerin, teknolojinin ve örgütlenmenin fırtınalı gelişimine giden yolu açmış, ancak bir yandan da toplumun farklı kutuplara ayrılmasına neden olmuştur. Marks, ekonomiye göre yorumlanmış tarih ile ekonomi-politiğin, toplumsal gelişimi anlayıp etkilemede en önemli bilimler olduğunu düşünüyordu. Marks Hegelci diyalektikten yararlanıyor, çağdaşlarının tümü gibi, bir doğa yasası olarak gördüğü ilerlemeye inanan biri olarak, tarihin ereksellіği fikrini paylaşıyordu. Kapital'in önsözünde belirtildiği gibi, tarihsel ilerleme, çizgisel olmamakla birlikte, sınıf mücadelesi ve devrimlerle gerçekleşmekteydi. Toplumsal mutabakat bir doğa yasasıydı, ama ancak -Kapitalizmin ötesine geçen- sürekli bir mücadele yoluyla sağlanabilirdi.[279]

Sosyalizm, Kapitalizmin gelişiminin ileri aşamasında üretici güçlerin daha da gelişmesinin önünde yarattığı engelleri ortadan kaldırdığından, eşit ve adil bir toplumun maddi temeli oluşacaktır. Bunun sonucunda, sınıfsız toplumun daha ileri aşamasında, yani Komünizmde, gerçekten eşit bir toplum "herkesten yeteneği ölçüsünde alma, herkese ihtiyacına göre verme" ilkesini gerçekleştirilecektir. Bu aşamada, özyönetimci sivil bir toplum, Komünizmin siyasal üst yapısını oluşturur. Marks ve Engels, böylelikle üretim araçlarının devletleştirilmesi, köylü tarımının da kolektifleştirilmesi temelinde yükselecek olan bir gelecek Sosyalizmi ve Komünizmi fikri geliştirmişlerdi. Bunun yanı

---

277 Austry, *a.g.e.*, 10.
278 Özel, *Kapitalizm ve Din*, İstanbul, 1993, 17.
279 Beren, *a.g.e.* 177-178.

sıra, üretim güçlerinin hızla büyümesi önünde hiçbir engelin olmayacağı bir toplumda planlama fikrini öneriyorlardı. Son olarak da, eşit bölüşümcü ve özyönetimci örgütlenme gibi iki temel ilkeyi ortaya atmışlardı.[280]

Kapitalist sistemde emeğin iki karakteristiği şunlardır:

a) İşçi; sermayecinin denetimi altında çalışır, işçinin emeği de ona aittir.

b) Sermayeci yalnız işçilerin emeğine değil, emeklerinin ürününe de sahiptir.

Kapitalist üretimin dolaysız amacı artık değer üretimidir; dolayısıyla Kapitalist sistemde tek üretici emek artık değer üreten emektir.[281]

Mevdûdî'ye göre Komünizm, Kapitalizmin eksikliğini ve ayıbını düzeltmek istiyor, ancak "*doğru bir amaç için yanlış bir yol seçiyor".* Yine Mevdûdî'ye göre Komünizm kendi sistemi ile, Kapitalizmi ve Kapitalist bireyleri ortadan kaldırıp; yegâne ve dev bir Kapitalist doğurur ki o da Komünist rejimdir. Bu büyük Kapitalist, Kapitalist bireylerin sahip olduğu asgari düzeydeki ince insancıl duygulardan da yoksun olur.[282] Mevdûdî'nin bu görüşlerine katılmamak elde değildir. Tarihteki Sovyet Rusya ve halen günümüzde Komünist bir sistem olduğunu iddia eden Çin, Mevdûdî'nin tespitinin ne kadar isabetli olduğunun örnekleridir. Stalin'in endüstriyel atılım için tarımı yasaklaması sebebiyle Ukrayna'da açlıktan öldürdüğü insan sayısı tahminen 10 milyondur.[283]

---

280 Beren, *a.g.e.*, 181.
281 Anonim, *Marksist İktisat El Kitabı*, (Çev.: Nail Satlıgan), İstanbul, 2010, 32.
282 Mevdûdî, *a.g.e.*, 21-22.
283 Erişim: [https://onedio.com/haber/tarihin-gordugu-en-acimasiz-11-diktator-306880] Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2019.

2.2.2. Marksizm ve Faiz

Teoride Sosyalist ve Marksistler faize karşı çıkmışlardır.[284] Karl Marks'ın "İstismar Teorisi" hariç faiz teorilerinin hemen hemen hepsinin ortak noktası, faizi iktisadi hayatın ayrılmaz bir parçası ve zaruri bir vaka olarak görmeleridir.[285] Marks "Kim verdiğinden daha fazlasını veya daha iyisini alırsa bu faizdir ve hizmet değildir." der. Marks "Paranın para karşılığında fazlasıyla mübadele edilmesi, paranın tabiatına uymayacak bir şekildir… Bu sebeple faizci haklı olarak en nefret edilen kişidir." demektedir.[286]

"Marksist İktisat El Kitabı"nda sermaye sahibinin sermayesini hammadde alımı, makine satın alma veya faize yatırma gibi üç seneçekten birini seçebileceği söylenmektedir: *"Sermaye devri sırasında, kâr üretmediği için gayri faal para olan bir para tutarı, belli bir süre için sermayecinin emrine amade olabilir. Bu para, faizle ödünç vermekte kullanılabileceği gibi, meta kütlesinin henüz piyasada gerçekleşmemiş olduğu bir zamanda ham madde ya da makine satın almak için ara sıra gerekli olabilir."* [287]

Kapitalin faizle ilgili bölümünde Marks parayla ilgili şu değerlendirmeleri yapar: *"Para Kapitalist üretim esası üzerinde sermayeye çevrilebilir ve böylece belli bir değer olmaktan çıkıp kendisini genişleten ya da artan bir değer haline dönüştürülebilir. Para, kâr üretir, yani Kapitaliste, emekçilerden belli bir miktar karşılığı ödenmemiş emek, artı-ürün ve artı-değer sızdırma ve buna sahip çıkma olanağını verir. Böylece para, para olarak kendi kullanım değeri dışında, ek bir kullanım-değeri, yani sermaye olarak hizmet etmekten ileri gelen bir kullanım-değeri niteliği kazanır. Paranın bu kullanım-değeri, demek ki, sırf, sermayeye çevrildiği zaman ürettiği kârı kapsar. Para, bu potansiyel sermaye niteliği içersinde, kâr üretme aracı olarak, bir meta halini alır, ya da, sermaye olarak (faiz kazandıran) bir meta haline gelir."*[288]

---

[284] Özsoy, *a.g.e.*, 4.
[285] Özsoy, *a.g.e.*, 43.
[286] Özsoy, *a.g.e.*, 135.
[287] Anonim, *Marksist İktisat El Kitabı*, 78.
[288] Karl Marks, *Kapital*, (Çev.: Alaattin Bilgi), İstanbul, 2004, III., 298-354.

Kapital'i incelediğimiz zaman Marks'ın faize ekonomik çark içindeki bir işlem olarak baktığını görürüz. Marks öncelikle faize teknik bir işlem ve süreç olarak yaklaşmakta, daha sonra cümleler arasında faizi eleştirmektedir.

Marks'a göre faizle verilen borç, diğer kâr getiren yöntemlerden farklı olarak sahibine aynen geri döner: *"Sermayede faiz getiren sermaye, durum olarak farklıdır ve ona kendisine özgü niteliği veren de işte bu farkıdır. Parasını faiz getiren sermaye olarak değerlendirmek isteyen para sahibi bunu bir üçüncü kişiye devreder, onu dolaşıma sokar ve sermaye olarak meta haline getirir; sırf kendisi için değil, başkaları için de sermaye haline getirir. Para yalnızca onu veren kimse için sermaye olmayıp daha başlangıçta bir üçüncü kişiye sermaye olarak artı-değer yaratan, kâr yaratan bir kullanım değeri ile yüklü bir değer olarak verilmiştir. Bu kendi hareketinde kendisini devam ettiren ve işlevini yerine getirdikten sonra, ilk sahibine, bu örnekte paranın sahibine dönen bir değerdir. Şu halde para ondan yalnızca belirli bir süre için ayrılmakta, geçici bir süre için sahibinin elinden çıkıp, iş yapmakta olan Kapitalistin eline geçmekte ve böylece ödeme şeklinde elden çıkartılmakta ve satılmakta; ama yalnızca ödünç verilmektedir. Belli bir zaman aralığından sonra çıkış noktasına dönmek ve ikinci olarak da, gerçekleşmiş sermaye olarak kullanım değerini, artı-değer yaratma gücünü gerçekleştirmiş bir sermaye olarak, geri dönmek koşuluna bağlı olarak elden çıkartılmaktadır."*[289]

Sermayenin kendi çıkış noktasına dönüşü, genellikle, kendi toplam devresindeki, sermayenin karakteristik hareketidir. Bu hiç bir zaman yalnız faiz getiren sermayenin bir özelliği değildir. Onu (faizle verilen borcu) diğerlerinden ayıran şey, daha çok, herhangi bir (ekonomik) devreye/işe karışmaksızın, geri dönüşündeki dışsal şekildir. Borç veren Kapitalist, herhangi bir eşdeğer almaksızın, sermayesini elden çıkarmakta, sanayi Kapitalistine aktarmaktadır. Onun bu aktarması, sermayenin gerçek dolaşım sürecine hiç bir şekilde ait olan bir iş değildir. O yalnızca, sanayici Kapitalistin başlattığı bu devrenin açılmasına yardım etmektedir. Paranın bu ilk konum değiştirmesi -ne satın alma ve ne de satış şeklinde- bir başkalaşımı ifade etmez. Sahiplik sona ermemiştir, çünkü, ortada ne değişim vardır ne de bir eşdeğer alınmıştır. Paranın, sanayi Kapitalistinin elinden, borç

[289] Marks, *a.g.e.*, 303.

veren Kapitalistin eline dönüşü, yalnızca, sermayenin ilk elden çıkartılma işlemini tamamlamaktadır. Para şeklinde yatırılan sermaye dairesel süreç yoluyla, para şeklinde tekrar sanayici Kapitaliste döner.[290]

Sermayenin gerçek hareketinde, sermayenin dönüşü, dolaşım sürecindeki bir evredir. Para önce üretim araçlarına çevrilmiştir; üretim bunları metalara dönüştürür; metaların satışı ile bunlar tekrar paraya çevrilir ve bu biçim içersinde, başlangıçta para şeklinde sermaye yatıran Kapitalistin eline dönerler. Ne var ki faiz getiren sermayede, bu dönüş, elden çıkartma gibi, sermaye sahibi ile, bir ikinci taraf arasındaki yasal işlemin sonucudur. Biz burada yalnız elden çıkartmayı ve geri ödemeyi görürüz. Arada olup bitenler silinip yok olmuştur.[291]

Marks faiz-kâr ilişkisinde şunları söyler: *"Faiz, kârın yalnızca sanayi-Kapitalisti tarafından (borç alandan), para-Kapitaliste (borç verene) ödenen kısmı olduğuna göre faizin üst sınırı kârın kendisi olur ve bu durumda üretken Kapitalistin cebe indireceği kısım = 0 olurdu. Faizin kârdan büyük olabileceği istisnai durumlar dışında –böyle bir durumda faiz zaten kârdan ödenemez– faizin üst sınırı olarak, toplam kârdan, yönetim ve denetim ücretlerine giden kısım çıktıktan sonra geriye kalan miktar düşünülebilir. Faizin alt sınırının belirlenmesi ise tamamen olanaksızdır. Herhangi bir alt düzeye düşebilir."* [292]

Marks'a göre bir sermayenin kullanımı için ödenen miktar ile sermaye arasındaki bağıntı, para olarak ölçülen faiz oranını ifade eder. Faiz oranı,

a) Kâr oranına

b) Toplam kârın borç veren ile borç alan arasındaki bölünme oranına bağlıdır. Eğer bir kimsenin borç aldığı paranın kullanımı için faiz olarak ödediği şey, bu kimsenin üretebildiği kârın bir kısmı ise, bu faizin, daima bu kârla belirlenmesi gerekir. Diğer bütün koşullar eşit olmak üzere, yani faiz ile toplam kâr arasındaki oranın, az çok değişmeyen bir oran oldugu var sayıldığında, işlev yapmakta olan Kapitalist, kâr oranının düzeyiyle doğru orantılı olarak, daha yüksek ya da daha düşük bir faiz ödemeye hazırdır ve isteklidir. Görmüş olduğumuz gibi, kâr oranı, Kapitalist

---

[290] Marks, *a.g.e.*, 306.
[291] Marks,*a.g.e.*, 308.
[292] Marks, *a.g.e.*, 316.

üretimin gelişmesiyle ters orantılı olduğuna göre, buradan, bir ülkedeki daha yüksek ya da düşük faiz oranının, hiç değilse faiz oranındaki fark, fiilen kâr oranlarındaki farkı ifade ettiği ölçüde, sanayiin gelişme derecesiyle gene ters orantılı olacağı sonucu çıkar. Daha ilerde, bunun, daima böyle olması gerekmeyeceği görülecektir. Bu anlamda olmak üzere, faizin kârla ya da daha doğrusu genel kâr oranıyla düzenlendiği söylenebilir. Ve bu düzenleme biçimi, faizin ortalaması için bile geçerlidir.[293]

Marks'a göre faiz oranı ile kâr oranı arasındaki farkı vurgularken, faiz oranının sağlam bir temele oturmasına yardım eden şu iki noktayı bir yana bırakıyoruz:

a) Faiz getiren sermayenin, tarihsel olarak önceden varoluşu ve geleneksel bir genel faiz oranının varlığı,

b) Dünya piyasasının, faiz oranının oluşması üzerinde, bir ülkenin ekonomik koşullarından bağımsız olarak, kâr oranı üzerindeki etkisine kıyasla, çok daha büyük olan doğrudan etkisi.[294]

Marks faizle ilgili teknik süreçten bahsettikten sonra, faiz hakkındaki eleştirilerini de şöyle aktarır: *"Faiz Kapitalist ile emekçi arasında değil, iki Kapitalist arasında gerçekleşen bir ilişkidir."*[295]

Sermaye ilişkileri, faiz getiren sermayede, en yüzeysel ve en fetiş biçime ulaşır. Tüccar sermayesinde, sermaye, sırf dolaşım alanı içersinde kaldığı halde, ve bu nedenle de kâr, sırf elden çıkarma ile sağlanan kâr olarak göründüğü halde, hiç değilse genel bir Kapitalist hareket biçimi vardır; ama hiç değilse burada kâr, sırf bir şeyin ürünü olarak değil, toplumsal bir ilişkinin ürünü olarak görünür.[296] Bu da gene, çarpıtılır. Faiz, kârın, yani faal Kapitalistin işçiden sızdırdığı artı-değerin bir parçasından başka bir şey olmadığı halde, şimdi tam tersine, faiz sanki sermayenin tipik ürünü, asıl öğesi ve girişim kârı

[293] Marks,*a.g.e.*, 318-319.
[294] Marks, *a.g.e.*, 325.
[295] Marks, *a.g.e.*, 338.
[296] Marks, *a.g.e.*, 346.

şeklindeki kâr ise, yalnızca yardımcı bir öğe ve yeniden-üretim sürecinin bir yan ürünü olur. İşte böylece, sermayenin fetiş biçimine ve fetiş sermaye kavramına ulaşmış oluruz.[297]

Teoride faize karşı çıkan Marksizm, faizin olmadığı bir sistem vaad etmiş, fakat insanlığa acı ve gözyaşından başka bir şey sunmamıştır. Adalet ve eşitlik diye yola çıkan Marksizm, faiz olmaz demiş, ama vatandaşlarına her türlü ekonomik zararı veren devletleri doğurmuştur.

2.3. İslâm Hukuku'nda Faiz

Tezimizin bu bölümünde faizi ve kapsamını İslâm Hukuku açısından inceleyeceğiz.

Faiz yasağına muhatap olan Cahiliye Arapları faizle borç para vernişlerdir. Muayyen bir zaman sonra ödenecek para karşılığı alınan fazla miktar, zamanın bedeliydi. Borcun ödeme vakti gelince ödünç veren, borçluya *"Parayı ver ya da faizini borca ekle."* derdi. Borç tediye edilmezse, borcun faizi üzerine eklenirdi yani mürekkep (bileşik) faiz sistemi uygulamışlardır.[298] Müfessir Taberî, Cahiliye Araplarının faiz uygulamasıyla ilgili şu bilgileri vermektedir: *"İslâm öncesi dönemde ribâ (para veya malın) ikiye katlanmasını, sonra tekrar ikiye katlanmasını içermekteydi ve (sığırın) yaşı şeklinde ifade edilirdi. Vadesi geldiğinde alacaklı borçluya şöyle derdi: "Ödeyecek misin, yoksa (borcun) artsın mı?" Eğer borçlunun ödeyecek gücü varsa, öderdi. Aksi takdirde (geri ödenecek) sığırın yaşı artardı. Eğer borç, para veya mal şeklindeyse, bir yılda ödenmek üzere ikiye katlanırdı. O tarihte de borçlu ödeyecek durumda olmazsa, tekrar ikiye katlanırdı: Yüz, bir yılda iki yüz olurdu. Yine ödenmezse dört yüz olurdu. Her sene borç katlanırdı."*[299]

---

[297] Marks, *a.g.e.*, 347.

[298] İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî, *Mukaddimât*, III, 18; İbnü'l-Arabi, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillah b. Muhammed el-Meâfirî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Kahire, 1957, I, 241; Fahreddin er-Razi, Ebu Abdillah Muhammed b. ömer b. Hüseyn, *et-Tefsiru'l-Kebir*, Mısır, 1357/1938, VII, 91.

[299] Taberî, Ebu Câfer Muhammed b. Cerîr b. Yezid el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'I-Kur'ân*, Beyrut, 1986, IV, 59.

Serahsî Mebsût isimli eserinde ticaretin iki çeşit olduğunu, bu çeşitlerin birincisinin helal olan alım-satım olduğunu, buna dinde bey' dendiğini; ikinci ticaretin ise haram olduğunu ve buna da ribâ dendiğini belirtmiştir.[300]

Bazı Kureyşli tacirlerin Tâif'te yaşayan Sakîf kabilesi zenginlerinden faiz karşılığında borç aldıkları bilinmektedir.[301] Müfessirlere göre, ribâ ayetleri, Taif'te oturan Sakif Kabilesi'nin faiz problemiyle ilgili olarak inmiştir. Bu kabilenin Hz. Peygamber'le (s.a.v.) yaptığı Taif Anlaşmasına göre, onların başkalarında olan faiz alacakları devam edecek, fakat başkalarının onlardan olan faiz alacakları kaldırılacaktı. Sakif'ten Amr b. Umeyr Oğulları denilen dört kardeş Taif'in fethi sırasında İslâm'a girmiş, faiz alacaklarının vadesi gelince de bunları tahsil için Mekke'ye adam göndermişlerdi. Mekke'de oturan Muğire Oğulları faiz borçlarını ödemek istemeyince, aralarında düşmanlık doğmuş, anlaşmazlık Mekke valisi Attâb b. Esîd'e (ö. 634) götürülmüş, Attâb durumu Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yazmıştı. Bunun üzerine faiz ayetleri inmiş, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), ayetleri Mekke valisine yazmış ve hükme razı olurlarsa ne âlâ, aksi halde onlara karşı harp ilan etmesini bildirmiştir. Durumu öğrenen Sakif kabilesi faiz istemekten vazgeçmiştir.[302] Cahiliyye devrinde borcunu ödeyemeyen borçlu köle olarak satılırdı. Bu ayet borçluların satılmasını da yasaklamış olmaktadır.[303]

Haşr sûresi 7 ilâ 10. ayetler arasında, Cenab-ı Hak malların zenginler arasında dolaşmasına engel olacak şekilde bir durum bildirmiştir. *"... Tâ ki bu mallar sizden zenginler arasında tedavül eden bir şey olmasın…"* Kısacası servet bir elde veya bir yerde toplanmasın. Kur'ân-ı Kerîm'in küçük bir cümle ile dile getirdiği bu kural İslâm ekonomisinin temel taşıdır.[304]

Arif Ersoy'a göre İslâm İktisadı, belli bir zümrenin veya sınıfın menfaatini önceleyen bir ideolojiye dayanılarak geliştirilmiş bir iktisadi yaklaşım değildir. İnsan fıtratına uygun doğal ve ilmi bir iktisadi düzendir. İktisat Biliminin esaslarına göre

---

[300] Serahsî, *Mebsût*, XII, 108.
[301] Taberî, *Câmiu'l-beyan*, IV, 90.
[302] Fahreddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî et-Taberistânî, *Tefsiru'l-kebîr,* VII, 106-110; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Ankara, tsz., II, 221.
[303] Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an,* Beyrut, 1967, III, 371.
[304] Mevdûdî, *a.g.e.*, 37.

üretim faktör sahiplerinin kendi özgür irade ve rızalarına dayalı olarak anlaşmalarla oluşmuş bir iktisadi yapıyı öngörmektedir. İslâm İktisadı insan merkezli bir iktisat olarak da tanımlanabilir. Çünkü İslâm İktisadının temel hedefi, iktisadi aktörler arasında menfaat paralelliğini esas alarak insanın mutlu ve huzurlu yaşamasına ortam hazırlayan bir iktisadi düzenin inşasıdır. İslâm Dini'nin haklıyı güçlü kılan ve paylaşımda adaleti tesis etmeyi ön gören ilkelerinden hareketle her çağ ve döneme göre geliştirilen bir ortaklık ekonomisidir. İslâm İktisadı (silm, barış ekonomisi), tekelleşmenin olmadığı, hukukun üstün olduğu bir serbest ekonomi düzenidir. Bu düzende iktisadi aktörlerinden birinin kendi menfaatlerini başkasına zorla kabul ettiremediği ve tarafların kendi irade ve rızaları ile düzenledikleri anlaşmalara göre üretim ve paylaşımın gerçekleştirildiği adil bir iktisat düzendir.[305] Ersoy İslâm İktisadı için *"Bu iktisada insanı merkez alan ve her çeşit tekelleşmeden arındırılmış "Beşeri İktisat" (Human Economics) da diyebiliriz."*[306] tespitinde bulunmuştur.

Mevdûdî'ye göre İslâm'ın ekonomik görüşü kısaca şöyle açıklanabilir: Ekonomik hayatta her bireyin kişisel çıkarı ve tüm bireylerin toplumsal çıkarı birbiriyle sımsıkı bağlıdır. Bu nedenle ilkesinde karşı koymanın yerine uyum ve yardımlaşma vardır. Eğer birey toplumsal çıkara karşı mücadele edip toplumun servetini elinde toplar ve bunu biriktirmeye veya harcama konusunda sırf kendi kişisel çıkarını göz önünde tutarsa; bu sadece toplum için zararlı olmaz, aynı zamanda ve eninde sonunda kendisine de zarar verir. Aynı şekilde eğer toplumun düzeni, toplumsal çıkar uğruna bireyin kişisel çıkarını feda etmek üzerine kurulmuşsa, bunda sadece bireyler zarara uğramaz, eninde sonunda toplum da zarar görür.[307]

İsmail Özsoy, Kuveyt Türk Katılım Bankasının yeni çalışanları için bastırdığı, Faizsiz Bankacılık İlkeleri isimli eserinde İslâmî iktisadın bazı ilkelerini şu şekilde sıralar:

a) İslâm'ın iktisadi hükümleri dinin bütününden ayrı düşünülemez.
b) Faizcilik yasak, ticaret serbesttir.
c) Aldatmak yasaktır.

---

[305] Arif Ersoy, "İslâm İktisadı ve İktisadi Yapısı: İnsan Merkezli Fıtri İktisat ve İktisadi Yapısı", *İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 1, İstanbul, 2015, 37-64.
[306] Ersoy, *a.g.m.*, 37-64.
[307] Mevdûdî, *a.g.e.*, 23.

d) Muhtaç olana yardım esastır.
e) İsraf yasaktır.
f) Fiyatlara müdahale etmemek esastır / fiyatları belirleyen Allah'tır. İslâmiyet'te üretilen malların mümkün olan en ucuz şekilde tüketiciye ulaşması amaçlanmakta ve bunun için tedbirler alınmakla birlikte, piyasaya saygı duyulmakta ve fiyatlandırma yapılmamaktadır. Aldatma ve karaborsacılık olmadıkça fiyatlara müdahale edilmemektedir. Rivayete göre fiyat artışından muzdarip olan bazı sahabiler Resulullah'ın (s.a.v.) piyasaya müdahale etmesini isteyince Hz. Peygamber (s.a.v.) *"Fiyatları indirip yükselten Allah'tır"* [308] buyurmuştur.
g) Aşırı bilinmezlik yasaktır. Ticari sözleşmelerde aşırı bilinmezlik (garar), taraflar arasında anlaşmazlıklara yol açacağı, başkasının malını haksızca almaya sebep olacağı ve alıcıya istediği şeyi teslim edememe riski taşıdığı için, İslâmiyet, mümkün olan en üst seviyede ticaretin muayyen esaslara bağlanmasını emreder. Bu bakımdan bir satış sözleşmesinde satılan mal, malın bedeli, ödeme zamanı gibi unsurlar açıkça belirlenmelidir. Özellikle tarafların daha sonra anlaşmazlığa düşmelerine sebep olacak belirsizlikler ortadan kaldırılmalıdır.
h) Zorunluluk halinde meşru çıkış yolu aranabilir. Muamelatta aslolan mübahlıktır.
i) İslâm Dininin kabul etmediği haram ürünlerin ticareti yasaktır.[309]

Özsoy'a göre İslâm faizin yerine kârı ikamet ederek, kâr-zarar ortaklığı esasına dayalı şirketleşme yoluyla sermaye birikimini sağlayarak hem faizin toplum üzerindeki bütün menfi tesirlerini bertaraf etmiş, hem de faizin gördüğü fonksiyonların kâr motifiyle gerçekleşmesini sağlamıştır.[310]

Klasik kaynaklarda ribâ, günümüzde genellikle faiz denilen şey, malın mal ile değişimi mahiyetindeki bir akitte karşılığı bulunmayan bir fazlalıktır. A iki ölçek tohumluk buğdayı B'ye üç ölçek unluk buğday karşılığında verirse faiz gerçekleşir. Yine A, üç ay sonra 120.000 lira olarak ödemesi şartıyla B'ye 100.000 lira ödünç verirse faizli akit yapmış olur. Birinci örnekteki bir ölçek buğday, ikinci misaldeki

---

[308] Ebu Davud, Buyu', 51, 3450.
[309] İsmail Özsoy, *Faizsiz Bankacılık İlkeleri*, Kuveyt Türk Yayınları Eğitim ve Geliştirme Ders Notları, y.y., 2010, 6-8.
[310] Özsoy, *a.g.e.*, 14.

20.000 lira; karşılığı bulunmayan fazlalıktır ve İslâm hukuk ve ekonomi anlayışına göre faizdir.[311] Borç meselesinde anaparadan ne kadar fazla para şartlı olarak alınırsa, o ribâdır.[312]

Faiz akitte şart olarak ileri sürüldüğüne göre, faizli muameleyi fasid şartlar bahsinde işlemek mümkündür.[313]

İslâm her sahada olduğu gibi harcamalarda da itidali tavsiye etmiş, Araf sûresi 31. ayette israfı men etmiştir. Ayağını yorganına göre uzatan insan genellikle borç almaya muhtaç olmaz; böyle bir ihtiyaç ancak fevkalade hallerde olur. Müslüman ancak daralıp bunalınca ve son çare olarak borca başvurur. Bu durumda ondan faiz istemek ahlakî ve ictimaî bakımlardan tutarsız ve adaletsiz olur. Ticari kredilere gelince burada alanın başı darda değildir; ancak faizli kredi verenin daima kazançlı, alanın ise mesaisine rağmen zarar ihtimali içinde bulunması adalete aykırıdır. İyi olan kârda ve zararda ortaklıktır. İslâm bütün çeşitleri ve miktarları ile faiz yasaklamış haram kılmıştır.[314]

Kur'ân-ı Kerim'in son inen ayetlerinden birisi şöyledir: *"Ey iman edenler! Allah'tan sakının, inanmışsanız, faizden arta kalmış hesaptan vazgeçin. Böyle yapmazsanız bunun Allah'a ve Peygamberine açılmış bir savaş olduğunu bilin. Eğer tevbe ederseniz sermayeniz sizindir. Böylece haksızlık etmemiş ve haksızlığa uğramış olursunuz. Borçlu darda ise genişleyince kadar beklemelidir."*[315]

Karaman faiz hakkında şu değerlendirmeleri yapar:

a) Faizli kredi kullananlar, faizi de maliyete ekledikleri için bu fazlalık, sonunda tüketiciden çıkmaktadır. Böylece zengin daha zengin, fakir ise daha fakir hale gelmektedir.

---

311 Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul, 1991, II, 200.
312 Mevdûdî, *a.g.e.*, 203.
313 Karaman, *a.g.e.*, 200.
314 Hayreddin Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, İstanbul, 2012, 234-235.
315 Bakara, 2/278-280.

b) Faizli Kapitalist sistemlerde zengin-fakir arasındaki refah farkı gittikçe büyüyeceği için, bunun sonucu sosyal bunalımlara, anarşi ve ayaklanmalara varmaktadır.

c) Faizsiz kredi insanları birbirine yaklaştırırken; faiz uzaklaştırmakta, düşmanlık doğurmaktadır.

d) Faizcilik, toplum içinde, faiz yiyip yatan, işsiz güçsüz ömür tüketen, topluma hizmetten uzak yaşayan bir sınıfın doğmasına sebep olmaktadır.

e) Faizli kredi ile çalışan kimse gece gündüz çalışıp didinirken riziko içindedir, faizci ise hem emeksiz hem de endişesizdir; bu durum kişilerin adalet duygusunu zedelemekte, ahlâka ve toplum dayanışmasına ters düşmektedir. İçkinin günahı nasıl yalnızca içenin üzerine kalmıyorsa, faizin vebali de sadece onu yiyene ait değildir. Faizi ödeyen, mukaveleyi yazan ve şahitlik edenler de günaha girmektedirler.[316]

Karaman'a göre İslâm'da faiz her şeyden önce Allah yasakladığı için yasaktır. Ancak Allah'ın hükümlerinin, yine kullar ile ilgili faydalara (mesâlihe, celb-i menfaat ve def'i mefsedet esasına) bağlı bulunduğu bilinmektedir. Faiz yasağı da bunun ahlâkî, ictimaî, siyasî ve ekonomik zararlarını önlemek içindir.[317]

İsmail Özsoy faizin yasaklanma sebeplerini 10 maddede sıralamaktadır:

a) Faiz karşılığı olmayan bir mal iktisâbıdır.

b) Faiz insanlardaki fazilet duygularını köreltir, ictimai yardımlaşmayı felce uğratır.

c) Faiz insanları ticaret, zanaat ve ziraat gibi iktisadî hayatın esası olan faaliyetlerden alıkoyar.

d) Genellikle borç verenler zengin, alanlar fakirdir. Faiz fakirlerin zararına işler.

---

[316] Hayreddin Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, İstanbul, 2012, 203-204.
[317] Karaman, *a.g.e.*,234-235.

e) Faizin meşruiyeti her zaman tartışıldığından, faizle geçinenlere iyi gözle bakılmaz.

f) Faiz, borçluların ferdi hürriyetlerini yok eder, en azından sınırlar ve daraltır.

g) Faiz bu yolla para kazananların mallarına ve canlarına zarar verir. Faiz insanı cimri, bencil, menfaatçi, haris ve fırsatçı yapar.

h) Faiz zenginler ile fakirler arasında sınıf çatışmasına yol açar.

i) Faiz devletleri çökerten, imparatorlukları yıkan ve milletleri mahveden sebeplerin başında gelir.[318]

Seyyid Kutup'un faiz hakkındaki değerlendirmeleri de dikkat çekicidir. Kutup, Faiz isimli eserinde özetle şu değerlendirmeleri yapar: Faiz ekonominin baş belasıdır. Faiz ekonomiyi geliştirir ama ekonominin düzensiz dağıtımına sebep olur ki bu da bereketi kaldırır. Faizle sınırlı da olsa kazanç kesindir, alışverişte bu kesinlik yoktur. Kârı garanti olan her türlü alışveriş faizdir. İslâm'ın cahiliye adetlerinden kaldırmak istediği şeylerden hiçbirine karşı olan tavrı, faize karşı aldığı tavır kadar kesin olmamıştır. Hiçbir günahın tehdidi, faize yapılan tehdit seviyesine Kur'ân'da ulaşmamıştır. Faiz sisteminin tamamen oturduğu toplumun tamamı Allah'a harp açmıştır. Faiz ayetleri önceki faizleri affediyor, yoksa kriz çıkardı. İslâm nizamı ve faiz nizamı tamamen karşı karşıyadır. Faiz, Allah'a söz hakkı vermeyen bir nizam üzerine kurulmuştur.[319]

İsmail Özsoy da faizin bazı toplumsal zararlarını faiz toplumsal açıdan tam bir belirsizliğe yol açtığı için haramdır, faizci toplumun problemleriyle muhatap olmadan kârını alır, faiz yol açtığı toplumsal dengesizlikten dolayı haramdır[320] görüşleriyle aktarıyor.

Seyyid Kutup faiz hakkında şu genel değerlendirmeleri yapar:

a) Faiz ekonomik açıdan bir problemdir.

---

318 Özsoy, *Faiz ve Problemleri*, 45.
319 Kutup, *a.g.e.*, 9-58.
320 Kutup, *a.g.e.*, 15.

b) Ahlaki nizamla pratik nizam İslâm'da birbiriyle bağlantılıdır. Yani "Ne yapalım, günümüz şartları böyle." kolaycılığı olmaz.

c) Faizli çalışma, kişinin şahsiyetini, ahlakını ve vicdanını bozar.

d) İslâm mükemmel bir nizam olduğu için faizli sisteme ihtiyaç duymaz.

e) İslâm bankaların, şirketlerin, ekonomik kurumların değil, sadece faizin düşmanıdır.

f) İnsanlığın hayatı asla Allah'ın yasakladığı bir şey üzerine kurulamaz.

g) Faiz sistemi hemen kalkmaz, ama mutlaka kaldırılabilir.[321]

Gelişen yeni İslâm Ekonomisini yetersiz ve eksik bulan Timur Kuran İslâm Ekonomisini; antik dönemin çözümlerini günümüzün sorunlarına uygulamakla, eski çözümlerin bulunmadığı durumlarda ise savunduğu reformları Kur'an'a dayandırmaya çalışmakla, faiz yasağını İslâmî reformun olmazsa olmaz koşulu sayan İslâm iktisatçılarının borç alıp vermek konusundaki tutumlarını Kur'ân ayetlerine dayandırmaktan dolayı günümüz ekonomi gerçeklerinin yeni İslâm Ekonomisiyle uyumsuz olduğunu iddia etmektedir.[322]

Kutup'a göre faiz zekâtın zıddıdır.[323] Mevdûdî'ye göre de zekât müessesesinin yıkımı Kapitalizmi galip getirmiştir.[324] Cahilî sistem faizi temel direkt yaparken, İslâm zekâtı temel direk yapar. Devlet zekâtı bağış değil, farz bir hak olarak alır.[325] Günümüzdeki Müslüman devletler, zekâtı fakirin hakkı olarak zengin Müslümanlardan almayı başarabilirse, faizle ilgili sorunlarımızın çoğunun biteceği kanaatini taşımaktayız.

---

321 Kutup, *a.g.e.*, 23-29.
322 Kuran, *a.g.e.*, 19.
323 Kutup, *a.g.e.*, 9.
324 Mevdûdî, *a.g.e.*, 106.
325 Kutup, *a.g.e.*, 48-49.

2.3.1. Faizle İlgili Bazı Hadisler

Faiz cereyan eden standart şeylere altı madde örnek verilerek şöyle buyurulur: Ubâde b. es-Samit (r.a) Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

"Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla ve tuz tuzla misli misline, birbirine eşit olarak peşin satılırlar. Bu maddeler farklı cinsten olduğu zaman, peşin olmak şartıyla istediğiniz gibi satın." [326] Müslim'in rivayetinde şu ilave vardır:

"Kim fazla verir veya alırsa faize düşmüş olur. Bu konuda alan da veren de eşittir."[327]

"Altını gümüşle, gümüş fazla olsa bile, peşin olmak şartıyla satmanın sakıncası yoktur. Fakat veresiye yapılırsa olmaz. Buğdayı da arpa karşılığında, arpa fazla olarak, peşin olmak kaydıyla, satmanın bir sakıncası yoktur. Ancak veresiye yapılırsa olmaz."[328]

İbn Hazm (v. 1063) faiz cereyan eden altı çeşit maddenin zikredildiği hadislerin rivayet bakımından tevatür derecesine ulaştığını belirtir.[329] Serahsî faizin sadece hadiste geçen altı maddeye özgün olmadığını, bu konuda Davud ez-Zâhîrî ve Osman el-Bettî dışındaki fakihlerin görüş birliği içinde olduklarını, ez-Zâhirî'nin hakkında nass bulunmayan bir konuyu hakkında nass bulunan bir konuya kıyas etmenin caiz olmadığı görüşünden dolayı böyle bir sonuca vardığını ifade eder.[330]

"Yedi helâk edici şeyden kaçınınız. Bunlar; Allah'a ortak koşmak, sihir yapmak, haksız yere adam öldürmek, yetim malı yemek, faiz yemek, savaştan kaçmak, iffetli ve imanlı bir kadına zina iftirasında bulunmaktır."[331]

Allah'ın Resûlü (s.a.v.) Veda Haccında şöyle buyurmuştur: *"Cahiliyye dönemine ait faiz kaldırılmıştır. İlk olarak da bizim (sülaleye ait) faizi, Abdülmuttalib'in*

326 Müslim, Müsâkât, 81; Ebu Dâvud, Büyu', 18; Ahmed b. Hanbel, V, 314, 320.
327 Müslim, Müsâkât, 82.
328 Ebu Davud, Büyu', 12.
329 İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el- Kurtubî, *el-Muhallâ,* Thk.: A. M. Şakir, Kahire, 1933, IX, 542.
330 Serahsî, *Mebsût,* XII, 112.
331 Buhârî, Vesâyâ, 23; Müslim, Îman, 38.

oğlu Abbas'ın faizini kaldırıyorum. Artık faizin tamamı kaldırılmıştır."[332] *"Biliniz ki, cahiliyye döneminin bütün faiz çeşitleri kaldırılmıştır. Anaparalarınız ise sizindir. Böylece haksızlık etmemiş ve haksızlığa da uğramamış olursunuz."*[333] *"İnsanlara öyle bir devir gelecek ki, faiz yemeyen kimse kalmayacak. Yemeyenlere de buharından - başka bir rivayette tozundan-* isabet edecektir.*"*[334]

Sünnet faizi açıklamış, bütün mislî mallarda fazlalık ve nesîe ribâsının gerçekleşme şartlarını belirlemiştir.[335]

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde altının para birimi dinar (yaklaşık 4 gram), gümüşün dirhem (yaklaşık 2,8 gram) idi. Bunlar kendi cinsinden olan altın veya gümüş ziynet eşyası alım satımda kullanılacaksa, aynı ağırlıkta işlem yapılması gerekiyordu. Böyle bir değerli madenin, işçilik dışında fazlalıkla değişiminin reel faizi oluşturduğunda şüphe yoktur.[336]

Hayber ganimetleri arasında bulunan altın ve boncuk dizili bir gerdanlığı 12 dinara (yaklaşık 48 gram altın para) satın alan Fudâle b. Ubeyd, bu alış-verişten şüpheye düşünce, durumu Peygamberimiz'e (s.a.v.) sormuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) gerdanlıktaki altın kısmının diziden çıkarılarak ayrıca tartılmasını ve altın parayla ağırlık olarak değiştirilmesini, geri kalan kısım için de fiyat takdiri yapılmasını bildirmiştir.[337]

Hz. Ömer'in, altın ve gümüş parayı birbiriyle mübadele etmek için o günün kuru üzerinde anlaşan Malik b. Evs ile Talha b. Ubeydullah'ın alış-verişine müdahale ettiği nakledilir. Çünkü Talha, değişimini yaptığı paranın bedelini, peşin değil, birkaç saat gecikmeli olarak teslim edebileceğini söylemiştir. Bu olayla ilgili olarak Hz. Ömer şöyle demiştir: *"İki cins parayı mübadele ederken, alıcı bedeli almak üzere, senden eve girip çıkıncaya kadar izin istese bile izin verme. Çünkü sizin için "ramâ"dan yani faize düşmenizden korkuyorum."*[338] Günümüzde altın veya döviz satışlarında günde birkaç

---

[332] Müslim, Hac, 147; Ebû Dâvud, Menâsik, 56.
[333] Ebû Dâvud, Büyu', 5.
[334] Ebu Dâvud, Büyu', 13; Ahmed b. Hanbel, II, 494; Nesâî, Büyu', 12; İbni Mâce, Ticârât, 58.
[335] Hamdi Döndüren, *a.g.e.*, 383.
[336] Döndüren, *a.g.e.*, 867.
[337] Müslim, Müsâkât, 17.
[338] Buhari, Büyû', 76; Malik, Muvatta', Büyu', 33.

kez değişen kur fiyatları yüzünden, böyle bir vadenin taraflardan birisi için haksız kazanca yol açabildiği sıkça görülmektedir. Bu yüzden altın, gümüş veya döviz satışlarının peşin yapılması gereklidir. Veresiye satış yapıldığı takdirde, vade farkı eklenmezse bile “nesîe ribâsı”na düşülmüş olur.[339]

Cins birliği olan mallar arasındaki mübadele konusunda Bilal el-Habeşî’den şu olay nakledilir: Hz. Bilal’in, Allah’ın Elçisi’ne ikram etmek üzere iki ölçek adi hurmayı, bir ölçek kaliteli hurma ile değişim yaptığını öğrenen Hz. Peygamber (s.a.v.) *“Vah vah ribânın ta kendisi. Bunu böyle yapma, fakat hurma satın almak istersen, kendi hurmanı sat, onun satış bedeli ile istediğin hurmayı satın al.”*[340]

Hz. Ömer şöyle demektedir: *“Ribâ ile ilgili ayet, Kur’an’ın en son inen ayetleri arasında yer almaktadır. Peygamberimiz (s.a.v.) bunun çeşitli hükümlerini açıklamadan vefat etmiştir. Onun için siz hem kesinlikle faiz olan şeyleri, hem de faiz şüphesini taşıyan şeyleri de bırakın.”* [341] İbn Hazm Hz. Ömer’den gelen bu haberi şöyle eleştirir: *“Hakkında bu kadar ağır cezalar bildirilen ribâyı, nasıl olur da Hz. Muhammed (s.a.v.) açıklamaz? Belki Ömer’e açıklanmamış olabilir, fakat başkalarına açıklamıştır. Nitekim Abdurrazzak’ın naklettiği bir habere göre Hz. Ömer şöyle demiştir: “Biz ribâ korkusuyla helal şeylerin onda dokuzunu terkettik.”*[342]

2.3.2. Faizin İlleti Nedir?

İki malın değişiminde faizin gerçekleşip gerçekleşmediğini belirleyen ölçüte *illet* denir.[343] Faizin haram kılınmasındaki temel illet, faizi alan ya da veren için, bu durumun önlenemez bir haksızlığa yol açmasıdır.[344]

Fakihler arasında hangi malların faizli sayılıp sayılmayacağı, hangilerinin haram olduğu ve hürmetin ayrıntıları konusunda görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Fakihlerin bir grubu faizin sadece Hz Peygamber’in (s.a.v.) saydığı şu altı cins gıda maddesi ve eşyada

---

339 Döndüren, *a.g.e.*, 868.
340 Buhari, Vekâle,11.
341 Mevdûdî,*a.g.e.*, 117.
342 İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 519.
343 Hayreddin Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, İstanbul, 2012, 203.
344 İsmail Özsoy, *Faiz ve Problemleri*, İzmir, 1994, 4.

bulunduğunu kabul etmiştir: Altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz.[345] Bu görüşte olanlardan biri de Osman el-Bettî'dir. Kıyası bir delil olarak kabul eden eski fukahâdan Osman el-Bettî (ö. 145/760), kıyası ribâ konusunda uygulamamıştır. Ona göre bir konuda kıyas yapabilmek için aslın, yani kıyasa esas kabul edilen ayet ya da hadisin belirttiği hükmün; bir illete dayalı olduğuna dair bir delil bulunmalıdır. Osman el-Bettî, ribâ konusunda böyle bir delile rastlayamadığı için kıyas yapmamıştır. Tabiin fukahasından Katade (ö. 117/705) ve Tavus (ö. 106/724) ile Hanbelîlerden İbn Akil'in de bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.[346]

Zahirî mezhebi kıyası bir delil olarak kabul etmediği için ribâ konusunda varid olan ayet ve hadislerdeki hükümlerin kapsamını, kıyas yoluyla genişletmemiştir. Zahiri Mezhebinden İbn Hazm'ın konu ile ilgili görüşü şöyledir: *"Faiz, peşin ve veresiye alım satımda ve borçta olur. Peşin ve veresiye alım satımdaki faiz, yalnız altı maddede tahakkuk eder. Bunlar, hurma, buğday, arpa, tuz, altın ve gümüştür. Her türlü malın borçlanmasında faiz olabilir. Borçlunun daha fazla, daha az ya da bir başka cinsten ödemede bulunması şartıyla herhangi bir şeyi borç vermek asla helal değildir. Ancak borç olarak verdiğin malın cinsinden ve borç olarak verdiğin kadarını alabilirsin."*[347] Zahirî mezhebinin faize bu yaklaşımından dolayı örneğin zeytin, pirinç, demir, çimento ve benzeri ölçü veya tartı ile satılan mallar değiş-tokuş edilirken fazlalık ve vade caiz olur.[348]

Serahsî ise el-Mebsut isimli eserinde, ribânın kapsamını kıyas yoluyla genişletmenin gerekli olduğunu ve bu gerekliliğin sebebini şöyle açıklamaktadır:

"Büyük fakihler, kıyasa mani bir delil bulunmadıkça nasslar üzerine kıyas yapılmasını kabul ederler. Kaldı ki, ribâ konusunda kıyasın caiz olduğuna dair delil de vardır. Malik b. Enes ile İshak bin İbrahim el-Hanzalî ribâ hadisinin sonuna (Hz. Peygamber'e atfedilen) şu rivayeti de eklemişlerdir: "İşte ölçü ve tartı ile işlem gören bütün mallar böyledir." Bu ifade, ribâ hükmünün bu altı madde dışındaki maddelerde de geçerli olduğunun açık bir delilidir Abdullah bin Ömer'in (r. anhuma) rivayet ettiği

345 Mevdûdî, *a.g.e.*, 117.
346 İbnu'l-Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, *Fethü'l-kadir*, Beyrut, 1958, V, 275.
347 İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 389-390.
348 Döndüren, *a.g.e.*, 209.

hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyuruyor: "Bir dirhemi iki dirheme, bir sa'ı iki sa'a satmayınız. Çünkü faize, düşeceğinizden korkuyorum." Sa' bir hacim ölçüsü birimidir. Hz. Peygamber burada ölçü aletini kasdetmemiş, o ölçüyle işlem gören malları kasdetmiştir. "Şu sa'i al." dendiğinde içindeki kasdedilir. "Falana bir sa' hibe ettim." denince de o miktarda bir yiyecek maddesi kasdedilir. Hayber âmili Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iyi cins hurma hediye etmişti. Efendimiz (s.a.v.), "Hayberin bütün hurmaları böyle midir?" diye sordu. âmil, "Hayır, acve hurmasından iki sa' verdim, bundan bir sa' aldım" Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

-Faize girmişsin. Keşke onu satsaydın da bu hurmayı onun bedeliyle alsaydın.

Efendimiz (s.a.v.) sonra şunu ilave etti: "Tartı da böyledir" Yani tartıyla işlem gören mallar da böyledir. Bu deliller ribânın, altı maddenin dışında da geçerli olduğunu göstermektedir. Sonra hadis-i şerifte "ribâya konu olan mallar altı tanedir" diye bir ifade de yoktur. Sadece ribânın bu altı madde ile ilgili hükmü zikredilmiştir. Konu ile ilgili hadis-i şeriflerdeki hükmün dayandığı esas prensibi yani illeti bulmaya çalışmak hadis-i şeriflerde ifade edilen maddelerin hükmünü değiştirmez. İşte bunlardan dolayı kıyas yoluna gitmiş bulunuyoruz. Hadis-i şerifte özellikle altı maddenin zikredilmesi o zaman muamelelerin genellikle bu altı madde üzerinden yapılmakta oluşundan dolayıdır.[349]

Fıkıh kitaplarında faizle ilgili olarak mezhep İmâmlarının daha çok "altı eşya hadisi" olarak bilinen hadisten hareket ettikleri görülür. Bu altı eşyaya fıkıh kaynaklarında *ribevî mallar* ifadesi kullanıldığı görülür. Ribevî mallar kendi cinsleriyle takas edildikleri takdirde üç şart aranır:

- Hulul, yani alım-satım akdi yapılırken malların hazır olması.

- Mümâselet, yani bedellerin eşit olduğunun bilinmesi.

- Tekâbuz, yani alım-satım yapılan yerden ayrılmadan malların teslim ve tesellümünün tamamlanması.

Ribevî mallardan bir cins diğer cinsle takas edildiği vakit iki şey şart koşulur:

---

[349] Serahsi, *Mebsût*, XII, 112-113.

- Hulul, yani akit yapılırken malların hazır olması.

- Tekâbuz, yani henüz alış-veriş yapılan yerden ayrılmadan malların teslim ve tesellümünün tamamlanmasıdır.[350]

Mübadele edilen mallarda faiz illetlerinden ortak bir illet bulunmadığı takdirde mübadelede herhangi bir şey şart koşulmaz.[351]

Hukukçuların ihtilaf ettiği husus bu altı maddede veya bunlara kıyasen diğer şeylerde faizin illetinin ne olduğu hususudur. Dört mezhebin de dâhil olduğu büyük çoğunluğa göre ise faiz sadece bu altı maddeye münhasır olmayıp başka mallarda da cereyan eder.

Hanefîlere göre fazlalık faizinin illeti yahut kendisi vasıtasıyla ribevî(yani faizin söz konusu olduğu) malların bilinebileceği kaide; kile ile ölçmek yahut tartmak ve cinsin bir olmasıdır.[352] Hanefîler faiz kapsamının, hadislerde söz konusu edilen altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz ile sınırlı olmadığını ve bu altı maddenin, o günün şartlarında en çok mübadele edilen ve diğer mallar için de ölçü olabilecek özellikler taşıyan mallar olduğundan örnek olarak zikredildiğini söylerler. Bu nedenle de hadiste adı geçen altı eşyanın birbiriyle mübadelesindeki hükmü kıyas yoluyla aynı özelliği taşıyan diğer mallara da uygularlar.[353] Hadiste adı geçen maddelerin birbiriyle mübadelesindeki hükmün diğer mallara da geçmesinin iletini, “cins ve kadr (ölçü)” olarak kabul eden Hanefîler, “cins” illetini hadislerdeki “altınla altın, buğdayla buğday” ifadesinden, “kadr” illetini de yine hadislerdeki “misli misline” ifadesinden çıkarırlar. “Kadr”, ölçülenlerde “ölçek”, tartılanlarda “tartı”dır.[354]

Bir görüşe göre faizle ilgili hüküm altın ve gümüşle alınıp satılan, ölçü ve tartıyla alınıp satılan gıda maddeleri içindir. Said ibn-i Müseyyeb bu görüştedir. Bir rivayete göre İmâm Şâfiî ve İmâm Ahmed de aynı görüşü paylaşmaktadır.[355] Şâfiî Mezhebine göre ribâ illeti altın ile gümüşte para olma özelliği (semeniyet vasfı) diğer

---

[350] İbn Hacer, Ebu’l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî, *Tuhfetu’l-muhtâc bi-şerhi’l-Minhâc,* Kahire, 1282, IV, 274-275.
[351] İbn Hacer, *Tuhfe,* IV, 273.
[352] Serahsî, *Mebsût,* XII, 110.
[353] Serahsî, *Mebsût,* XII, 112-113.
[354] Serahsî, *Mebsût*, XII, 113.
[355] Serahsî, *Mebsût,* XII, 113.

dört malda da gıda maddesi (tu'm) olma özelliğidir. Ribânın tahakkuku için cins birliği şart, ribâdan kurtulmak için eşitliğe riayet etmek gereklidir.[356]

Bir grup fakihe göre, faizle ilgili hüküm ölçü ve tartı ile alınıp satılan tüm mallar için geçerlidir. Ammar ve İmâm Ebu Hanife bu görüştedir, bir rivayete göre İmâm Ahmed bin Hanbel de aynı görüştedir.[357] Hanefîlere göre illet cins ile ölçülme şekli (ölçülük veya tartılık olma vasfı)dır. Diğer müçtehitler içinde cins birliği yanında bir kısım mallarda yenir olmayı, diğerlerinde semen olmasını illet kabul edenler vardır.[358]

Mâlikî mezhebinde ribânın iki illeti vardır:

a) Daha çok para olma özelliğine sahip bir mal olması (Galibiyyettü's-semeniyet) ki bu ancak altın ve gümüştür. Mâlikîler de aynen Şâfiîler gibi, başka bir maddeyi altın ve• gümüşle kıyas etmemektedirler. Mâlikî mezhebinin meşhur olmayan görüşüne göre altın ve gümüşteki ribâ illeti para olma özellikleridir. (Mutlaku's-semeniyyet) Buna gôre, bugün kullanılan kağıt para da dâhil bütün paralar ribevî mallardandır.[359]

b) Yiyecek maddesi. Malikî mezhebinin yiyecek maddeleri konusunda Şâfiî mezhebinden farklı bir bakış açısı vardır. Şöyle ki, ribel-fadl, sadece temel gıda maddesi olup saklanabilen veya gıda maddelerini lezzetlendiren şeylerde olur. Çünkü hadis-i şerifte sözü edilen arpa, buğday, hurma ve tuz bu özellikleri taşıyan maddelerdir. Bu gibi maddeler kendi cinsleriyle değiştirildikleri vakit mübadelenin peşin ve miktarların eşit olması gerekir. Ribe'n-nesie ise, biriktirilsin veya biriktirilmesin bütün gıda maddelerinde cereyan eder. Ayrıca her çeşit eşyayı kendi cinsi mukabilinde veresiye, bire iki değiştirmek de ribe'n-nesiedir.[360]

Mâlikîlerden İbn Rüşd (ö. 595/1198) faiz illeti konusunda Hanefîlerin gösterdiği illetin diğer illetler arasında en uygun illet olduğunu kabul ederek şöyle der: *"Faiz*

---

356 Serahsî, *Mebsût,* XII, 113-114.
357 Serahsî, *Mebsût,* XII, 113.
358 Karaman, *a.g.e.*, 203.
359 Ali el-Adevî, Ebu'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Mükremillâh (Mükerrem) es-Saidî, *Haşiye ale'l-Haraşî,* Kahire, 1310, V, 56.
360 İbn Rüşd, *Mukaddimât*, III, 49-51.

aslında alış veriş yapılan şeylerde aldatmadan kurtulmak için haram kılınmıştır. Aldatmadan kurtulmanın birinci yolu, bedeller (mallar) arasında eşitliğin gerçekleştirilmesidir. Eşitliği gerçekleştirmek için en adil ölçü ise tartı ve ölçektir. Buna uyan bütün eşyada, değiştirilirken değer ve faydasındaki farklılığa bakılmaksızın eşitlik vacibdir. Fazlalık ise haramdır. O halde ölçek ve tartı cins birliği ile birlikte faizin illetidir."[361]

Ahmed bin Hanbel'den ribâ illetiyle ilgili üç ayrı rivayet bulunmaktadır. Bunların en meşhuru vezin ve keyl şeklinde olan rivayettir. Buna göre Hanbelî Mezhebi ribâ illeti konusunda aynen Hanefî Mezhebine uymaktadır. İkinci rivayet de Şâfiî mezhebine uygundur. Üçüncü rivayet ise bu ikinciden farklı olup İmâm Şâfiî'nin ilk görüşüne uygundur.[362]

Altın ve gümüşte faizin illeti ile ilgili üç görüş vardır:

Birinci görüş Hanefîlerin, Hanbelîlerin, İmâmiyyenin ve Zeydiyyenin görüşüdür. Bu görüşe göre altın ve gümüşteki faizin illeti cins ve tartı birliğidir. Buna göre altının altınla veya gümüşün gümüşle değişiminde ribe'l-fadla (fazlalık faizine) engel olmak için bedellerin eşit ağırlıkta olması şarttır. Ribe'n-nesîenin (veresiye faizinin) doğmaması için değişimin peşin olması, teslim ve tesellümün aynı mecliste vuku bulması gerekir.[363] İkinci görüş Şâfiîlerin ve İmâm Ahmed bin Hanbel'den rivayet edilen ikinci görüştür. Bu görüş aynı zamanda Mâlikîlerde de yaygındır. Buna göre altın ve gümüşte faizin illeti para olma vasfının (semeniyye) galip olmasıdır.[364] Şâfiî mezhebinde altın ve gümüşte faizin illeti "essemeniyyetü'l-ğâlibe" yani para olma vasfının hâkim unsur olmasıdır (cinsü'l-esmân ğâliben). Bir başka deyişle *"semen olma özelliği altın ve gümüşün cevherinde yani özünde vardır"*. Bu illet altın ve gümüşün külçesi, işlenmişi, süs ve ziynet olarak kullanılanı ile bunlardan basılan tüm paraları kapsar. Zira altın ve gümüş her şeyin semenidir.[365] Üçüncü görüş Mâlikîlerin ve Hanbelî

361 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid,* II, 109.
362 İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîlî el-Makdisî, *el-Muğni,* Mısır, IV,s., 4-7.
363 Özsoy, *a.g.e.,* 105.
364 Serahsî, *a.g.e.,* 114.
365 Şâfiî, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris Şâfiî, *el-Ümm,* Beyrut, 1990, III, 33; Mâverdî, *el-Hâvî,* Beyrut, 1994, V, 91; Nevevî, *Ravdatu't-Tâlibîn*, 9:493; Ebu Zekeriya Muhyiddin b. Şeref Nevevî, Beyrut, 1992, III, 42.

fakihlerinden İbn Teymiye'nin görüşüdür. Mâlikî mezhebinde meşhur olan görüşe göre faizin illeti "ğalebetü's-semeniyye" yani para olma özelliğinin hâkim unsur olmasıdır. Buna göre faiz yalnız altın ve gümüşte cereyan eder. Çünkü altın ve gümüş semenlerin esası ve tüketim maddelerinin değer ölçüsüdür. Altın ve gümüşün dışındakilerde ise bu özellik mevcut değildir.[366] Hanbelî mezhebinde yerleşik görüşe göre de faizin illeti "cinsle beraber tartı ve ölçek" tir. Hanbelîler hadislerde zikredilen altın ve gümüşte faiz illetinin "cins ve tartı" olduğunu söylerler.[367]

Buğday, arpa, hurma ve tuzda faizin illetinin ne olduğuyla ilgili birçok görüş vardır. Bu görüşleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Hanefîlerin görüşü şu şekildedir: Bu dört malda faizin illeti cins ve keyl (hacim ölçüsü) olmasıdır. Bu dört mala kıyasen mısır, pirinç, mercimek, kireç, kına, demir, bakır, kurşun, kıymetli taş, et, balık, yağ, sebze, şeker ve bazı meyvelerde de cins ve hacim açısından faiz cereyan eder.[368] Sayılan şeylerde hem fazlalık faizi, hem veresiye faizi cereyan eder.[369] Şâfiîlerin ilk görüşü bu dört şeyde faizin illeti, gıda maddesi olmalarıyla beraber bunların ölçülebilir ve tartılabilir olmalarıdır. Bu görüşe göre mesela yumurta gibi sayı hesabı yapılan şeylerde faiz cereyan etmez. Şâfiîlerin yeni görüşü ise bu dört şeyde faizin illeti bunların gıda maddesi olmalarıdır. Malikîlere göre bu maddelerin illeti bunların depolanıp saklanabilen gıda maddeleri (iktiyad ve iddihar) olmalarıdır. Bu dört madde gibi depolanıp saklanabilen gıda maddelerine *faiz malları* denir.[370] Bir grup fakih diyor ki bu emir gıda olarak kullanılan ve depolanan eşyaya mahsustur. İmâm Malik'in görüşü budur.[371] Hanbelîler arpa, buğday, hurma ve tuzda faiz illetinin "cins ve ölçek" olduğunu söylemişlerdir.[372]

İslâm âlimleri arasında, hadiste sayılan altı sınıf maddenin "örnek kabilinden" mi yoksa "hüküm yalnız bunlara ait olmak üzere (hasr)" mi zikredildiği konusunda görüş ayrılığı vardır. Başka bir deyimle onlar faizin illetini veya genel prensibini belirlemede farklı sonuçlara ulaştılar. Çoğunluk İslâm fakihleri hadisteki altı maddeyi

---

366 İbn Rüşd, *Mukaddimât*, III, 49-50.
367 İbn Kudâme, *el-Muğnî,* IV, 26.
368 Serahsî, *a.g.e.*, 113.
369 Özsoy,*a.g.e.*, 108.
370 Özsoy,*a.g.e.*, 109.
371 Mevdûdî, *a.g.e.*,117.
372 İbn Kudâme, *el-Muğnî,* 4, 26.

“örnek kabilinden” saymış ve faiz yasağının bunların dışında kalan şeylere nasıl uygulanacağını şöyle belirlemişlerdir.[373]

Zamanla sürecin değişmesi, akışın zenginden fakire olması sebebiyle bazı İslâm âlimleri, illetin ortadan kalktığını, bu sebeple faizin haramlığı hükmünün değişmesi gerektiğini savunmuşlardır.[374]

Hanefîlere göre fazlalık ribâsının illeti ağırlık ölçüsü ile alınıp satılan şeylerde cins ve tartı birliği, hacim ölçüsü ile alınıp satılan şeylerde ise cins ve ölçü birliğidir. Nesie ribâsının illeti ise yalnız cins birliği veya yalnız ölçü yahut yalnız tartı birliğinin bulunmasıdır.[375] Hanefîlerde faiz yiyecek maddesi olsun veya başka maddelerden bulunsun ölçü veya tartı ile alınıp satılan tüm maddelerde cereyan eder. Uzunluk ölçüsü ile veya sayı ile alınıp satılanlarda ise yalnız veresiye satıştan doğan nesie faizi söz konusu olur. Bunlarda peşin olmak şartıyla fazlalık ribâsı cereyan etmez.[376]

Mâlikîlere göre altın ve gümüşte ribânın illeti “satış bedeli olma (semenlik)” özelliğidir. Yiyecek maddelerinde ise illet fazlalık ve veresiye durumuna göre değişir. Fazlalık ribâsının haramlık illeti; gıda maddesinin tek başına insanın bununla yaşayabileceği nitelikte olması ve biriktirmeye el verişli (iddihar) bulunmasıdır. Veresiye satıştan doğan (nesîe) ribâsının illeti ise mücerret gıda maddesi olmasıdır. Burada biriktirmeye elverişli olması da şart değildir. Diğer yandan İmâm Mâlik; buğday ile arpayı bir sınıf; mısır, darı ve pirinci ayrı bir sınıf; fasulye, nohut, mercimek gibi pişirilen baklagilleri de kendi arasında tek sınıf kabul etmiştir.[377]

Şâfiîlere göre altın ve gümüşün dışındaki demir, bakır, kalay, pamuk, yün, keten gibi diğer tartılanlarda da faiz cereyan etmez. Çünkü onlar semen değildir. Bu sebeple bunların bazısını bazısıyla fazla ve veresiye olarak değiştirmek caizdir. Şayet illet diğer tartılanlara da geçseydi altın ve gümüşle bunların veresiyesi caiz olmazdı. Halbuki altın

---

[373] Hamdi Döndüren, *a.g.e.*, 390.
[374] Özsoy, *a.g.e.*, 3.
[375] Döndüren, *a.g.e.*, 390.
[376] Döndüren, *a.g.e.*, 391-392; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul, 1991, II, 209.
[377] Karaman, *a.g.e.,* 209;.Döndüren, *a.g.e.,* 393.

ve gümüş ile diğer tartılanların veresiyesi caizdir. Çünkü altın ve gümüş semendir, diğerleri ise semen değildir.[378]

Zahirî fıkıhçısı İbn Hazm'ın faize konu olan mallarla ilgili şu cümleleri günümüzdeki faizli muameleleri kanaatimizce kapsayan cümlelerdir*: "Her türlü malın borçlanmasında faiz olabilir. Herhangi bir şey borç verilirken daha fazla, yahut daha az veya bir başka cinsten ödeme yapılacağının şart koşulması faizdir. Sen sadece borç olarak verdiği malın cinsinden ve verdiğin kadarını alabilirsin."*[379] Yine İmâm Mâlik'in *"Deriden dahi olsa insanlar arasında revaç bulan her parada faiz cereyan eder."* sözüyle, İbn Teymiyye'nin *"İnsanların mallarına değer ölçüsü kılındığı için geçerli felslerde semeniyyet hükmü galiptir."* cümlesi, insanlar arasında revaç bulan her parada faizin cereyan edebileceğine dair birer ifadedir.[380]

Hanefî mezhebine göre ribâ akdinde mekân unsurunun da tesiri vardır. Dolayısiyle bir gayr-i müslim ülkede bulunan Müslüman ile bir gayr-ı müslim ülkenin vatandaşı arasında ribâ cereyan edemez. Hanefîlerden Ebu Yusuf bu görüşe katılmamıştır. Bu görüş, *"Daru'l-harpte Müslüman ile harbî arasında faiz cereyan etmez."* mealindeki bir hadise dayandırılmaktadır. Bu hadis hakkında çok söz söylenmiş ve birçokları bunu kabul etmemişlerdir. Bu görüşün başka tesirleri de vardır. Darü'l-harpte bulunan bir Müslüman onlardan faiz alarak para kazanabilir. Eğer yiyorlarsa onlara ölmüş hayvan eti ve domuz satabilir. Ayrıca onlardan kumar yoluyla gelir sağlayabilir.[381]

Faizin gerçekleşme şartlarından birisi de her iki bedelin, dokunulmazlığı bulunan (masum) bir mal olmasıdır. Ayrıca telef edilince tazmin edilmesi gereken mallardan olması da gerekir. Meselâ; bir esirin veya müslüman bir tüccarın, düşman ülkesindeki harbînin veya hicret etmeyip orada yaşamakta olan bir müslümanın malını aynı cins malla fazlalıklı yani faiz cereyan edecek şekilde satın alması caiz olur. Çünkü bu mal, dokunulmazlığı olan bir mal değildir. Diğer yandan her iki bedelin bir kişiye ait olmaması da gerekir. Bu yüzden köle ile efendisi arasında Ebu Hanife ve İmâm Şâfiî'ye

378 Nevevî, *Ravdatu't-Tâlibîn*, III, 42; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ehbâr min Ahadîsi Seyyidi'l-Ehyâr* , Mısır, ts., V, 220.
379 İbn Hazm, *Mu'cem,* I, 389-390.
380 Belâzûrî, Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Futûhu'l-Buldân*, Beyrut, 1987, 659.
381 İbnu'l-Hümâm, *Fethü'l-Kadir,* V, 300.

göre faiz cereyan etmeyeceği gibi, bazı âlimlere göre baba ile oğul arasında da cereyan etmez.[382]

Çoğunluk müctehitlere göre ise faizli muamele temelde feshedilmiş sayılır. Bu yüzden tarafların ellerinde bulunan bedelleri geri vermesi gerekir. Dayandıkları delil; Ebu Said el-Hudrî'nin naklettiği Hz. Bilal'in hurma değişimi hadisinin sonunda yer alan: *"Bu ribâdır. Hurmaları geri veriniz, sonra bizim hurmamızı satıp, parası ile bize hurma satın alınız"*[383] ilavesidir. Burada; *"Hurmaları geri veriniz"* ifadesi faizli muameleyi bozmanın vacip olduğunu gösterir. Çünkü böyle bir akit hiçbir şekilde geçerli olmaz. Diğer yandan hadiste, *"Bu ribânın ta kendisi"* buyurulması, *"haram olan ribâ"* demek olup, ribâ benzeri muamele demek değildir. Böyle bir muamelenin geçersiz sayılması nass'lara aykırı olması yüzündendir. Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Kim, hakkında bizim emrimiz bulunmayan bir amel işlerse bu reddedilmiştir."*[384] buyurmuştur. Bilal'in (r.a) hurma mübadelesi bu ikinci görüşe göre "feshedilmiş" sayılınca, taraflar teslim aldıkları hurmaları geri vererek böyle bir muameleyi sona erdirirler. Ancak yine de mübadeleyi sürdürmek isterlerse ellerindeki malın kalitesine göre para karşılığında değişimi gerçekleştirebilirler.[385]

2.3.3. Faiz ile Kâr Benzerliği

Faiz ile kâr, nakdî sermayenin getirisi olmaları yönüyle birbirine benzer. Ancak faiz, bugünkü ve gelecekte beklenen ekonomik koşullara göre sermayenin yarınki getirisini tahmin etme esasına dayanır ve bu tahmin hemen her zaman yanlış çıktığı için onu ödeyen veya alandan birini mutlaka zarara uğratır. Sonra bozuk ve sakat doğan bu kriter (ki buna sermaye getiri haddi veya iskonto oranı denir), aynı şekilde bugünkü ve beklenen ekonomik koşullara göre yeniden tahmin edilerek uygulanır ve yine değişik oranlardaki sapmalarla iki taraftan birini öbürü aleyhine incitmekten geri kalmaksızın yoluna devam eder. Yani faiz, bir iskonto oranıdır ama hiçbir zaman hak ve adalet dengesini kuramayan bozuk, nesebi gayri sahih, hayali, ayağı hiç yere basmayan bir ölçü birimi gibidir.[386] Kâr ise, nakdî sermayenin katkıda bulunduğu gerçekleşmiş net

---

[382] Döndüren, *a.g.e.*, 399.
[383] Buharî, Vekâle, 11.
[384] Buharî, Büyu, 60, Sulh, 5; Müslîm, Akdıye, 17; Ebu Davud, Sünnet, 5 .
[385] Döndüren, *a.g.e.*, 400.
[386] İsmail Özsoy, *Türkiye'de Katılım Bankacılığı Kuveyt Türk Katılım Bankası Eğitim ve Geliştirme Ders Notları,* y.y., 2011, 44.

hâsılanın bir oranı olduğu için sermayenin gerçek bir getiri oranı olarak sağlıklı bir ölçü olarak doğar. Bireysel olarak gerçekleşen bu kâr oranları sonra ilgili sektörde ortalama bazda piyasa kâr oranını oluşturur. İşte bu gerçek, sağlam ve sağlıklı kâr hadleri, nakdi sermayenin gelecekteki getirisinin yani kâr oranının belirlenmesinde yardımcı olur. Evet, bu noktada kâr haddi faizinin fonksiyonunu görerek ona ihtiyaç kalmamasını sağlar ve faizsiz ekonominin olabileceğini, fiilen de olduğunu kanıtlar.[387]

Diğer taraftan, burada kâr haddi, faiz haddi gibi fonksiyon gördüğünden onun yanlışlıkla faize benzetilmesine sebep olur. Oysa kâr haddi faizden ayrılır ve nakdi sermayenin gelecekteki getirisini ya doğacak net hasılaya bağlar ya da onu bir varlığa (asset) endeksleyerek o varlıktaki değer artışından payını alır. Yani kâr, faizdeki gibi, paranın zaman değeri (time value of money) olarak hayali bir şekilde belirlenmez; fakat bağlandığı varlığın değerindeki değişmeden payını alır. Bu değer değişimi çoğunlukla peşin mala uygulanan vadeli fiyatın daha yüksek olmasından kaynaklanır. Vadeli fiyatın yüksek olmasının ise makul birçok sebebi vardır. Başka bir ifadeyle, bugünkü 100 lirayı yarınki 110 lira ile değişmek hiçbir şekilde makul ve haklı değil iken, bugünkü değeri 100 lira olan bir mal vadeli fiyatla 110 liraya satılabilir. Burada değeri değişen maldır. 100 liranın 110 liraya satılması ise bugünkü 1 metrenin yarınki 110 cm ile değişmesi kadar anlamsız ve haksız bir uygulamadır.[388]

Faiz ile kârın birbirine en fazla yaklaştığı bu durumda da her iki getiri türü birbirinden ayrılır. Şöyle ki: 100 liranın 110 liraya vadeli satılması halinde bir ölçü birimi diğeri karşılığında anlamsız bir şekilde farklı bir miktarda değiştirilmiş olur ki, bu, bugünkü 1 metrenin yarınki 110 cm ile değiştirilmesinden farklı değildir. Oysa bugünkü değeri 100 lira olan bir mal satıcı ile alıcı arasındaki bir pazarlık sonucu vadeli 110 liraya satıldığında burada değeri değişen ve ölçülen şey maldır. Malın değeri ise her koşulda ve durumda değişebilir. Bir ölçü birimi olan paranın ise bir mala endekslenmeden değerinin bugünden yarına bir lastik gibi değişmesi onun para fonksiyonuna aykırıdır.[389]

---

[387] Özsoy, *a.g.e.*, 45.
[388] Özsoy, *a.g.e.*, 45.
[389] Özsoy, *a.g.e.*, 45.

Faizsiz bir ekonomide sermayenin fırsat maliyeti, gerçekleşmiş kâr haddi ile gelecekte beklenen ekonomik koşullara göre belirlenen *beklenen kâr oranı*dır. Görüldüğü gibi, faizsiz ekonomi sermayenin fiyatının -veya fırsat maliyetinin- sıfır olduğu bir ekonomi değildir. Beklenen kâr oranı, ortaklığa dayalı üretim faaliyetlerinde net hâsılanın bir oranı, vadeli satışlarda da vade farkıdır. Vade farkı ise sermayenin bir oranı değil, malın vadeli satışından kaynaklanan fiyat farkıdır. Burada değeri değişen nakdî sermaye değil, onun endekslendiği maldır. Malın vadeli satışından kaynaklanan fiyat farkı mala bağlanan nakdî sermayenin getirisi yani kârı olur. Sonuç olarak, faiz ile kârı birbirine benzetmenin doğru olmadığını ve faizin sağlıksız ekonomilerin sağlıksız yöntem ve ürünü; kârın ise düzgün ekonomilerin hakça ve dengeli ürünü olduğunu söylemek mümkündür.[390]

2.3.4. Faizin Unsurları ve Çeşitleri

Faizin cereyan etmesi için şu üç unsurun var olması gerekir: Akit unsuru, akit konusu ve mübadelede eşitsizlik. Bütün mezhepler faizin tahakkuk etmesi için akit unsurunun varlığını şart koşmuşlardır.[391]

Fıkıh kaynaklarında ekseriyetle faiz ikiye ayrılır. Bunlar ribe'l-fadl ve ribe'n-nesie olarak geçer. Aynı cins iki malın elden ele alım satımından elde edilen fazlalığa "ribel-fadl" denir.[392] 100 gram altının 120 gram altınla peşin veya veresiye mübadele edilmesi halinde, 20 gram fazlalık ribâ olduğu gibi, 100 gram altın peşin verilerek, bedeli olan100 gram altın bir ay sonra alınmak üzere sarf akdi yapılsa, burada fazlalık hükmen var kabul edilir ve "nesie ribâsı" meydana gelir.[393] Aynı cinsten bir faiz malının diğeri ile mübadelesinde bedellerden birindeki fazlalık varsa fazlalık faizi (ribe'l-fadl) cereyan eder. İki yiyecek maddesinin veresiye mübadelesinde ise veresiye faizi (ribe'n-nesie) cereyan eder.[394]

---

[390] Özsoy, *a.g.e., 45.*
[391] Merginânî, Ebu'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergānî, *el-Hidâye,* Kahire, 1371, V, 277; İbn Rüşd, *Mukaddimât,* III. 49-51; İbn Kudâme, *el-Muġnî,* Beyrut, 1972, IV, 356; İbn Hazm, *Mu'cem,* I, 159.
[392] Mevdûdî, *a.g.e.,* 110.
[393] Hamdi Döndüren, *a.g.e.,* 379.
[394] Özsoy, *a.g.e.,* 109-110.

Helal, haram olma yönünden faizin hükmü, Bütün İslâm müctehidlerine göre haram olmasıdır. Özellikle alma ile verme arasına müddet girdiğinde (nesie faizinde) hiç bir görüş ayrılığı çıkmamış, bunun haram olduğunda ittifak edilmiştir. Bakara sûresi 275. ayet ve *"Resulullah (s.a.v.), faiz yiyeni, yedireni, şahitlerini ve yazıcısını lanetlemiştir."* mealindeki hadis ve benzerleri bu hükmün dayanağını teşkil etmektedir.[395]

Faizi anlatan ve yasaklayan hadislerde, örnek olarak altı çeşit maldan bahsedilmiştir. Bunlardan altın ile gümüş tartı ile değiştirilen mallar; buğday, arpa, hurma ve tuz ise -eski zamanlarda- ölçek ile ölçülerek değişilen mallardır. Mallar arasında değişim (mübadele) ya peşin yahut da veresiye olmaktadır. Buna göre;

Bu altı maldan her biri kendi cinsi ile (altın altın ile, buğday buğday ile…) mübadele edilecekse bedellerin eşit ve peşin olması şarttır, aksi halde faiz gerçekleşir. Mesela bir kimse 100 gramlık külçe altını, 105 gramlık basılı altın ile peşin değişse, yahut eşit miktarlarda, fakat veresiye değişse faiz olur. Peşin ve fazlalıklı olması halinde "ribe'l- fadl", veresiye olması halinde "ribe'n-nesîe" adını alır. Birincisi fazlalık faizi, ikincisi vade faizi şeklinde Türkçeye çevrilebilir.[396] Vehbe Zuhaylî faiz çeşitleri ve aralarındaki ilişki hakkında İslâm'da haram kılınmış olan ribâ (faiz) iki türlü olduğunu, bunlardan birisinin cahiliye dönemi Araplarının bildikleri tek faiz çeşidi olan "ribe'n-nesie" olduğunu ifade eder. Zuhaylî devamla Bu faiz türünün, ödenmesi hak edilen bir borcun ödenmesinin yeni bir vadeye ertelenmesi dolayısıyla alındığını, söz konusu bu borcun (deyn) ister satılan bir şeyin semeni olması dolayısıyla olsun ister bir karz olsun, farketmediğini ifade eder. Zuhaylî *"İkinci tür ribâ ise, altı sınıf şeyin satışlarındaki ribâdır. Bunlar, altın, gümüş, buğday, arpa, tuz ve hurmadır. Bu da "ribe'l-fadl" diye bilinir. Bu vesile ile ribe'n-nesie (vade faizi)ne ulaşılmasının önlenmesi için seddu'z-zerayi' kabilinden ribe'l-fadl haram kılınmıştır. Bir kişinin belli bir süre ile altın satıp, sonra faizli olacak şekilde onun yerine gümüş ödemesi buna örnektir."* cümleleriyle iki faiz türünün arasındaki ilişkiyi ortaya koyar.[397]

Şâfiîler bu ikili taksim dışında ribe'l-yed başlığı altında üçüncü bir faiz çeşidi olduğunu ifade ederler. Bu faiz türünü Türkçeye "ele geçirme faizi" olarak çevirebiliriz.

---

395 Hayreddin Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, İstanbul, 2012, 202.
396 Karaman, *a.g.e.*, 202-203.
397 Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmiyyu ve Edilletuhu*, V, 363.

Ribe'l-yed iki bedelin yahut onlardan birisinin kabzının ertelenmesi ve vadenin söz konusu edilmemesi şeklindeki satıştır. Yani cinsleri farklı olan buğdayın arpa ile satılması halinde olduğu gibi; akit meclisinde karşılıklı kabz olmaksızın gerçekleştirilen satış ribe'l-yeddir.. Bu tür bir satış, Vehbe Zuhaylî'ye göre Hanefîlerin nesie faizini tarif ederken kullandıkları "Aynı malın kendisinin borca fazlalığı" şeklindeki ifadelerinin kapsamına girer. Bu faiz, ribcvi' olan iki malın karşılıklı kabzedilme şartından kaynaklanmıştır.[398]

2.3.5. Modern Kapitalizm Öncesi Faizli Muamelelere Verilen Bazı Örnekler

Hanefî mezhebi alimlerinden Serahsî faizli muamelelerle ilgili bazı örnekler verir: *"Bir kimse dirhemin 1/6'sına veya yarısına denk olan felsleri ödünç alsa, bu felslerin satın alma gücünde, dirheme göre düşme (rahs) veya yükselme (gala) meydana gelse, bu kimseye sadece ödünç aldığının mislini vermek gerekli olur, ilave birşey verilmesi gerekmez. Çünkü ödünç alanın borçlanması kabzla meydana gelir. Kredi (karz) yoluyla kabzedilen bir şey, kıymetiyle değil, misliyle borçlanılmış olur."*[399]

Yine Serahsî ödünç buğday konusunda şu örneği verir: *"Bir kimse diğerinden, dirhemin 1/6'sı tutarında buğdayı ödünç olarak istese, diğeri; dirhemin 1/4'ü tutarında buğday verse, ödünç alanın kabz durumu esas alınarak, dirhemin 1/4'ü tutarındaki buğdayın mislini vermesi gerekir. Burada, dirhemin 1/6' sı tutarındaki buğdayla ilgili konuşmaya itibar edilmez."*[400]

Serahsî günümüz enflasyon farkıyla alakalandırabileceğimiz bir örnek verir: *"Bir kimse, diğerine; "Bana, bir dinar tutarında olan on dirhem gümüşü ödünç ver", dese, diğeri on dirhem gümüşü ödünç verse, ödünç alana, kabzettiği on dirhemin sayısınca misli gerekli olur. Ödeme gününe kadar dirhemin satın alma gücündeki düşme veya yükselmelere itibar edilmez. İşte bütün ölçü veya tartı ile satılan mallarda hüküm böyledir. Ödünç (karz) akdi caiz şartlara bağlanamadığı gibi, onu fasid şartlar*

---

398 Zuhaylî, *a.g.e.*, 367.
399 Serahsî, *Mebsût*, XIV, 30.
400 Serahsî, *a.g.e.*, 30.

da batıl kılmaz. Bunun bir sonucu olarak, ödünç alınan şey yerine, başka bir şey verme şartı geçersizdir.'[401]

Şâfiî mezhebi âlimlerinden Nevevî (v. 1277), ribâyla ilgili şu misalleri vermektedir:

"Buğdayın arpa karşılığında satılması gibi malın cinsi ayrı ise, birinin diğerinden fazla olması caizdir. Bununla birlikte hulul ve tekabudun bulunması şarttır. [402] *Taam; gıda, meyve veya tedavi maksadıyla insan için yiyecek olan maddelerdir. Ribâ ancak bu maddelerde söz konusudur. Cinsi değişik maddelerin unu, sirkesi ve yağı ayrı cinsler sayılır. En zahir kavle göre et ve sütün hükmü de böyledir.'*[403]

Eşitlikte kile ile olan şeylerde kile, tartı ile olan şeylerde tartı dikkate alınır. Bir şeyin ölçüsünün kile veya tartı olduğunu tespit etmek için genellikle Resulullah (s.a.v.)'in devrindeki Hicaz halkının adeti dikkate alınır. Ölçüsü bilinmeyen eşyada kile, tartı, muhayyerlik veya malın elde edildiği bir usul varsa o usul ölçü olarak alınır diyen zayıf kaviller de vardır. Altını altın veya gümüşü gümüş karşılığında satmanın hükmü yiyecek maddelerinin hükmü gibidir. Ribevî olan mallar kendi cinsleri ile tahmini olarak satılırsa, akit sahih olmaz. Bedelleri eşit olduğu anlaşılsa da hüküm böyledir.[404]

Bir elmayı iki elma karşılığında satmak Şâfiî'ye göre caiz değildir. Çünkü Şâfiî'ye göre asli olarak gıda maddelerinin kendi cinsleri ile değiştirilmesi haramdır. Bu ancak aralarında ölçek ile eşitlik bulunması durumunda helal olur. Bu meselede eşitlik olmadığı için satış caiz değildir. Hanefîlere göre bu satış caizdir. Çünkü aralarında ölçü veya tartıya göre bir fazlalık yoktur. Haramlığa neden olan şey, ölçü ve tartıdaki fazlalıktır. Bu durum bulunmadığı için bu satış caizdir. Çünkü Hanefîlere göre bu maddelerin cinsleri ile değiştirilmesi temelde caizdir. Ancak aralarında ölçü veya tartıda eşitliğin bulunmaması durumunda haram olur. Tane ile değiştirildiklerinde ölçü veya tartıya göre bir fazlalık yoktur. Bir ölçek kirecin iki ölçek kireç ile değiştirilmesi, alınıp verilmesi Hanefîlere göre caiz değildir. Çünkü burada cins ve kadr (ölçü- tartı) birliği

---

401 Serahsî, *a.g.e.,* 30.
402 Nevevî, Muhyiddîn Ebî Zekeriyya Yahya b. Şeref, *Minhâcu't-Tâlibîn*, Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 2005, 213.
403 Nevevî, *a.g.e.,* 213.
404 Nevevî, *a.g.e.,* 213.

bulunmasına rağmen eşitlik yoktur. Şâfiî'ye göre caizdir. Çünkü değiştirilen (mübadele edilen) mallar gıda maddesi değildir. Bir avuç buğdayın iki avuç buğdayla mübadele edilmesi Şâfiî'ye göre caiz değildir. Çünkü mübadele edilen mal gıda maddesidir.[405]

Meyve ve hububatta denklik, kuruma vaktinde tahakkuk eder. Bazen denklik, olgunlaşma vaktinin ilk döneminde dikkate alınır. Buna göre yaş hurma, yaş ve kuru hurma karşılığında, taze üzüm, yaş ve kuru üzüm karşılığında satılamaz. Kurutulmayan üzüm, salatalık gibi meyve ve sebzeleri kendi cinsleri karşılığında satmak caiz değildir. Bir kavle göre meyvenin yaş olması eşitliğin tahakkuku için yeterlidir.[406] Un, kavut ve ekmek gibi maddelerde mümaselat yeterli olmaz. Belki hububattaki denklik haberlerde olur. Yağı çıkan susam gibi habbelerde denklik, habbelerde veya yağda tahakkuk eder. Üzümün kuru olanında ve sirkesinde eşitlik tahakkuk eder. Keza en sahih kavle göre, üzümün şırasında da denklik tahakkuk eder.[407] İbni Kesir şöyle demektedir: Araziden alınacak mahsulün bir kısmı karşılığında yapılan muhabere ve henüz dallarında bulunan taze hurmanın yerine üzerinde bulunan kuru hurma karşılığında satın alınması demek olan *müzâbele*, tarlada başağında bulunan tanenin yerin üzerinde bulunan tane karşılığında satın alınması demek olan *muhâkale* ve benzeri işlemlerin haram kılınması sadece faizin kökünü kurutmak içindir. Çünkü, kurumadan önce iki şey arasındaki eşitlik bilinemez. Bundan dolayı fakihler şöyle demiştir: Mümaseletin bilinmemesi, hakikaten fazlalık gibidir. İşte bundan dolayı fakihlerin, faize götüren yollan kapatmak ve faize ulaştıran araçların önünü kesmek için kendi anlayışları çerçevesinde bir takım şeyleri haram kılmalarının sebebi budur.[408]

Sütte denklik; katıksız süt, katıksız yağ ve katkısız kaymakta tahakkuk eder. Sütten elde edilen peynir ve çökelek gibi diğer nevilerde ise denklik tahakkuk etmez. Ateşte pişirilen veya kızartılan veya haşlanan maddelerde denklik tahakkuk etmez. Örneğin ısıtılarak ateşte tasfiye edilen balı mumdan, yağı sütten ayırmak gibi maddelerde ateşin eşitliğe zararı olmaz.[409]

---

[405] Serahsî, *Mebsut,* XII, 114.
[406] Nevevî, *a.g.e.,* 213-214.
[407] Nevevî, *a.g.e.,* 214.
[408] İbn-i Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm,* Beyrut, 1996, I, 327.
[409] Nevevî, *a.g.e.,* 214.

Taraflar arasında ribevî akit açık cereyan eder ve mal ile paranın cinsleri ayrı ayrı ise, bir avuç hurma ve bir dirhemi, bir avuç hurma ve bir dirhem karşılığında veya bir avuç hurma ve bir dirhemi, iki avuç hurma veya iki dirhem karşılığında satmak gibi veya sağlam ve kırık para ile veya bunlardan biri ile akit yapmak gibi nevileri ayrı ayrı ise akit batıldır.[410]

Gazâlî (v. 1111) gıda maddelerindeki faiz hakkında şunları söyler: Gıda maddeleri alıp satanların mecliste karşılıklı olarak bu maddeleri alıp vermeleri lazımdır. Madde ve müşterilerin değişip değişmemesinde fark yoktur. Eğer gıda maddeleri bir cinsten ise misli misline riayet edilerek alınıp verilirler. Fazlalık ribâ olur. Mesela kasaba koyun verip, karşılığını şimdi ya da veresiye olarak et almak; buğdayı verip karşılığında peşin veya veresiye ekmek almak, yağ satıcılarına haşhaş, susam ve zeytin taneleri verip karşılığında peşin veya veresiye almak, sütçüye süt verip karşılığında peşin veya veresiye kaymak, yağ, yoğurt ve peynir gibi sütten mamül maddeleri almak gibi. Bütün bunlar haramdır. (Misli misline olursa caizdir.)[411]

Nevevî'ye göre bir hayvanın etini, aynı cins canlı hayvan karşılığında satmak; keza en zahir kavle göre eti helal olsun veya olmasın ayrı cins canlı hayvan karşılığında satmak haramdır [412]

Tartılıklar kendi aralarında, ölçeklikler de yine kendi aralarında mübadele edilecekse eşitlik şartı yoktur, peşinlik şartı vardır. 100 kilo buğday 150 kilo arpa ile peşin değiştirilebilir, veresiye değiştirilemez. Biri tartılan (mesela altın, gümüş), diğeri ölçekle ölçülen (mesela buğday, arpa) iki şey birbiriyle değiştirilecekse (mesela altın yahut para ile buğday alınacaksa) ne eşitlik ne de peşin olma şartı vardır. Tartılanlar da sarraflık ve kantarlık diye ikiye ayrılır ve bunlar arasında faiz cereyan etmez; mesela zeytinyağı da tartılır altın da tartılır, ancak bunların değişiminde faiz tahakkuk etmez, altın ve para ile kantarlık eşya peşin ve veresiye satın alınabilir.[413]

---

[410] Nevevî, *a.g.e.,* 215.
[411] Gazâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, (Çev.: Ahmed Serdaroğlu), İstanbul, 1973, 180-181.
[412] Nevevî, *a.g.e.,* 214.
[413] Karaman, *a.g.e.,* 203.

Nevevî'ye göre altının altınla ve gümüşün gümüşle alım satımı caiz değildir. Ancak onlar vezniyle azalma ve artma olmadan aynı miktarda iseler ve hazır olup elden ele verilirse, o zaman caiz olur. Ribâ; altın, gümüş ve yiyeceklerde tahakkuk eder.[414]

Gazalî'nin altın ve gümüşün faizli durumları hakkındaki görüşleri şöyledir:

"Allah ribâyı şiddetle haram kılmıştır. Altın ve gümüş ticareti yapan sarrafların ve gıda maddelerini alıp satanların bundan kaçınmaları lazımdır. Zira ribâ, para ve gıda maddelerinde olur. Sarrafın nesie (veresiye) ve fadl (fazla) almaktan sakınması kendisine farzdır. Nesieden kaçınmak demek, alıp verdiği altın ve gümüşü veresiye vermemek demektir. Sarrafların darphaneye külçe altın teslim edip, onunla basılmış altın para almaları caiz değildir. Bunun iki sebebi vardır: Birisi veresiyecilik diğeri de ağırlık farkıdır. Ağırlıkta, mutlaka fark olur.[415] *Fazla almamaya da üç yerde riayet etmek gerekir: Birincisi sağlamını verip kırılmışını almakta. Altını altın, gümüşü gümüş ile verip alırken ağırlıkları bir olunca, sağlam ile kırılmış arasında fark gözetilmez. Bunlar ancak misli ile alınıp verilirler. İkincisi ayarı yüksek olanı, kötüsüyle alıp vermektir. Bunlarda da ağırlık farkı olmaması gerekir. Gramı gramına alıp verilir. Fakat altını gümüşle veya gümüşü altınla değiştirmede ribâ olmaz. Üçüncüsü altın ile gümüş karışımından olan maddelerde -altın ve gümüş madenlerinden yapılan paralar gibi- altının miktarı malum değilse, bununla muamele asla caiz değildir. Ancak memlekette geçer akçe o ise, onunla ticari muamele caizdir. Bakır ile karışık paralar da bu hükümdedir. O muhitte geçer akçe bu para değilse, onunla muamele caiz değildir. Çünkü aranan, külçenin miktarıdır, o da malum değildir."*[416]

Gazalî konuyu şu uyarısıyla bitirir: *"Bu anlattıklarımız alışverişi tarifte faydalı kısa bilgiler olmakla beraber, şüphelendiği zaman tacirin fetvaya başvurması için, tehlikeli noktaları tembih ve işaretten ibarettir. Çünkü bu kadarını olsun bilmeyen tacir farkında olmayarak hem ribâyı, hem de haramı irtikab etmiş olur."*[417]

Yukarıda örneklerde görüldüğü üzere, günümüzde var olan ekonomik meseleleri çözmek için gerçekten çok ciddi bir mesai sarf etmek zörundayız. Önceki dönemlerde

---

[414] Mus'ab Zad Bidârewi, *el-Gayet'ü ve't-Takrîb Şerhi*, İstanbul, 1996, 174.
[415] Gazâlî, *a.g.e.*, 179.
[416] Gazâlî, *a.g.e.*, 180.
[417] Gazâlî, *a.g.e.*, 181.

de, İslâm Dünyasında ve diğer coğrafyalarda faiz denilen vakıa her zaman vardı, ama çok rahat bir şekilde çözülecek mevzularda vardı. Şimdi ise faiz denilen olgu, ticaretin her kaleminde mutlaka -bir şekilde- varlığını hissettirir. Yeni bir İslâmî Ekonomik düzen iddiasındaysak –ki hem Müslümanların hem tüm insanlığın selameti için, Ümmet olarak böyle bir iddiaya sahip olmak zorundayız- alternatif ve faizden tamamen arındırılmış bir ekonomik sistemi kurmamız icap eder.

2.3.6. Yeni Problemler ve Çözüm Önerileri

Faiz merkezli yeni problemler Müslüman alimleri olaya müdahil ettirmiş; faiz, kredi, faiz-ribâ farkı, zaruret, İslâmî banka gibi pek çok konuda İslâm bilginleri çeşitli fetvalar vermiş ve görüşler öne sürmüşlerdir. Bu bölümde yeni dönemi ve İslâm alimlerinin çözüm önerilerini incelemeye çalışacağız. Ancak bölümün başında Mevdûdî'nin şu cümlelerini aktarmak yerinde olacaktır: *"Yeni fetva vermek için şeriatin ruhunu iyice anlamak hangi konuda hüküm verilecekse Şâriin genel emirlerini gözden geçirmek, Şâriin teşri' usulünü ve yasa çıkarma yöntemini çok iyi anlamak, değişiklik gerekiyorsa durumun aslı nasıldır ve İslâmî yasalar açısından bunlarda ne tür değişiklikler meydana gelmiştir gibi maddeleri göz önünde bulundurmak gerekir."*[418]

"Hafifletmenin şartları, zorluğun ne derece olduğuna bakılıp yapılır. Hafifletme, zorluk derecesi ile aynı olmalı, en az zarar olan yol seçilmelidir. Haramdan kaçmak, helali yapmaktan evlâdır. Zorluk kalkınca hafifletme de kalkar."[419]

Önceki dönem âlimleri ve Müslümanlar faizin daha çok alt konularını tartışırken, günümüz Müslümanları mağlubiyet psikolojisiyle faize meşrûiyyet kazandırma çabasına girmişlerdir.[420] Zamanla sürecin değişmesi, akışın zenginden fakire olması sebebiyle bazı İslâm âlimleri, illetin ortadan kalktığını, bu sebeple faizin haramlığı hükmünün değişmesi gerektiğini savunmuşlardır.[421]

Yusuf el-Karadâvî kendine sorulan sorular üzerine, faiz hakkında özetle şu görüşleri belirtmiştir: Bankadan alınan kâr faizdir, haramdır. Çünkü faiz iki taraftan birinin ödemesi şart koşulan, fakat sermayeden fazla olan her paranın adıdır. Yani

---

[418] Mevdûdî, *a.g.e.*, 125-130.
[419] Mevdûdî, *a.g.e.*, 133-134.
[420] Özsoy, *a.g.e.*, 232.
[421] Özsoy, *a.g.e.*, 3.

ticaret yapmadan, alın teri dökmeden sermayenin üstüne fazla olarak alınan miktar faizdir. İşte bu sebeple Allah faizi haram kılmıştır.[422]

İslâm'ın iktisadi sisteminin temeli, faizle savaşmaya, onu fert ve toplumun bereketini yok eden, dünya ve ahirette belayı gerektiren büyük günahlardan görmeye dayanır.[423] Kapitalizme göre faiz, damarlardaki kan gibidir, hayat onunla vardır. Faize insanlar daima muhtaçtır. Aldatmaya yönelik tüm işlemler, bu çarpık düzenin şartlarından türemiştir. İşte bunun için İslâm'ın cüzleriyle bu batıl düzenlerinin açıklarını yamamaya kalkışmamız, insanlığa yapacağımız en büyük zulümlerindendir. Çünkü bu cüzler, gelecekte iflas edecek olan Kapitalist düzenin ilerideki yedek parçası olacaktır. Bu da doğru değildir, esasen bizim hatamız İslâm'dan kaynaklanmayan problemlere İslâm içinde çareler aramamız, başka nizamdan aldığımız hastalıklara İslâm'ın korunma prensibine uymadan, İslâm içerisinde tedavi etmek istememizdir.[424]

Batılı –faizci- Yahudi icadı bu bankacı borsacı sistemler, kendi düzenlerini ve işlerini bize empoze etmekte, bizler de bu sistemlere boyun eğmekteyiz. Tüm işlemlerimizi bu sistemin temeline bağlıyoruz; ondan sonra da kalkıp bankalarla ilgili faiz problemlerinin çözümü için fetva arıyoruz. İslâm'ın bize en doğru cevabı şudur: Bırakın bu bankaları, eğer inanıyorsanız kendinize faizsiz ve Allah'ın şeriatına dayalı işlemler yapacak bankalarınızı kurun. Evet, bu bankaları kurmak aslında gayret ve niyetler doğru olduktan sonra zor ya da imkansız değildir. Mali ve iktisadi konularda çok önemli araştırmalar yapan İslâm araştırmacıları ve iktisatçıları, İslâmî bankalar kurma düşüncesi etrafında çok eserler yazmış ve bunu hayata geçirecek İslâmî kurallar koymuşlardır. Bunun için sadece mali bir yapılanmaya ihtiyaç vardır.[425]

Bankadan kredi alma meselesine gelince bu kesinlikle haramdır. Çünkü bu, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) alanı, vereni, yazıcısını ve şahitlerini lanetlediği faizin ta kendisidir. Böyle kesinlikle haram olan işlerin helallik kazanabilmesi için aşırı ihtiyaç olması lazımdır. Mesela çocuklar için gerekli azık, elbise, tedavi edilmediği takdirde hayata mal olacak hastalık gibi. Ama ticareti geliştirmek istemek, Allah'ın yiyenlerini

---

[422] Yusuf el-Karadâvî, *Çağdaş Meselelere Fetvalar*, (Müt.: Veysel Bulut-Yusuf Şensoy), İstanbul, ts., 300-303.
[423] Karadâvî, *a.g.e.,* 304-307.
[424] Karadâvî, *a.g.e.,* 317-319.
[425] Karadâvî, *a.g.e.,* 319.

Allah ve Resulü ile savaş içinde olduklarını belirttiği faizin helal olabilmesi için gereken zaruretten sayılmaz. Müslümanın çok haram alıp sonunda bereketsiz kalacağına, az da olsa helal ile yetinip malının bereketini görmesi daha iyidir. Çünkü faizin azı da çoğu da aynı hükümdedir.[426] Karaman da zaruretten dolayı faiz almanın caiz olması konusunda Yusuf el-Karâdâvî'ye yakın görüştedir:

" Faiz ödeyenin darda kalmış olması onu günahtan kurtarabilir, ancak bunun için bazı şartları vardır:[427]

a) *Faizli borç almanın sebebi zaruret veya haklı bir ihtiyaç olacaktır; lüks harcamalar ruhsat kapısını açmaz.*

b) *Daha önce bütün kapılar çalınacak, faiz vermeden ihtiyacı giderme yolları aranacaktır.*

c) *Alınan borç zaruret ve ihtiyaç miktarını aşmayacaktır."*[428]

Karaman Müslümanların bu gibi konulara yaklaşımda iki temel gruba ayrıldığını, bir grubun takvayı dikkate alarak faize ihtiyatlı ve dikkatli bir şekilde yaklaştığını; fakat bu grubun genel görüşünün Müslümanları kurtaramadığını ve problemlere çözüm getiremediğini söylemektedir. Karaman'a göre bu insanlar aman sınırları delmeyelim, yanlışa bir yol açmayalım düşüncesiyle çok dikkatlidirler. Onlara göre her şeye dikkat etmek gerekir. Fakat bu, sorunu çözen bir yaklaşım değildir. İkinci grup ise, Müslümanların güçlenmesini isteyen ve Hayrettin Karaman'ın da kendisinin bu gruba dahil olduğunu ifade ettiği gruptur. Bu grup Müslümanların güçlenmesi için metodunu farklı bir şekilde oluşturan gruptur. Bu grup *"Her şeye haram dersek, o zaman çözümsüz kalıyoruz, bizim yeni bir bakışa, yeni bir açılıma ihtiyacımız var. Bunu derken kastımız –haşa- faizi helalleştirmek değil, fakat uygun olan yolları Müslümanlara sunmaktır."* diyen gruptur.[429]

Mevdûdî, mevcut şartları değerlendirdikten sonra, kolaylaştırma bağlamında maddeler halinde şunları söyler:

---

[426] Karadâvî, *a.g.e.*, 321-323.
[427] Hayreddin Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, İstanbul, 2012, 234-235.
[428] Karaman, *a.g.e.*, 235-236.
[429] Hayreddin Karaman, *Günün Meseleleri*, İstanbul, 2002, 269-291.

"Günümüz şartlarını düşündüğümüz zaman Şeriat'in şu kolaylıkları göstereceğini söylemek mümkündür:

a) *Başkalarına parasını vererek bundan faiz almak ve kaçınılmaz bir sıkıntı nedeniyle borçlanarak faiz vermek aynı şey değildir.*

b) *Faizli borç alma ihtiyaçlarının hepsi de zorunlu ihtiyaç kapsamına girmez. Örneğin sünnet ve evlilik düğünleri gibi, sevinç ve üzüntülerin belirtilmesi için yapılan törenlerde savurganlığa gerek yoktur. Araba almak ve ev yaptırmak da gerçek bir zorunluluk değildir.*

c) *Büyük zorunluluk halinde bile yalnız gerektiği kadar borç alınabilir ve durum düzelir düzelmez böyle bir borçtan kurtulmak şarttır.*

d) *Kendi ticari zorunlulukları ve mallarının korunması, yahut bugünkü ulusal kargaşa nedeniyle kendi geleceklerini güvence altına almak düşüncesiyle bankalara para yatıran yahut sigorta şirketlerine kendilerini sigorta ettiren veya herhangi bir kanun veya düzenlemeye göre yardım fonuna katkıda bulunmak durumda olan kimselerin mallarından yılda % 2.5 oranında zekat vermeleri gerekmektedir.*

e) *Banka, sigorta şirketi veya emniyet sandıklarındaki hesaplara göre, istemeyerek sistem gereği oluşan faiz gelirini sermayecilere bırakmak caiz değildir. Bu faizleri alıp yoksul olan kimselere dağıtmak gerekir."*[430]

İslâm Ekonomisi kavramına ve bu konudaki yeni fikirlere olumsuz bir bakış açısı sunan Timur Kuran'ın yeni İslâm Ekonomisi anlayışı hakkında fikirleri şunlardır:

İslâm Ekonomisi kavramı İslâm'ı tam bir yaşama biçimine dönüştürmeye çalışan Pakistanlı düşünür Mevdûdî'nin eserlerine dayanmaktadır. Mısırlı Seyyid Kutup (ö. 1966) ve Iraklı Muhammet Bakır Sadr (ö. 1980) gibi İslâm Ekonomisi yazınının biçimlenmesine katılmış başka düşünürler de olmuştur.[431]

---

[430] Mevdûdî, *a.g.e.*, 134-137.
[431] Timur Kuran, *İslâm'ın Ekonomik Yüzleri*, İstanbul, 2002, 16.

İslâm Ekonomisi kavramının ekonomik nedenlerden doğduğu söylenemez. Bu kavram, ekonomik sorunlara çözüm bulmak yerine, bir kimlik sorununu, özellikle de Hint Müslümanlarının kimlik sorununu çözmek amacıyla geliştirilmiştir. İşte bu nedenledir ki İslâm Ekonomisi sağlam ekonomik temellere oturmamış, ekonomik başarıları, sembolik mesajlar yanında önemsiz kalmıştır.

İslâmî ekonomi yazıları ve eserleri, temel çözümler sunmaz, bu yazın türü faiz dışında İslâmî karakterini kaybetmektedir. Bir örnek vermek gerekirse faizsiz bir ekonominin nasıl işleyeceğini inceleyen çalışmalar genellikle standart bir genel denge modeline dayanır ve faiz yasağı dışında hiçbir İslâmî motif taşımaz.[432] İslâm iktisatçısı Muhammed Necatullah Sıddıkî şöyle yazar: İslâm ekonomisinin yepyeni bir disiplin oluşturmasını beklemek yersizdir. Bu mümkün değildir. İslâm Ekonomisinin amacı, Anglosakson ekonomik yaklaşımının yerini alacak İslâmî bir ekonomik yaklaşım geliştirmek olmalıdır. Ancak bu İslâmî yaklaşım gösterişe dayalı olmamalı, gözlerini Orta Çağ'a dikmemeli, evrensel ve çağdaş olmalıdır.[433]

Faiz ve ribâ ayrımına bakılacak olursa bu ve benzeri tartışmaların İslâm Dünyasında ilkin Hindistan, Pakistan ve Orta Asya ülkelerinde, daha sonra Mısır merkezli olmak üzere Arap Dünyasında, nihayet Türkiye'de yoğun bir şekilde ortaya çıktığı görülür. Adeta bu tartışmaların Ümmet'in enerjisini boş yere harcamak için söz konusu edildiği anlaşılmaktadır.

Ribâ ve faiz kavramlarını ayırma eğilimi ilk olarak, faiz yasağını yumuşatma amaçlı olarak Hristiyan Batıda ortaya çıkmıştır. İslâm Dünyasında da aynı eğilim daha sonra *"Kur'ân'da asıl yasaklanan ed'af-ı mudâafe olan ribâdır, yasaklanan, faiz değildir."* Şeklinde ifade edilmiştir. Bir şeyin nitelikleri değişmedikçe, adının değişmesi, hükmünün değişmesini gerektirmez. Böylece, ribânın hükümleri aynı hukuki özellikleri taşıyan faize de uygulanır. [434]

Biz, Mısır'daki tartışmalardan hareketle bu konuya bakalım:

---

[432] Kuran, *a.g.e.*, 98.
[433] Kuran, *a.g.e.*, 100.
[434] Döndüren, *a.g.e.*, 380.

Pakistanlı yazar Ziuaddin Ahmed, faizle ilgili Mısır'daki durumu bir makalesinde şu şekilde özetlemektedir: Yaşadıkları süre içerisinde bazıları Ezher şeyhliği görevini yürütmüş olan çağdaş Arap alimlerden Müftü Abduh, Reşid Rıza, Mahmud Şeltût, Abdulvahhab el-Hallaf ve İbrahim Zekiyuddin el-Bedevi günümüzdeki banka faizinin Kur'ân'da yasaklanan ribânın aynısı olmadığı şeklinde bir görüş ileri sürmüşlerdir. Fakat onlardan daha az yetkin olmayan Şeyh Ebu Zehra, Abdurrahman Tâc, Doktor Abdullah Dıraz, Abdurrahman el-Harûfe ve diğer birçok bilim adamı onların tam karşısında yer almıştır. Banka faizinin İslâm hukukuna (Şeriata) göre helal olduğu dile getirilirken çağdaş zamanların seçkin alimlerinden Müftü Abduh'tan -bu problemi muhtemelen ilk defa o tartışmaya açmıştır- çok sık alıntı yapıldığı görülmektedir. Ancak onun Kahire Posta İdaresinin isteği üzerine, Müslüman mudiler tarafından işletilen Posta Tasarruf Hesaplarında biriken nemaların yasaya uygun olarak mudiler tarafından paylaşılabileceği hükmü vermesi dışında bizzat yazdığı bir şey bilinmemektedir. Onun görüşüne göre, posta tasarruf hesaplarında biriken nemalar ribâ grubunda değerlendirilmemelidir; fakat bunlar Posta İdareleri tarafından yürütülen mudarebe işlemlerinden elde edilen kazançlar olarak telakki edilmelidir.[435] Mısırlı Şeyh Abdulaziz Câvîş ve onun takipçisi Reşid Rıza faizi yalnızca ed'âf-ı mudâafeye tahsis etmişler, artık faizin bankalardan halka doğru olması sebebiyle, yani faizin yönünün güçlüden zayıfa olması sebebiyle, faizdeki haram hükmünün değişmesi gerektiğini savunmuşlardır.[436]

Faizli banka işlemlerini mudarebe teorisine uygun olarak yorumlayan kişi, Abduh'un öğrencisi Reşid Rıza'dır. O, şer'i bakış açısına göre banka faizinin helal olduğu konusunda kendi konumunu güçlendirmek için özellikle ribâ ile ilgili kitapçığında ve *Menar* Dergisinde yayımladığı aceleci derlemelerinde (sonra bunlar *Tefsir el-Menar* ismiyle basılmıştır) hocasından sık sık alıntılar yapmıştır. Banka faizinin meşru olduğu görüşünün karşısında yer alan araştırmacılar ise, Abduh'un bu mesele ile ilgili görüşlerinin Reşid Rıza'nın yazılarındaki gibi olduğunu kabul etmede

---

[435] Ziuaddin Ahmad, Ribâ Teorisi, (Çev.: Ali Rıza Gül), "*AÜFD", XLIV, 1, Ankara, 2003,* 453-465.
[436] Özsoy, *a.g.e.,* 12.

genellikle isteksiz davranmaktadırlar. Onların kanaatlerine göre, zaman zaman Reşid Rıza kendi görüşlerini hocasına isnat etmektedir.[437]

Ezher Şeyhi Mahmud Şeltût, banka faizinin meşruiyetini önceleri reddetmiştir. Ancak daha sonra o, görüşünü değiştirerek günümüzdeki banka faizinin meşru olduğu hususunda Reşid Rıza ve diğerleri ile aynı safta yer almıştır. Diğer yandan İbrahim Zekiyuddin el-Bedevî, ilk yazılarında banka faizinin sadık bir savunucusu olmuş, ancak sonra görüşünü yeniden gözden geçirmiş ve konuyla ilgili kapsamlı bir çalışma olan *Nazariyyetu'r-Ribâ el-Muharram fi'ş-Ş*erîati'l-İslâmiyye isimli kitabını telif etmiştir. Bu çalışmasında müellif, Reşid Rıza ekolü tarafından ileri sürülen delillerin hepsini başarıyla çürütmüştür.[438]

Hayrettin Karaman da Mısır'daki durumla ilgili olarak şu bilgileri aktarmaktadır:

Muasır ulemadan Reşit Rıza El Hüseyni ve Abdulaziz Câviş katlanan faizin haram olduğu, haramlığının da başta konuşulmadan, borçlunun sıkışması durumunda gerçekleştiği için olduğunu söylemişlerdir. Bu grubun görüşüne göre günümüzdeki faizde bu durum olmadığı için, yani başta faiz oranı konuşulduğundan, günümüzdeki faiz Kur'ân'daki haram faiz değildir. Şeyh M. Abduh ile Abdulvehhab Hallâf da yatırım kredisinden alınan maktû (önceden miktarı belli) faizin bir nevi sermaye-iş ortaklığı (mudarebe) içinde mütalaa edilebileceği görüşünü ileri sürmüşlerdir.[439]

1951 yılında Paris'te akdedilen İslâm Hukuku Konferansı'na tebliğ ile katılanlardan Ma'ruf ed-Devâlibî, cumhurun yolundan ayrılarak faiz yasağında şekil ve eski uygulamalardan ziyade maksadın esas alınmasını, bunun da kuvvetlinin zayıfı sömürmesini önlemekten ibaret bulunduğunu, günümüzde şirket ve bankalar vasıtasıyla yürütülen kredi işlemlerinin eskilere hiç benzemediğini esas alarak, tüketim kredisinden alınan faiz ile yatırım ve üretim kredisinden alınan faizi birbirinden ayırma; birincisini haram, ikincisini caiz görme fikrini müdafaa etmiştir. Ona göre yatırım kredisi, ekonomik yönden zayıf bulunan halktan temin edilmekte, bunların faizi de yine halka dönmektedir. Bunu caiz görmekle zayıf tarafın menfaati korunmuş olmaktadır. Ve bunu zaruret prensibine göre izah etmek mümkündür. Senhûrî, Devâlibî'nin görüşünü aynen

---

437 Ahmad, *a.g.m.*, 453-465.
438 Ahmad, *a.g.m.*, 453-465.
439 Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul, 1991, II, 221-222.

verdikten sonra bu görüşü iki noktadan tenkit etmektedir: Birinci olarak halktan toplanan kredilerin tüketime ve üretime verilenlerini birbirinden ayırmak her zaman mümkün ve kolay değildir. İkinci durum farazi olarak bunu mümkün görsek bile cevazını zaruret prensibine dayandırmak mümkün değildir; burada olsa olsa ihtiyaçtan bahsedilebilir.[440]

Mısırlı hukukçu Abdurrezzâk es-Senhûrî'nin (ö. 1971) bu mevzudaki görüşü biraz daha farklıdır. Senhûrî temelde bütün çeşitleriyle faizin haram olduğunu benimsemekle birlikte; fakir, yoksul, borcunu ödemekten aciz kimsenin borcunu vaktinde ödeyememesi sebebiyle, borcun artırılarak kendisine bir müddet verilmesi şeklinde cereyan eden faizin en çirkin faiz olduğunu, bu tür faizin yasaklanma sebebinin bizatihi kendi içinde bulunan çirkinlik olduğunu benimsemektedir. Diğer faiz türlerinin ise, bizatihi değil de bu tür faize birer vesile olma ihtimalleri sebebiyle haram kılındığını düşünmektedir. Sonuç itibariyle, o da ihtiyaç sebebiyle, diğer faiz türlerinin haram olmaktan çıkacağını belirtmektedir. Senhûrî'ye göre; devletin belirlediği oranlarda cereyan eden basit faiz, borçluya menfaat sağlayan çeşidiyle borç verme işlemleri, günümüzde bunlara hem birey hem de cemiyet boyutuyla ihtiyaç bulunduğundan caiz görülmelidir. Nitekim benzer ihtiyaçlar sebebiyle, klasik dönemde de İslâm hukukçuları bazı faizli işlemleri istisnaî olarak meşrû görmüşler, bu sayede insanları hayatın sıkıntılarından kurtarmışlardır. İnsanların faizsiz şekilde hiçbir artı bir değer ödemeden sermaye bulabilme imkânlarının oluştuğu ortamda, bu tür faizli işlemler de aslî hükmüne döner, yani haram görülür.[441]

Mısırlı İhvan-ı Müslimîn hareketinin fikir öncülerinden biri olan Seyyid Kutup ise bazı akılsızların faizi sadece nesie faizi (vade farkı faizi) olarak gördüklerini söyler[442] ve bu düşüncede olanları şiddetle eleştirir.[443]

Türkiye'de faiz ile ribâyı ayırma konusunda dikkat çeken isimlerden biri Süleyman Uludağ'dır. Konuyla ilgili bir kitap yazan Uludağ, faiz ve ribâyı ayırır. Ona göre faiz ve ribâ arasındaki fark özetle şöyledir: Ribâda borç verilen nakdin veya eşyanın karşılığında alınan kârın haddi yoktur. Kim ne kadar tutturursa o kadar kazanç

---

440 Karaman, *a.g.e.*, 222.
441 Senhûrî, Abdürrezzâk Ahmed, *Masâdıru'l-Hak*, Beyrut, ts., III, 241-244.
442 Kutup, *a.g.e.*, 35-36.
443 Kutup, *a.g.e.*, 66.

temin eder. Faizde kâr haddi belli olup (şer'i/kanunî had), bu haddi aşan kârlar hukuken ve kanunen himaye edilmez. Ribâdaki kârın haddi olsa bile bu had fahiş ve aşırıdır. Faizdeki kâr haddi mutedil ve makuldür. Ribâdaki kâr hukuken ve resmen yasaklanmıştır. Faiz geliri (ribh-i şer'i) tam tersine hukuken, kanunen ve resmen mübah görülüp himaye edilmiştir. Ribâda umumiyetle borç veren zengin, alan ise fakirdir. Faizde bilakis mevduat sahipleri orta ve dar gelirli, kredi kullananlar sanayici ve iş adamı olarak zenginlerdir. Umumiyetle ribâ tüketiciden, faiz üreticiden alınmaktadır. Ribânın gayesi tüketim, faizin gayesi üretim, yatırım ve tasarruftur. Ribâ şahıstan şahısadır. Faiz şahıstan müesseseye ve müesseseden şahsadır. Ribâ sıkışık ve darda kalan kişinin paraca bunalma durumunu fırsat bilip, onu olabildiği kadar soyma ve sömürme gayesi gütmektedir. Faiz ise, ribâ kara borsasını ve faiz ihtikârını ortadan kaldıran ödünçle ve kredi ile ilgilidir. Ribâ, nasların doğrudan ve açıktan yasakladığı bir illet iken, faiz Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında vaki olan ve bilinen bir hadise değildir, faiz sonradan ortaya çıkmıştır. Onun için nasla değil, ancak kıyasla yasaklanabilir veya mübah sayılabilir.[444]

Süleyman Uludağ, Kamil Miras'ın *"Günümüzdeki faizle cahiliye ribâsı aynıdır."* [445] ve Elmalılı Hamdi Yazır'ın *"Arap örfündeki ribâ tam manası ile zamanımızda nakitlere ödenen faiz ile aynıdır."*[446] görüşlerini eleştirir ve bu iki değerli alimin iktisadi gerçeklerden, dinî ve tarihî hakikatlerden ne kadar uzak durduklarını iddia eder.[447]

Uludağ faizi üçe ayırır:

a) Haram faiz: Ribâ ve tefecilik

b) Tahrimen veya tenzihen mekruh olan faiz: Oranı düşük de olsa darda kalanlar ile fakir fukaraya verilen tüketim amaçlı ödünçlerden alınan faiz.

---

[444] Süleyman Uludağ, *İslâm'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış*, İstanbul, 2010, 222-224.
[445] Zebidî, Zeynüddin b. Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, (Terc. ve Şerh: Kamil Miras), Ankara, 1978, VI, 38.
[446] Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* Ankara, tarihsiz, II, 207.
[447] Uludağ, *a.g.e.,* 225.

c) Mübah faiz: İş adamlarından, sanayiciden, yatırımcıdan, üreticiden, tüccardan, dolayısıyla bankalardan alınan makul, gerçekçi, mutedil ve ekonomik faiz.[448]

Uludağ'ın kitabını eleştiren Yunus Vehbi Yavuz, Uludağ'ın kitabının tek faydasının, faiz meselesini tartışmak için zemin hazırladığını, bunun dışında kitabın ve Uludağ'ın tezlerinin bir temelinin bulunmadığını ifade etmektedir. [449] Bizim de kanaatimiz Yavuz'la aynı doğrultudadır. Uludağ'ın düşüncesinin makul olmadığını, faiz ve ribânın ayrı şeyler olduğunu; bu ayrımın temel bir yasak olan ve her türlüsü nehyedilmiş olan faize kapı açacağını düşünüyoruz. Karaman faiz-ribâ ayrımı yapanları şöyle eleştirir: *"Bu görüşte olanların iddialarına göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde parayı faiz karşılığında ödünç verenler zenginler, faiz ödeyenler ise yoksullar imiş, İslâm bu zulmü ortadan kaldırmak için ribâyı (bu manada faizi) yasaklamış. Halbuki bugün bankalar yoksul ve dar gelirlilerin tasarruflarını topluyor, bunları zenginlere (sanayici ve tüccara) veriyor, onlardan aldığı faizi yoksullara dağıtıyormuş; bu sebeple mahiyeti ve fonksiyonu değişen faizin artık helal olması gerekiyormuş. Bir kere faiz-ribâ ayrımının dinî ve ilmî dayanağı yoktur. Kadim İslâmî ıstılahlar arasında "faiz" değil "ribâ" kelimesi vardır. Bizde faiz, Araplar'da "faide", yeni sayılacak bir zamandan beri kullanılmaktadır. Temel fıkıh kitaplarının yazıldığı dönemlerde kullanılan ribâ kelimesinin kavram muhtevası içinde, bugün adına faiz denilen fazlalık da vardır ve bunda hiçbir görüş farkı mevcut değildir. Yani fıkıh alimlerinin tamamına göre, enflasyonun bulunmadığı bir ekonomik ortamda "Bir kimseye 100 lira verir, bir müddet sonra 101 lira olarak geri alırsanız % 1 faiz (ribâ) alırsınız." Enflasyon varsa, onun farkını aldıktan sonra 1 puan fazla alırsanız, faiz (ribâ) almış olursunuz."*[450] Karaman'a göre İslâm 'da faizciliği ne şahıs yapabilir ne de devlet. Devlete hükmi şahıs diyenlerin şer'i olarak hiçbir delilleri yoktur."[451]

Faiz-ribâ ayrımı konusunda kanaatimiz Hayreddin Karaman'la aynıdır. Mısırlı alimlerin ve Süleyman Uludağ'ın yorumlarının çok zorlama olduğunu, isim değiştirince karanın ak olmayacağını, Kapitalist sistemin sömürü aracı olan faizin hiçbir formunun veya isim değiştirmiş halinin insanlığa fayda getirmeyeceğini, Kapitalizmi

---

[448] Uludağ, *a.g.e.*, 312.
[449] Yunus Vehbi, Yavuz "İslâm'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış" Adlı Kitap Üzerine Düşünceler, *İslâmî Araştırmalar*, 1991, V, 3, 220-230.
[450] Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 281-282.
[451] Karaman, *Günün Meseleleri*, 269-291.

meşrulaştırmak yerine kendi değerlerimizle yeni bir Dünya inşa etmemiz gerektiğini, zamanı yaratan Cenabı Hakk'ın hükümlerinin tüm zamanları kapsadığını ve her zamanda/zeminde geçerli olduğunu düşünüyoruz.

Karaman "Zaruret halinde faizli kredi alınabilir mi?" şeklindeki bir soruya "Alınabilir" cevabını vermiş, bunun bazı itirazlara yol açtığını görünce iyi niyetli itirazlara cevap niteliğinde şunları söylemiştir:

"İtirazların bir kısmı peşin hüküm ve anlama özründen kaynaklanıyorsa da tamamı böyle olmadığından konuya biraz daha açıklık getirmekte fayda görüyorum.

İhtiyaç umumi olsun hususi olsun zaruret sayılır, zaruret gibi değerlendirilir ve yasakları belli ölçüde kaldırır" [452] *şeklindeki kaideyi ben uydurmadım, bu ifade Mecelle'nin küllî kaideleri içinde yer almış, başka fıkıh usulü kaynaklarında da sık sık zikredilmiştir. İhtiyaca düşen ve bunu da faizli kredi almadan karşılayamayan bir kimsenin faizli kredi almasını caiz olduğunu da ilk ben söylemedim. Asırlarca önce yaşamış muteber fıkıhçılar da aynı şeyi söylemişlerdir."*[453]

İmâm-ı Azam'ın köle-efendi arasında faizin cereyan etmediğine dair görüşüne kıyasla devlet bankaları/kurumları-vatandaş arasında faizin cereyan etmeyeceğine dair günümüzde bazı eğilimler vardır.[454] Bu görüşte şu problem vardır: Günümüz devlet yapısı efendi olmadığı gibi, vatandaş da köle hükmünde değildir. Vatandaşın mali zimmeti devletten bağımsızdır.[455]

Türkiye'de faizsiz krediyle ilgili devletin çalışmaları da yok değildir. Örneğin günlük bir gazetede yayınlanan şu haber, gelecekteki güzel gelişmelerin habercisi olabilir:

"Diyanet İşleri Başkanlığı, 16 Ekim 2017 Pazartesi günü "Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı" düzenledi. Toplantıda "Faizsiz Ekonomi Modeli" ele

---

[452] MADDE 32 . Hacet umûmî olsun, husûsî olsun, zaruret menzilesine tenzil olunur. Bey' bi'l-vefânın tecvîzi bu kabildendir, ki Buhârâ ahâlisinde borç tekessür etdikde, görülen ihtiyâç üzerine bu muamele meriyyü'l-icrâ olmuşdur. Ahmet Şimşirgil-Ekrem Buğra Ekinci, *Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle*, İstanbul, 2008, 79.
[453] Karaman, *a.g.e.*, 291.
[454] Özsoy, *a.g.e.*, 240.
[455] Özsoy, *a.g.e.*, 1994, 240-241.

alındı, yeni fikirler ortaya kondu. Faizsiz finans uygulamalarının önemine dikkat çeken Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş, "Türkiye'de yasal düzenleme çerçevesinde 'Faizsiz Finans Standartları Kurulu' veya benzeri bir yapılanmanın, toplumun bilinçlendirilmesi için çalışması gerektiğini" söyledi.

Ekonomik alanda yaşanan hızlı ve köklü değişimler karşısında İslâm dünyasında "İslâm İktisadı" ve "İslâm Ekonomisi" kavramlarının konuşulmaya başladığını belirten Başkan Erbaş, özellikle Batı tarafından geliştirilen bankacılık sisteminin, İslâm dünyasındaki ilim adamlarını konu ile ilgili araştırmalar yapmaya ve alternatifler üzerinde çalışmaya sevk ettiğini söyledi."[456]

Mevdûdî faizi kaldırmak için önce faiz kanununun ve faize meşruiyet kazandıran kanunların yasaklanması gerektiğini[457]; faizin yasaklanıp devletin sıkıntıda olana zekâttan güvence vermesi durumunda problemlerin çözüleceğini[458], İslâm Devletinde faiz sistemi değil, borç sistemi olması durumunda faizin biteceğini[459] ifade etmektedir.

"Şimdi plan, Ümmet'in itaatini sağlayacak muteber bir iktisadi mana bulma vasıtasıdır."[460] cümlesiyle yeni dönemin Müslümanlar için iyi olacağını söyleyen Jacques Ausrty, temel problemin, modern dünyada Müslümanların haklarının yüksek sesle ilan edilmesi ve bu gürültüde Müslümanların sorumluluklarını unutması olduğunu[461] Arap ülkelerinin Süveyş Kanalını millileştirme, bankaları devletleştirme, petrol şirketlerine baskı gibi hamlelerle iktisadi engellerden çıkış yolu aradığını; ama bunların "olay" olduğunu, Müslümanlara "tutum"un yani genel bir politikanın lazım olduğunuAvrupa'nın Avrupa gözlüğüyle Doğuyu şekillendirmeye çalıştığını[462], İslâm İktisadının doğum sancılarının arttığını[463], bir şeyi (faizli sistemi) yıkmaksızın yeniden yapılamayacağını[464], İslâm Dünyasında nüfus artışının yıllık % 3 olduğunu[465] ve yüksek

---

[456] Erişim: [http://m.yeniakit.com.tr//haber/diyanet-dugmeye-basti-faizsiz-kredi-geliyor-385655.html] Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2019.
[457] Mevdûdi, *a.g.e.*, 143.
[458] Mevdûdî, *a.g.e.*, 145.
[459] Mevdûdî, *a.g.e.*, 148-149.
[460] Austry, *a.g.e.*, 44.
[461] Austry, *a.g.e.*, 38.
[462] Austry, *a.g.e.*, 45-49.
[463] Austry, *a.g.e.*, 30.
[464] Austry, *a.g.e.*,28.

doğum oranının, rolünü iktisadi gelişmede oynadığını[466], İslâm'ın iktisadi gelişmesinin ancak gelişmeci bir mantıkla olacağını ve bu muhteşem, canlı kudretin Kur'ân'ın özünde mevcut olduğunu[467], İslâm Aleminin iktisadi büyük uyanışının başladığını[468]; temel sorunun İslâm'ın modernleşmesinin Kur'ânla mı, Kur'ânsız mı olacağını [469] belirtmektedir.

2.3.7. İslâmî Banka

Kapitalist sisteme alternatif bir sistem kurma gibi bir derdi olan Müslümanlar, haliyle Kapitalizmin temel kurumu olan bankaya alternatif bir kurum oluşturmak zorundaydılar. İslâmî bankanın temelleri önce Pakistan'da, sonra Mısır'da atılmıştır. Bu banka kurulmadan önce Seyyid Kutup bu kurumun ne gibi usullerle çalışabileceğini şöyle dile getirmektedir:

"İslâmî bir banka şöyle olabilir: Şahsi çalışma yolu veya malı çalıştıracak olan kişiye vererek mudarebe usulü ortaklık kurmak, sonuçta kârı da zararı da bölüşmek usulü mümkündür.[470] Ayrıca hisse senetleri piyasaya süren -kârı sınırlayarak fazlasını kurucuların elinde bırakmayan- şirketlere ortak olarak kâr sağlamak da gayet meşrudur. Yahut parasını faizsiz bankalara yatırır -işin başında kâr belirlenmez- banka da bunları doğrudan veya dolaylı yollarla şirketlere, fabrikalara ve ticari müesseselere yatırır. Sonra elde edilen kâr veya zarar belli bir zamanda para sahiplerine belli bir usul üzere dağıtılır. Bankalar da bu malları idare etmek ve faaliyetlerini yürütmek için bu kârdan belli bir miktar para alırlar. Bununla ilgili burada tafsilatına giremeyeceğiniz kadar pek çok mesele vardır. Kalpler iman edip, temiz ve güzel kaynaklardan gelir sağlamak, berbat yollardan kaçınmak için niyetler sahih olursa işler kolaylaşır ve imkânlar bollaşır."[471]

İslâmî bankacılık konusunda Yusuf el-Karadâvî'nin aktardıkları da dikkat çekicidir:

---

[465] Austry, *a.g.e.*, 52.
[466] Austry, *a.g.e.*, 51.
[467] Austry, *a.g.e.*, 91.
[468] Austry, *a.g.e.*, 27.
[469] Austry, *a.g.e.*, 36.
[470] Kutup, *a.g.e.*, 58.
[471] Kutup, *a.g.e.*, 59.

"Batılı –faizci- Yahudi icadı bu bankacı borsacı sistemler, kendi düzenlerini ve işlerini bize empoze ediyorlar. Biz de bu sistemlere boyun eğiyoruz, tüm işlemlerimizi bu sistemin temeline bağlıyoruz; ondan sonra da kalkıp bankalarla ilgili faiz problemimizi çöz diye fetva arıyoruz. İslâm'ın bize en doğru cevabı şudur: Bırakın bu bankaları, eğer inanıyorsanız kendinize faizsiz ve Allah'ın şeriatına dayalı işlemler yapacak bankalarınızı kurun. Evet bu bankaları kurmak aslında gayret ve niyetler doğru olduktan sonra zor ya da imkansız değildir. Hani bir söz var: Gayret bulunduğu zaman yollar açılır. Mali ve iktisadi konularda çok önemli araştırmalar yapan İslâm araştırmacıları ve iktisatçıları, İslâmî bankalar kurma düşüncesi etrafında çok eserler yazmış ve bunu hayata geçirecek İslâmî kurallar koymuşlardır. Bunun için sadece malî yapılanmaya ihtiyaç vardır."[472]

Faizsiz bankacılığın tarihi hakkında İsmail Özsoy, "Faizsiz Bankacılığın Temel İlkeleri" isimli çalışmasında şu bilgileri vermektedir: *"İnsanlar, gereksinim duydukları finansman temini için tarih boyunca sadece faizli yolları kullanmamışlardır. Faizsiz borç (karz-ı hasen), ortaklık (şirket), taksitli alım-satım ve kiralama gibi işlemler esasen faizsiz finansman sağlamaya yöneliktir. Dolayısıyla faizsiz bankacılığın esasını teşkil eden emek-sermaye ortaklığı (mudarebe) ile, bugün itibarıyla asıl kâr elde etme yöntemi olan, müşterinin talep ettiği malı, hizmeti ya da hakkı peşin bedelle alıp taksitle satma usulü (murabaha) 1960'lı yıllardan sonra kurulan bankalar tarafından icat edilmiş bir uygulama değildir."*[473]

İnsanlık tarihi yukarıda sayılan yöntemleri ve benzerlerini kullanarak faizsiz finansman temin eden kişi ya da kuruluşları müşahede etmiştir. Bununla birlikte modern anlamda faizsiz bankacılığın olup olamayacağı tartışması, 1940 ve 50'li yıllarda özellikle Pakistanlı akademisyenler tarafından başlatılmıştır. Çağdaş anlamda ortaklığa dayalı ilk faizsiz banka 1963 yılında Mısır'ın Mit-Ghamr kasabasında kırsal kesimdeki üreticileri, aracı ve tefecilerden kurtarmak amacıyla Ahmet en-Neccar tarafından kurulmuştur. Fakat bu banka kısa bir süre sonra, Mısır'daki askeri yönetim tarafından diğer bankalar ile birlikte kamulaştırılmıştır.[474]

---

[472] Karadâvî, *a.g.e.*, 319.
[473] Özsoy, *Faizsiz Bankacılık İlkeleri*, 2010, 6.
[474] Özsoy, *a.g.e.*, 6.

Daha sonra 1971 yılında Mısır devletinin de desteği ile Nasr Sosyal Bankası, faizsiz olarak çalışan bir ticari banka olarak kurulmuştur. Nasr Sosyal Bankası'nın kurulması ile faizsiz bankacılık, teoriden pratiğe dönüşmüştür. 1974 yılında ise İslâm Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank-IDB) kurulmuştur. İslâm Kalkınma Bankasının kurulması ile hareketlenen ve hızla gelişmeye başlayan faizsiz bankacılık sektörünün en belirgin kurumları; 1975'te kurulan Dubai İslâm Bankası, 1977'de kurulan Kuveyt Finans Evi (Kuwait Finance House), 1977'de kurulan Mısır ve Sudan Faisal İslâm Bankası, 1981'de kurulan Dâr el-Maal el- İslâmî ve 1982'de kurulan Al Baraka grubudur.[475]

Benzer bilgileri Timur Kuran şöyle aktarmaktadır:

"1930'lu yıllarda Hindistan'da faizsiz bir bankacılık sistemi kurmak için bir takım girişimlerde bulunulmuştu. Ne var ki İslâm bankasına benzeyen ilk kuruluş, 1963'te Mısır'ın Mit Gamr kasabasında kurulan bir tasarruf bankası olmuştur. Bu banka kendine örnek olarak, Batı Almanya'daki kimi yerel tasarruf bankalarını almıştı. Bu bankalar tasarruflara faiz ödemiyor, kredilerden faiz almıyor, kâr-zarar ortaklığına göre kredi alıp veriyordu. Mit Gamr Tasarruf Bankası, bu özelliklere sahip olduğundan kendine İslâmî bir kimlik verdi. Ancak bir amacının kendini devlet bankalarından ayırmak, bir başkasının da dindar köylülerin gözüne girmek olduğu bilinmektedir. Banka kısa zamanda kendini kabul ettirerek yerel ekonomiye önemli bir katkı sağlamaya başladıysa da, 1968'de gerek özel gerişime, gerekse de dine kuşkuyla yaklaşan bir hükümet tarafından ülkenin banka yasalarını çiğnediği gerekçesiyle kapatıldı."[476]

Ali Rıza Gül 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan faizsiz bankacılık sistemini, Müslüman bilim adamlarının ve teorisyenlerin mudarebe temeli üzerine kurmaya çalıştıklarını, bunun en önemli sebebinin, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bizzat mudarebe yapması ve onu övmesi olduğunu; mudarebe yönteminin sahabiler tarafından yaygın olarak kullanılmasının da bunda etkili olduğunu aktarmaktadır.[477]

---

[475] Özsoy,*a.g.e.,* 6-7.
[476] Kuran, *a.g.e.,* 34.
[477] Ali Rıza Gül, "Faizsiz Bankacılığın Dini Temeli Açısından Mudarabe ile Selef Yöntemlerinin Mukayesesi", *AÜİFD,* XLVI, l, Ankara, 2005, 43-83.

Türkiye'de 16.12.1983 gün ve 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Özel Finans Kurumlarının kurulmasına imkân sağlanmıştır. Türkiye'de ilk katılım bankaları, Faisal Finans (hisseleri sonradan devralınarak ismi Family Finans olarak değiştirilmiştir.) ve Al Baraka Türk (1985) olmuştur. Onu Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu Anonim Şirketi (1989) izlemiş, 1991'de Anadolu Finans Kurumu Anonim Şirketi, 1995'te de Asya Finans ile yaşanan ekonomik krize tasfiyeye uğrayan İhlas Finans kurulmuştur. 2005 Aralık ayında Family Finans ile Anadolu Finans, Türkiye Finans Katılım Bankası Anonim Şirketi adıyla birleşmişlerdir. Asya Finans ise ünvanı yanında isim olarak Bank Asya ismini de kullanılmıştır. Özel Finans Kurumları, 2005 yılında yapılan kanun değişikliğiyle Katılım Bankasına dönüştürülmüş ve gelişimleri yolunda önemli bir adım atılmıştır. Sektörde halen dört katılım bankası faaliyet göstermektedir. Faizsiz bankacılık, faizin ilkesel olarak reddedildiği ve ahlaki bozulmaların olmadığı ekonomi çevrelerde daha başarılı uygulanabilir.[478]

Karaman'a göre İslâm bankacılığının amacı, insanların faizle uğraşmak zorunda kalmadan borç alıp vermesini sağlayarak böylesi verimsizlik, ahlaksızlık ve adaletsizlikleri önlemektir. Bir İslâm Bankası prensip olarak iki çeşit mevduat kabul eder: Risksiz olmakla birlikte kazanç sağlamayan iş mevduatı ve değişken kazanç sağlayan ama sermaye kaybı riski de taşıyan yatırım mevduatı. Geleneksel bankaların sunduğu, getirisi önceden belirlenmiş sigortalı tasarruf hesapları ise İslâm bankacılığında görülmez. İslâm bankalarının kredi işlemleri de aynı risk paylaşımı ilkesine dayanır. Bir İslâm Bankası herhangi bir şirkete kredi verdiğinde, hem bu kredinin sağlayacağı kârı, hem de ortaya çıkabilecek zararı paylaşmayı kabul eder.[479] …Katılım bankaları kesin olarak faizli kredi vermiyorlar ve mevzuat gereği diğer bankalar gibi doğrudan faizli kredi vermemektedirler. Diğer -caiz ve meşru olan- banka hizmetleri dışında ana iştigal konuları "ortaklık, kiralama ve peşin alıp vade farkı ile satmak"tan ibarettir. Bu sebeple mezkur bankalara "Katılım Bankası" denmiştir ve manası "kâr ve zarara katılım" demektir.[480]

Günümüzde faizsiz bankacılık dünyanın en hızlı büyüyen finans sektörüdür. Hâlihazırda 250'yi aşkın kurumun faaliyet gösterdiği sektörde, dünyada her yıl

[478] Özsoy, *a.g.e.*, 7.
[479] Kuran, *a.g.e.*, 25.
[480] Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali,* 329.

belirlenen en iyi 1000 bankanın 89'unu faizsiz finans kurumları oluşturmaktadır. Yatırım ortaklıkları, yatırım fonları ve yatırım finans evleri gibi geniş bir yelpazede kullanılan faizsiz bankacılık ürünlerine faaliyetlerinde yer veren, faizsiz bankalara ve yatırım fonlarına danışmanlık yapan ve faizsiz bankalarla sendikasyon katılımı şeklinde organize olan bankalardan bazıları şunlardır: Citibank (ABD), Goldman Sachs (ABD), HSBC (İngiltere), Detshce Bank (Almanya), Union Bank of Switzerland (İsviçre), Amro Bank (Hollanda), United Bank of Kuwait, ANZ Grindlays (Avustralya), Saudi International Bank, Kleinwort Benson, Swiss Bank, Republic Natinal Bank, Chase Manhattan Bank, Morgan Stanley, Smith Barney, Indo-Sues ve diğer bankalar. Faizsiz bankacılık ürün ve hizmetlerinin gördüğü yoğun ilgi, bu sistemin dünyanın birçok ülkesinde yaygınlaşmasını sağlamıştır.[481]

Türkiye'de Özel Finans Kurumları 1985 yılında faaliyete geçtiler. Bu kurumlar 1999 yılında Bankacılık Kanununda yapılan bir değişiklikle, bu kanunun kapsamına alındılar. Bu çerçevede 2001 yılında, bütün Özel Finans Kurumlarının üye olduğu, bu kurumların sorunlarını tartışmak ve çözmek, ortak tutum almak, sektörü korumak, geliştirmek ve büyütmek, mevzuat, standart ve düzenlemeler geliştirmek amaçlı bir çatı kuruluşu olarak Özel Finans Kurumlan Birliği (ÖFKBİR) adlı bir birlik kuruldu. Böylece Türkiye Bankalar Birliği (TBB) benzeri bir birlik oluşmuş oldu. Özel Finans Kurumların en sıkıntılı yılı 2001 yılı oldu. Zira sektörden biri (İhlas Finans Kurumu) topladığı fonları mevzuata aykırı bir şekilde kullandırarak hem kendisi ödeme krizine girdi, hem de sektörü sıkıntıya soktu. Sektörün büyüklüğü yarı yarıya düştü ve neredeyse batma noktasına geldi. Süreç içinde devlet bir finans kurumuna müdahale etmek zorunda kaldı. Ardından tüm Özel Finans Kurumlarının dahil olduğu Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) benzeri bir Güvence Fonu kuruldu. Böylece gerçek kişilerin tasarrufları belli bir tutara kadar sigorta kapsamına alınmış oldu. Bu güvence fonu sayesinde sektör rahatladı ve tekrar belli bir ivmeyle büyümeye başladı. Özel Finans Kurumları, 2005 yılında yeni çıkarılan Bankacılık Kanunu ile Katılım Bankası adını aldılar. 'Banka' statüsüne geçme ve 'Katılım Bankası' olarak adlandırılma bu kurumlar için bir dönüm noktası olmuştur. Süreç içinde, Özel Finans Kurumlan Birliği (ÖFKBİR) adı Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) oldu ve Güvence Fonu da

---

481 Özsoy, *a.g.e.,* 7.

TMSF ile birleşti. Bu gelişmelerle birlikte katılım bankaları yeni isimleriyle yollarına devam etmeye başladı.[482]

Özsoy'a göre modern İslâmî finans, faize dayalı olmayan ürün ve hizmetler sunan İslâmî bankacılığın ortaya çıkmasıyla doğmuş, zamanla sigortacılık ve sermaye piyasası alanlarında mudârebe (emek-sermaye ortaklığı), müşâreke (kâr-zarar ortaklığı), murâbaha (maliyet artı kâr marjlı satış), icare (kira finansmanı), karz-ı hasen (faizsiz borç), yardımlaşma ve dayanışma temelli sigortacılık (tekafülî/teâvünî sigortacılık), selem (malın vadeli, bedelin peşin olduğu satış işlemi/ ileriye dönük satın alma), istisna (siparişe dayalı satın alma/eser sözleşmesi) gibi geçmişte zaten var olan ve dini kurallara uygun bulunan birçok başka finansal ürün geliştirilerek uygulanmıştır. Anılan finansal ürünlerin sunumu Türkiye'de İslâmî kurallara göre faaliyet gösteren katılım bankaları tarafından gerçekleştirilmektedir.[483]

Hayrettin Karaman İslâmî bankaların diğer bankalarla olan farkları hakkında şunları söylemektedir:

a) *"Bu bankaların ülkemizde ve/veya bir İslâm ülkesinde şer'i heyetleri vardır, yapacakları işlemlerin dine uygun olup olmadığını bunlar açıklarlar ve bankalar da bu açıklamalara uyarlar.*

b) *Bu bankalar faizle ödünç para vermez; ortaklık, kiralama ve alım satım yaparak ticaret ve sanayii destekler.*

c) *Yaptığı işlemlerin konuları "helâl ve câiz" olmak durumundadır; bu bankaların katkısı ile mesela sigara ve içki alıp satmak veya üretmek mümkün değildir."*[484]

Karaman'a göre katılım bankalarına İslâmî banka demek gerekir.[485]

Timur Kuran'a göre İslâm bankacılığı, piyasada normal bankalar olduğu ve insanlar genelde tercihlerini bu tür bankalardan yaptıkları için başarıya ulaşamazlar.[486]

---

[482] Temel Hazıroğlu, Türkiye'de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu ve Kavramsal Önemi, *İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, II, 3, İstanbul, 2016, 119-132.
[483] Özsoy, *a.g.e.*, 7.
[484] Karaman, *a.g.e.*, 333.
[485] Karaman, *a.g.e.*, 341.
[486] Kuran, *a.g.e.*, 31.

Yine Kuran İslâm bankacılığının ekonomik devrim yaratmadığını, bu güne kadar hiçbir zorunlu zekât programının eşitsizliği önemli ölçüde azaltmadığını ve ekonomik ahlak üzerinde ısrarla durulmasının gündelik ekonomik hayatı etkilemediğini söylemektedir.[487] İslâm bankalarına yönelik olumsuz eleştirilerine devam eden Timur Kuran, Pakistan örneği üzerinden şunları söylemektedir:

"Çeşitli ticari hizmetler sunan ilk İslâm Bankası 1975'te Dubai'de açılmış olup (2002 itibariyle) yaklaşık 50 ülkede İslâm Bankası bulunmaktadır. Bu bankaların pek çoğu mal varlıklarının dağılımını titizlikle gizlemektedir. Ancak bilgi sahibi olan gözlemeciler, ne mudarebenin ne müşarekenin hiçbir zaman İslâm bankalarının yatırım portföylerinde önemli bir payı oluşturmadığı konusunda görüş birliği içindedirler. İran Merkez Bankasının kayıtlarına göre, 1986 yılında İran bankalarının mal varlıklarının%38'i mudarebe ve müşarekeden oluşuyordu. Bundan iki yıl önce (2000 yılını kast ediyor), Pakistan'daki kamu bankalarının sözde İslâmlaştırılması bitmek üzereyken resmi raporlara göre ülkedeki banka mal varlığının yalnız yüzde 14'ü mudarebe ya da müşarekeden oluşuyordu. Dahası mudarebe ya da müşareke olarak nitelenen sözleşmelerin pek çok kamufle edilmiş faiz içermekteydi. Bankalar kâr-zarar ortaklığı esasını ihlal etmekte, verdikleri kredilerin getirisini önceden saptamakta ve "fazla" kâr elde ettikleri durumlarda, fazlalıkları girişimcilere geri vermeyi kabul etmekteydi. Pakistan'ın finans çevrelerinde yasal mudarebe ve müşareke payının hiçbir zaman % 2 ya da 3'ün üzerine çıkmadığı, üstelik hemen % 1'in altına düştüğü çok yaygın bir görüştür. Pakistan ve İran'dan farklı olarak, bankacılık sistemine büyük ölçüde geleneksel bankaların hakim olduğu Türkiye'de ise, kâr-zarar ortaklığı pek tutulmamıştır. Bu ülkenin İslâmî özel finans kurumları, kaynaklarının en çok % 8'ini mudarebe ya da müşarekeye yatırıyorlar."[488]

Ali Rıza Gül de yazdığı makalede, mudarebenin ve mudârebe temelinde hareket eden katılım bankalarının günümüz ekonomik şartlarında, tam olarak problemleri çözemediğini iddia etmektedir.[489] Gül'ün bu görüşüne katılmamaktayız. Katılım bankaları istenilen ölçü ve seviyeye henüz ulaşmamışlardır. Ama günümüz faiz problemini çözecek en mâkul ve gerçekçi yol katılım bankalarıdır.

---

[487] Kuran, *a.g.e.*, 23-24.
[488] Kuran, *a.g.e.*, 27.
[489] Gül, *a.g.m.*, 43- 83.

Şimdi de Türkiye'deki bankaların ve katılım bankalarının, işlem yapma sınırlarını çizen Bankacılık Kanununa bakalım. Resmi Gazetede yayımlanan Bankacılık Kanunu şöyledir:

BANKACILIK KANUNU

Kanun Numarası : 5411

Kabul Tarihi : 19/10/2005

Resmi Gazete Tarihi : 01/11/2005 Resmi Gazete Sayısı : 25983 (Mükerrer)

BİRİNCİ KISIM

Faaliyet Konuları MADDE 4 -Bankalar, diğer kanunlarda öngörülen hükümler saklı kalmak kaydıyla aşağıda belirtilen faaliyetleri gerçekleştirebilirler:

a) Mevduat kabulü.

b) Katılım fonu kabulü.

c) Nakdî, gayrinakdî her cins ve surette kredi verme işlemleri.

d)Nakdî ve kaydî ödeme ve fon transferi işlemleri, muhabir bankacılık veya çek hesaplarının kullanılması dahil her türlü ödeme ve tahsilat işlemleri.

e) Çek ve diğer kambiyo senetlerinin iştirası işlemleri.

f) Saklama hizmetleri.

g) Kredi kartları, banka kartları ve seyahat çekleri gibi ödeme vasıtalarının ihracı ve bunlarla ilgili faaliyetlerin yürütülmesi işlemleri.

h) Efektif dahil kambiyo işlemleri; para piyasası araçlarının alım ve satımı; kıymetli maden ve taşların alımı, satımı veya bunların emanete alınması işlemleri.

i) Ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madenlere ve dövize dayalı; vadeli işlem sözleşmelerinin, opsiyon sözleşmelerinin, birden fazla türev aracı içeren basit veya karmaşık yapıdaki finansal

araçların alımı, satımı ve aracılık işlemleri. j) Sermaye piyasası araçlarının alım ve satımı ile geri alım veya tekrar satım taahhüdü işlemleri.

k) Sermaye piyasası araçlarının ihraç veya halka arz yoluyla satışına aracılık işlemleri.

l) Daha önce ihraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının aracılık maksadıyla alım satımının yürütülmesi işlemleri.

m) Başkaları lehine teminat, garanti ve sair yükümlülüklerin üstlenilmesi işlemleri gibi garanti işleri.

n) Yatırım danışmanlığı işlemleri.

o) Portföy işletmeciliği ve yönetimi.

p) Hazine Müsteşarlığı ve/veya Merkez Bankası ve kuruluş birlikleri nezdinde oluşturulan bir sözleşme kapsamında üstlenilen yükümlülükler çerçevesinde alım satım işlemlerine ilişkin piyasa yapıcılığı.

r) Faktöring ve forfaiting işlemleri.

s) Bankalararası piyasada para alım satımı işlemlerine aracılık.

t) Finansal kiralama işlemleri.

u) Sigorta acenteliği ve bireysel emeklilik aracılık hizmetleri.

v) Kurulca belirlenecek diğer faaliyetler. Mevduat bankaları birinci fıkranın (b) ve (t), **katılım bankaları (a)**, kalkınma ve yatırım bankaları (a) ve (b) bentlerinde belirtilen **faaliyetleri gerçekleştiremezler.**[490]

48. madde ise şöyledir:

[490] Erişim: [https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/mevzuat_0001.pdf] Erişim Tarihi: 12 Haziran 2019.

MADDE 48 - Birinci fıkrada belirtilenlere ilâve olarak, kalkınma ve yatırım bankalarının finansal kiralama yöntemiyle sağladığı finansmanlar ile katılım bankalarının taşınır ve taşınmaz mal ve hizmet bedellerinin ödenmesi suretiyle veya kâr ve zarar ortaklığı yatırımları, taşınmaz, ekipman veya emtia temini veya finansal kiralama, mal karşılığı vesaikin finansmanı, ortak yatırımlar veya benzer yöntemlerle sağladıkları finansmanlar da bu Kanun uygulamasında kredi sayılır.[491]

Konumuzla ilgili son madde olan 57. madde şöyledir:

MADDE 57 - Bankaların gayrimenkullerinin net defter değerleri toplamı özkaynaklarının yüzde ellisini aşamaz. Bu hesaplamada, değerleme veya enflasyon düzeltmesine bağlı olarak oluşan ve gayrimenkul hesabına eklenen değer artışları yüzde elli oranında dikkate alınır. Bankalar, 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu kapsamında gayrimenkul ve emtiayı esas alan sözleşmeler ile Kurulca uygun görülecek kıymetli madenlerin alım ve satımı hariç olmak üzere ticaret amacıyla gayrimenkul ve emtianın alım ve satımı ile uğraşamaz, ipotekli konut finansmanı kuruluşu ve gayrimenkul yatırım ortaklıkları hariç olmak üzere ana faaliyet konusu gayrimenkul ticareti olan ortaklıklara katılamazlar. Katılım bankaları tarafından gayrimenkul, ekipman veya emtia temini veya finansal kiralama, kâr ve zarar ortaklığı, ortak yatırımlar yoluyla finansman sağlanması ve benzer faaliyetler nedeniyle üstlenilen yükümlülüklerden dolayı gayrimenkul ve emtia üzerine yapılan işlemler, bu madde ile yasaklanan ve sınırlanan faaliyetler kapsamında değerlendirilmez.[492]

Abdulaziz Bayındır 5411 sayılı Bankacılık Kanununu irdeler. Yukarıdaki maddeleri sıraladıktan sonra, katılım bankalarının bu kanuna tabi olduğunu; katılım bankalarının diğer bankalardan tek farkının kanuna göre 4. maddenin a bendini uygulayamayacağını; fakat Bankacılık Kanununun 48. ve 57. maddelerinin katılım bankalarına faizsiz olarak topladığı fonları, her türlü faizli işlem ve ticaret yoluyla kullanarak elde ettiği kazancı, fon sahipleriyle paylaşan bir banka haline gelme fırsatı verdiğini dile getirir. Bayındır, katılım bankalarının böyle devam etmesi durumunda, bu

---

[491] Erişim: [https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/mevzuat_0001.pdf] Erişim Tarihi: 13 Haziran 2019.
[492] Erişim: [https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/mevzuat_0001.pdf] Erişim Tarihi: 10 Haziran 2019.

durumun katılım bankalarını madden ve manen bitireceğini söylemektedir. [493] Bayındır'ın dikkat edilmesi gerektiğini belirttiği noktalar önemlidir. Faize kaymadan katılım bankalarının yola devam etmesi önemlidir. Bu hususta tüm katılım bankalarının hassasiyet göstermesi, devletin de takibi iyi yapması gerekir.

Bu bölümü muasır müelliflerden Sami Hasan Ahmed Hamûd'un şu tespitleriyle bitiriyoruz: *"En büyük günah Müslümanların faizleri yabancı bankalara bırakmaları değil, paralarını bu bankalara yatırmalarıdır. Çünkü bu paralar gayr-i müslimlerin refahı için kullanılırken, Müslümanlar kaynak ve malî sıkıntı içinde bırakılmaktadır. Sıkıntı çeken İslâm ülkeleri de gidip yabancı bankalardan bin bir minnet ve tezellül ile daha yüksek faizlerle borç almaktadırlar. Garip olan şudur ki, zengin Müslümanlardan faiz karşılığı aldığı mevduatları yine faiz karşılığı ihtiyacı olan İslâm ülkelerine borç veren yabancı bankaların hali, Tevrat'ın faizi yasaklamasına karşı hileye başvuran Yahudilere benzemektedir. ...Böylece Müslümanların gayr-i müslim bankalarındaki mevduatlarına karşılık aldıkları faizler büyük ölçüde Batılı bankalardan faizli kredi alan Müslümanların emeğinin bir parçası olmaktadır."*[494]

Kanaatimizce katılım bankaları mevcut şartlar içinde faiz sistemine alternatif olabilecek tek seçenektir. Bu bankaların ideal şartlara ve ciddi kâr getiren kalemlere sahip olmadığı malumdur. Fakat bu eksiklik, elimizdeki tek alternatifi gözden çıkarmamızı gerektirmez. Faizin Dünya üzerindeki gücünü kırmak için Katılım bankalarını büyütmek, güçlendirmek ve destek olmak gerekir.

2.4. Kapitalist ve Marksist Düzen ile İslâm Hukuku'nda Faiz

Bu bölümde Kapitalizm, Marksizm ve İslâm'ın ekonomik bakış açılarını genel olarak karşılaştıracağız. Dünyadaki ekonomik düzenleri üç ana kategoriye ayırmak mümkündür: Kapitalist düzen, Marksizm ve İslâm'ın sunduğu ekonomik düzen.[495]

İlkin Kapitalizm ile Marksizm'in mukayesesi daha sonra İslâm, Kapitalizm ve Marksizm'in mukayesesini yapıp bu sistemlerin faize bakış açılarını inceleyeceğiz.

---

[493] Abdulaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz,* İstanbul, 2007, 279-282.
[494] İsmail Özsoy, *Faiz ve Problemleri*, İzmir, 1994, 247-248.
[495] Mevdûdî, ***a.g.e.,*** 17.

2.4.1. Kapitalizm-Marksizm

Kapitalizmin tam zıddı olan ekonomik düzen Marksist düzendir. Bu düzenin temeli şu görüş üzerine kurulmuştur: Tüm servet kaynakları toplumun ortak malıdır. Dolayısıyla bireylerin tek tek bunları sahiplenme, bunları tasarruflarının altına alma, bunları istediği gibi harcama ve kârından tek başına faydalanma hakkına sahip değildir. Kişiler ancak toplumun ortak çıkarı için yaptıkları hizmetlerinin karşılığını alabilirler. Toplum kendilerine yaşamın gereklerini sağlayacak ve onlar da buna karşılık çalışacaklardır. [496] Faiz ve sermayecilik nasıl Kapitalizmin ruhuna işlemişse, Marksizm'in yapısı ona alabildiğine uyumsuzdur. En azından ideolojik iddia olarak Marksizm faize tamamen karşıdır. Bir Marksist'in faizle alışveriş yapması düşünülemez. Marksizm, Kapitalizmin eksikliğini ve ayıbını düzeltmek istiyor, ancak doğru bir amaç için yanlış bir yol seçiyor.[497] Yöntemleri, felsefeleri farklı görünse de Kapitalizm ve Marksizm maddeci adam yetiştirir.[498]

Marksizm kendi sistemiyle, Kapitalizmi ve Kapitalist bireyleri ortadan kaldırıp, yegane ve dev bir kapitalist doğurur ki o da Komünist rejimdir. Bu büyük Kapitalist, Kapitalist bireylerin sahip olduğu asgari düzeydeki ince insancıl duygulardan da yoksun olur.[499]

Jaques Austry'nin kitabına önsöz yazan Âgah Oktay Güner, şu değerlendirmeleri yapmıştır:

"Marksist sistemin kurulması uğruna Ukrayna'da 25 milyon, Kafkaslarda 13 milyon insan öldürülmüştür. Kapitalist sistem, Marksist sitemle devamlı çatışma halinde olmuş ve "sömürü" uğruna sıcak savaşlar yaşanmıştır. İki sistemin efendileri kazanç hanelerini zenginleştirirken, milyonlar ölüme sürüklenmiş veya sakat kalmıştır."[500]

"Kapitalizmin; "hep bana" hırsıyla dünyayı yakan ateşine, denge cevap, Marksizm olmuştur. Ezilen, sömürülen sınıfların hakkını alacağını iddia eden Marksizm ne yazık ki uygulamada yöneten sınıfın hakimiyetini doğurmuştur. Marksist düşüncenin

[496] Mevdûdî, *a.g.e.*, 19.
[497] Mevdûdî, *a.g.e.*, 21.
[498] Özsoy, *a.g.e.*, 16.
[499] Mevdûdî,, *a.g.e.*, 21.
[500]Austry *a.g.e.*, 23.

iktidar olması milyonlarca insanın ölmesi sonucunu vermiştir.[501] Kapitalizme alternatif olan Marksizmi uygulayan Komünist Rusya'da (Sosyalizm Döneminde*) Kapitalizmin çeşitli uygulamaları hakimdir."*[502]

Anlaşılacağı üzere Marksizm Kapitalizme alternatif olarak doğmuş fakat çare olamamıştır.

Hâkim iki iktisadî görüşün aksine, yani Kapitalizmin ve Marksizmin aksine, kalkınmak için zaruri ve tutucu bir metoda ihtiyaç yoktur. Herhangi bir toplum, kendi tabiatına uygun olarak kendi büyüme modelini bulacaktır.[503] Ki tabiata uygun olan ekonomi anlayışına en uygun olan ekonomik sistem İslâm'dır.

Kapitalizm ve Marksizm ekonomi anlayışlarında uç noktalardır.[504] Kapitalizm ve Marksizm sistemlerinin farklı ifadelerine rağmen, bu iki sistemin iktisadi büyümeyi tayin eden ve yöneten prensiplerinin oldukça benzerlik arz ettiği ortaya konulmuştur.[505] Görünen o ki Kapitalizmde şahısların ve şirketlerin egoizmi, Sosyalizmde ise devletin egoizmi hâkimdir. Marksistlere göre ise durum kesinlikle böyle değildir. Onlar Marksizmin Kapitalizmle amansız bir savaş içinde olduğunu iddia ederler.

Lenin'e (ö. 1924) göre Kapitalist teori *"ücretli köleliği savunur*", Marksizm *"ücretli köleliğe karşı amansız bir savaş ilan eder."*[506] Lenin daha 1917'de Devlet ve Devrim eserinin 1. baskısının Önsözünde şunları yazar: *"Emperyalist savaş tekelci Kapitalizmin tekelci devlet Kapitalizmine dönüşmesi sürecini hızlandırdı ve yoğunlaştırdı. Güçlü Kapitalist kartellerle giderek kaynaşıp iç içe geçen devletin, ezilen yığınlar üzerinde uyguladığı baskı, gün geçtikçe daha acımasız bir hal almaktadır."*[507] Bu iki görüş arasındaki mücadelenin temel nedeni ürünün bölüşümünün nasıl olacağı konusundaki farklı yaklaşımdır. Ürünün bölüşümünü belirleyen tek şey Kapitalist ile emek arasında süre giden kesintisiz mücadeledir; Kapitalist daima ücretleri minimum düzeye çekmeye, çalışma saatlerini maksimum düzeye çıkarmaya çalışırken, işçi de

---

501 Austry, *a.g.e.*, 22.
502 Mevdûdî, *a.g.e.*, 20.
503 Austry, *a.g.e.*, 34.
504 Mevdûdî, *a.g.e.*, 20.
505 Austry, *a.g.e.*, 59.
506 Eaton, *a.g.e.*, 27.
507 Eaton, *a.g.e.*, 75.

daima ters yönde basınç uygular. Mesele savaşan tarafların karşılıklı güçleri sorunu halini alır.[508] Marksizme göre, Marksistlerin işçi sınıfının çıkarlarından başka çıkarları yoktur ve onlar Kapitalizme karşı amansız bir savaş ilan etmişlerdir. Bu yüzden sosyal demokrat liderler, Marksizme karşı mücadele etmek için ellerindeki her aracı kullanmaktadır.[509]

Keynes, Marks'ın Kapital'inden, modern dünyada cazibesi ve uygulama olanağı bulunmayan, modası geçmiş bir kitapçık olarak söz etmiştir.[510] Marksistlere göre Sosyalist planlama, Kapitalist piyasanın egemenliğine ve kâr için üretime son verilmesi demektir.[511]

Marks ve Engels'e göre Komünist anlayış ve Kapitalist anlayış birbirini takip eden iki anlayıştır. Sosyalizm, Kapitalizmin gelişiminin ileri aşamasında üretici güçlerin daha da gelişmesinin önünde yarattığı engelleri ortadan kaldırdığından, eşit ve adil bir toplumun maddi temeli oluşacaktır. Bunun sonucunda, sınıfsız toplumun daha ileri aşamasında, yani Komünizmde, gerçekten eşit bir toplum "herkesten yeteneği ölçüsünde alma, herkese ihtiyacına göre verme" ilkesini gerçekleştirilecektir. Bu aşamada, özyönetimci sivil bir toplum, Komünizmin siyasal üst yapısını oluşturur. Marks ve Engels, böylelikle üretim araçlarının devletleştirilmesi, köylü tarımının da kolektifleştirilmesi temelinde yükselecek olan bir gelecek Sosyalizmi ve Komünizmi fikri geliştirmişlerdi. Bunun yanı sıra, üretim güçlerinin hızla büyümesi önünde hiçbir engelin olmayacağı bir toplumda planlama fikrini öneriyorlardı. Son olarak da, eşit bölüşümcü ve özyönetimci örgütlenme gibi iki temel ilkeyi ortaya atmışlardı.[512] Oysa Sombart için Kapitalizm, ölmekte olan sosyal düzenin rahminden doğmayı bekleyen, daha yüksek biçimler için hiçbir teminatı olmayan, ahlâken tükenmiş bir düzendir.[513] Liberalizmin özgürlükçü motifini benimseyen Marks ve Engels hedeflerinin *"tek tek bireylerin özgür gelişiminin, herkesin özgür gelişiminin temeli olduğu topluluklar"* olduğunu açıklıyorlardı. Bu ifadeyle onlar hem liberaller ile hem de anarşistler ile dirsek temasında oluyorlardı. Ancak onlar, asıl hedefe varmak için üretim araçları üzerindeki

---

508 Eaton, *a.g.e.,* 31.
509 Eaton, *a.g.e.,* 60.
510 Eaton, *a.g.e.,* 41.
511 Eaton, *a.g.e.,* 67.
512 Beren, *a.g.e.,* 181.
513 Mustafa Özel, *Kapitalizm ve Din*, İstanbul, 1993, 17.

özel mülkiyetin kaldırılması (bu açıdan liberallerin ayrılıyorlar) ve devletin bir süre daha yaşamaya devam edeceği bir ara aşama (anarşistlere kalsa devlet hemen anında ortadan kaldırılmalıdır) konusunda bunlardan ayrılıyorlardı.[514]

Ali Şeriatî (v. 1977) 20. yüzyılda Kapitalizmin yeni bir şekil aldığını, Kapitalizmin Marksizmi ters köşe yaptığını yazmaktadır. Şeriati yeni Kapitalizm türüne *"Uzlaşmacı Kapitalizm"* ismini vermektedir.

Şeriatî'ye göre *"Uzlaşmacı Kapitalizm"* 19. asır Marksizminin tanımadığı, tahmin edemediği, hatta hissedemediği bir Kapitalizmdir.[515] 19. yüzyıl Marksistlerinin, 20. Yüzyıl devrimi içinde öngördükleri unsurlardan biri, dünya Kapitalist sistemindeki rekabetti. Böyle bir rekabet, dünya Kapitalizminin yıkılmasına sebep olacaktı. Çünkü rekabet, sermaye sahiplerini ürünlerinin fiyatında indirim yapmaya, ham madde fiyatlarının yükselmesine eşit bir şekilde çalışan personelin maaşlarını, üretimi ve makinelerin kapasitesini kısmaya mecbur edeceğinden, bu buhran kısa zamanda onları mağlup edecektir.[516] Kapitalist, fiyatlarda indirim yapmaması halinde piyasadaki konumunu kaybedecek ve yerini rakiplerine terk edecektir. Kapitalizm bu tezattan dolayı şiddetli baskı görür ve yaşayabilmek için işçiyi daha fazla sömürür. Oysa bu kapitalizmin kendi zararına tamamlanır ve işçi sınıfının bilinçlenmesi artar, işçiler saflarını sıklaştırır. Burjuva ve masrafın artması karşısında işçinin masraf ve ihtiyaçları da büyür. Bu yüzden işçi her gün ücretinin artırılmasını ister, ancak rekabetin buhranı içerisindeki kapitalist işçinin ücretini kısmaktan başka çare bulamaz. İşte bu son tezat işçi sınıfının devrimine yol açar. Eğer durum bu şekilde olursa, bizzat Kapitalizmin rekabeti işçi sınıfının devrimine sebep olacaktır, Ama Kapitalizm şekil değiştirir ve işçi sınıfının devrim saldırısı karşısında "Uzlaşmacı Kapitalizm" hisarına sığınır. Böylece, Kapitalizmde sermaye sahipleri arasındaki rekabetin son bulması -ki tarihin hiçbir safhasında, genel manada böyle bir şeye rastlanmamıştır- ve Kapitalizmin uzlaşma yöntemini seçmesi ile, Marksistlerin 19. yüzyılda öne sürdükleri tezleri kendiliğinden

---

[514] Fülberth, *a.g.e.,* 172.
[515] Ali Şeriatî, *Kapitalizm*, (Çev.: Yakup Aslan), İstanbul, 2004, 102.
[516] Şeriatî, *a.g.e.,* 102.

çürüyordu. Çünkü Marksizmin işçi devrimini tahmin etmesi gibi, Kapitalizm de bunu tahmin ederek gerekli önlemleri alacaktır.[517]

Görüldüğü üzere Marksizm Kapitalizme alternatif olarak ortaya çıkmış, daha büyük sosyal problemlere (Sovyet Rusya, Komünist Çin, Yugoslavya, Doğu Almanya v.b.) neden olmuş, fakat hiçbir problemi çözemeden insanlık alemini terk etmeye başlamıştır.

2.4.2. İslâm-Kapitalizm-Marksizm

Üç ekonomik yaklaşımın mukayesesine gelince; aslında Kapitalizmin gerçek rakibi ve savaştığı Marksizm değil, İslâm ve Müslümanlardır.[518] İslâm, Kapitalizm ile Marksizm arasında denge kurar. İslâm'ın ekonomik düzenin ruhu ile Marksizmin ve Kapitalizmin ruhu tamamen ayrıdır.[519] İslâm bu iki ekonomik düzen arasında orta ve ılımlı bir yol çizer. İslâm ekonomik sistemi, dengedir.[520]

Kapitalist sistem, Komünizmin mesafe aldığını, tesir gücünün arttığını görünce; "Sosyal Devlet" anlayışını benimsemiştir. Böylece emek-sermaye uzlaşmasının yolu açılmış, sınıf sendikacılığı sona ermiştir. İşçiler sosyal güvenlik politikalarıyla, artan ücretleriyle Kapitalist sistemin uyumlu bir parçası olmuştur. İşte bu noktada; İslâm düşüncesinin, İslâm ekonomi anlayışının önemi ve ağırlığı gündeme gelmiştir. Emeğe büyük değer veren İslâm, çalışanlarını korumuş ve yüceltmiştir. Aynı zamanda sermayeyi ticarete, yatırıma teşvik etmiş, sosyal sorumluluk yüklemiştir. Ne yazık ki 13. asırdan sonra tefekkür dünyası adeta donan "İslâm Alemi" düşünce üreten değil, düşünceyi donduran bir yapıya dönmüştür.[521]

Yeni İslâm Ekonomisini yoğun bir şekilde eleştiren Timur Kuran, şu görüştedir: *"Kapitalist bir sistemde faiz, duyarsızlığı ve sömürüyü körüklerken, Marksist bir sistemde ticarete getirilen kısıtlamalar zorbalığa ve korkunç bir dengesizliğe sebep olmaktadır. İslâm'ın temel kaynakları faizi yasaklayıp ticareti serbest bıraktıkları için İslâm esaslara uygun bir ekonomi, bu iki sistemin kusurlarından arınmış olacak,*

---

517 Şeriatî, *a.g.e.,* 102-107.
518 Mevdûdî, *a.g.e.,* 131.
519 Mevdûdî, *a.g.e.,* 13.
520 Mevdûdî, *a.g.e.,* 22.
521 Austry, *a.g.e.,* 23.

erdemlerini kendine toplayacaktır. Bu iddiayı desteklemek için İslâm'ın Altın Çağı'na, yani Hz Muhammed'in (s.a.v.) dönemi ile ilk dört halife dönemine (M.S. 622-661) göndermeler yapılır. Altın Çağ boyunca, İslâmî ekonomik davranış kurallarına büyük ölçüde uyulduğu, kardeşçe işbirliği ortamının hüküm sürdüğü, herkes "aynı yasalara tabi olduğu" ve "aynı yükümlülükleri taşıdığı için" adaletsizliklerin en aza indirilmiş olduğu, kaynakların etkili bir biçimde dağıtıldığı, yaşam standardının hızla yükseldiği iddia edilir. Halbuki o zamanki değerler günümüzde değişmiş, yeni problemler çıkmış; ayrıca o çağ abartılmıştır.[522] *Onlarca dilde binlerce kitap, makale ve broşür çıkarmış olan bu İslâmî ekonomi yazın türü, İslâmî esaslara göre düzenlenmiş bir ekonominin, Kapitalizm ile Marksizmin kusurlarından muaf olmanın yanında, bu iki sistemin güçlü yönlerini kendinde birleştirdiğini iddia etmektedir."* [523]

Kuran'a göre ideal bir İslâm ekonomisinde bireyler, pek çok özgürlüğe sahip olmakla birlikte isteklerinin tümünü ahlaki bir süzgeçten geçirecektir. İslâm ekonomisinin Kapitalizm ve Marksizmden işte bu bağlamda ayrıldığı söylenir. İslâm iktisatçılarına göre ekonomik özgürlükler Kapitalizmde çok geniş, Marksizmde ise çok dardır. İslâm ekonomisi ekonomik özgürlükleri en uygun biçimde kısıtlayan bir "üçüncü yol" oluşturur."[524] Kuran'ın eleştirileri önemli olmakla beraber genel olarak bu görüşleri tasvip etmemiz mümkün değildir. İslâm Hukukunun temel argümanlarının faiz problemini çözecek potansiyele sahip olduğunu düşünüyoruz.

Karaman'ın ise üç görüşle ilgili fikirleri şöyledir:

"Nazariyesi ve tatbikatı binlerce yıl öncesine kadar uzanan faiz, günümüzde önemini yitirmesi bir yana, siyasi ve ekonomik rejimleri birbirinden ayıran en önemli miyarlardan biri haline gelmiştir. Faizin özel mülkiyet ve sermaye ile yakından ilişkisi bulunduğu için, özel mülkiyeti tamamen veya büyük ölçüde kabul etmeyen Sosyalist ve Komünist sistemlerde yer almadığını biliyoruz. Buna karşı bütün çeşitleri ile Kapitalist sistemlerde faizsiz ekonomi olamayacağı tartışmasız kabul edilir olmuştur. İslâm'ın on dört asır önce getirdiği sistem ve çözümü ise bu iki ucun ifratlarından uzaktır. Buna göre özel mülkiyet ve sermayeyi kabul eden faizsiz bir ekonomi kurmak ve bununla

---

[522] Kuran, *a.g.e.*, 17-18.
[523] Kuran,*a.g.e.*, 73-74.
[524] Kuran, *a.g.e.*, 80-81.

beraber kalkınmak, ortalama bir refahı tabana indirmek, sosyal adaleti sağlamak mümkündür."[525]

Kapitalizm, insanların parasını bir gölde toplamak amacıyla tüm kanalları kendine bağlamaya benzer. İslâm ise suyu akan, suyu biriktirmeyen; biriktiği zaman da zekât gibi kanallarla biriken suyu ihtiyacı olanlara akıtmaya benzer. Bunun için bu iki ekonomik sistem taban tabana zıttır. Kapitalist kendisi için su biriktiren, mümin ise ümmet için su biriktirendir. Aşırı mal toplama yasağı, İslâm'la Kapitalizmi tamamen ayırır. Malı Allah yolunda harcama emri, İslâm'la Kapitalizmi ayırır. İslâmiyet'in oluşturduğu zihniyet, Kapitalistinkinden apayrıdır. Bir Kapitalist veya sermayecinin aklı, bir kişinin parasını başkasına faizsiz nasıl verdiğini hiç kabul edemez. Bir sermayeci verdiği borçtan faiz almakta kalmaz, ayrıca kendi parasını ve faizini alabilmek için borçlunun üzerindeki elbiseyi ve ev eşyalarını bile almakta hiçbir sakınca görmez. Buna karşılık İslâm diyor ki, muhtaç bir kişiye borç vermekle yetinmeyin, eğer o darda ise, ondan borcu geri almak için fazla ısrar etmeyin. Hatta ödeyemiyorsa onu bağışlayın ve borcunu silin.[526] İslâm Kapitalizm ile uyuşmaz. Çünkü Allah'a karşı olan sorumluluk, Ümmet bilinci ve miras hukuku bunu engeller.[527]

İslâm'da Kapitalizmin gelişememesinin dört sebebi vardır:

a) Faiz yasağı

b) Mesleki teşekküller

c) Bazı müesseselerin kollektivist karakteri.

d) Karaborsacılık.[528]

Jacques Austry farklı bir noktaya dikkat çekerek şunları söyler:

"Batı Haçlı Seferleriyle İslâm'dan çok şey öğrendi ve farkında olmadan İslâmlaştı. Çünkü İslâmiyet dini düşüncenin en gelişmiş şeklini temsil ediyordu. Eğer biz Batılılar söz gelimi Budizm'le karşılaşsaydık, daha çok Hristiyanlığımıza

---

[525] Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul, 1991, II, 200.
[526] Mevdûdî, *a.g.e.*, 27-35.
[527] Austry, *a.g.e.*, 63-64.
[528] Austry, *a.g.e.*, 68-74.

sarılacaktık. Ancak İslâm'ın gücünü fark eden Batı, kaypak tutumuyla İslâm'ın Batıya vereceği yiğitleşme şansını kaybetti."[529]

Marksizm Kur'ân'la bağdaşmaz.[530] İslâm, Marksizm için aşılması imkansız bir duvardır.[531] Müminlerin Allah'a verdiği söz içinde -Marksistlerin dediği gibi sınırsız ortaklık şeklinde değil, sınırlı ferdî mülkiyet şeklinde- öteki Müminlere faydalı olma şartı vardır.[532] 20. yüzyılda Komünist ülkelerde bireysel mülkiyet hakkı kaldırılmış ve toplumsal mülkiyet geçerlilik kazanmışsa, yani son derece devrimci bir öneri ve tez uygulamaya konabilmişse; faize bedel zekât sistemini uygulama düşüncesi neden zor ve abes olsun ki?[533]

Orhan Türkdoğan'a göre İslâmî ekonomik sistem kendi değerleri içinde bir bütündür. Bu nedenle de İslâmî ekonomi, ne Kapitalist sisteme ne de tarih sahnesinden silinmiş bulunan Sosyalist sisteme benzer. İslâmî ekonominin kendini özel bir kimliği vardır. Bu kimlik göz önüne alınarak yapılacak tartışmalarda ilkin metodolojik yaklaşım biçimi çözüme kavuşturulmalıdır. Bu nedenle, Batı'nın dünya görüşü, inanç sistemi ve toplum dinamiklerinin bütünü olan nesneyi, tamamıyla farklı bir toplum için aynen geçerli kılmaya çalışmak önemil bir metodolojlk yanılgıdır. Kapitalist sistemden ve Batılı bakış açısından hareket ederek İslâm'a yönelmek ve Doğu'yu açıklamaya çalışmak, Batılı-merkeziyetçi bir düşünceyi kabul etmek demektir. Oysa İslâm bir ilahi düzeni temsil etmektedir. Genelleyiciliği ve evrenselliği sosyal şartlardan değil, bu niteliğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle İslâm'ı öteki sistemlere benzetmek için zorlamak, eğip bükmek büyük bir yanılgıdır.[534]

2.5. Değerlendirme

Bu bölümde Dünyaya bir söz söyleme iddiasında olan üç görüşün faiz konusundaki yaklaşımlarını incelemeye çalıştık. İncelemelerimiz neticesinde Kapitalizmin tarih boyunca insanın temel zaaflarından kaynaklanan ve önceki zamanlarda ismi olmasa da varlığını her daim sürdüren bir eğilim olduğunu gördük. Her

---

[529] Austry, *a.g.e.*, 31.
[530] Austry, *a.g.e.*, 77.
[531] Austry, *a.g.e.*, 78.
[532] Kutup, *a.g.e.*, 13.
[533] Kutup, *a.g.e.*, 140-141.
[534] Orhan Türkdoğan, "*İslâmî Kapitalizm mi?",* İslâmî Araştırmalar, VII, 2, 1994, 121-122.

çağda kazanmaya ve mal toplamaya hevesli olan insanoğlu, bu isteğini gerçekleştirmek için birçok farklı yönterm bulmuştur. Faiz, bu yöntemlerin en çok kullanılanı olmuştur. İlginç olan, alacaklıların alamadıkları faiz borcu için insanları köle olarak satmak gibi ilginç çözümler buılmalarıdır.

Önceki çağlarda var olan faiz, modern zamanlarda Avrupalıların sömürge ve istila hareketlerinden sonra banka denilen kurumlar aracılığıyla, tamamen meşru ekonomik bir faaliyetmiş gibi algılanır olmuştur. Bu bakış açısı günümüze kadar devam etmiş ve İslâm ülkelerini de esir almıştır.

Marksizm teori olarak faize ve benzeri haksız kazanç yollarına eşitlik ve adalet ilkesi gereğince karşı olduğunu iddia etmiştir. Ne var ki Kapitalizme alternatif olarak çıkan bu yaklaşım, etkili olduğu ülkelerde insanlara hayatı zindan etmiş; adalet derken zulme, eşitlik derken efendi-köle mantığına bürünmüştür. Tarihteki Komünist Rusya, Yugoslavya, Doğu Almanya örnekleri ve günümüzdeki Komünist Çin bu iddiamıza örnektir. Marksist bakış açısının bu satten sonra insanlığa bir şey sunamayacağını, sadece bir fikir olarak varlığını sürdüreceğini ve söneceğini düşünüyoruz.

Günümüz ekonomik faaliyetlerinin hangisini ele alırsak alalım, faizin bir şekilde sözleşmelerde, anlaşmalarda var olduğunu görürüz. O halde faize alternatif kurumlar ve düzenlemeleri hayata geçirmek zorundayız. Bunu sağlayacak ve insanlığa alternatif reçete sunacak olan yaklaşım İslâm Hukukudur. Temeli vahiy ve insana yaklaşımı adalet ile merhamet olan İslâm, günümüz dünyasında çözümün tek adresi olarak durmaktadır. İslâm Alemi olarak, Avrupa kökenli kurumların mantığından kurtulup, kendi öz kaynaklarımızdan beslenen yeni bir oluşuma gitmek zorundayız. Örneğin bankamız olmalı ama tamamen İslâmî değerlere uygun bankalarımız olmalıdır.

Faiz merkezli ticaret hayatını kendi ahlâkî normlarımıza ve değerlerimize göre yeniden şekillendirmek zorundayız.

SONUÇ

Araştırmamız neticesinde faizin toplumsal boyutta nasıl bir zarara neden olduğunu, insanlığın en büyük düşmanlarından birisinin ve yine Dünyayı hâlihazırda her konuda mahveden Batı'nın en büyük sömürü araçlarından birinin yine faiz olduğunu müşahede ettik.

Birçok medeniyeti kendine dönüştüren veya esir alan Batı'nın, gelecek dünyasında tek rakip olarak gördüğü İslâm Medeniyetini teslim alma ve dönüştürme stratejilerinin bir başlığının da ekonomi olduğu anlaşılmaktadır. Ki Batı'nın bu ekonomik saldırıların temelinde adaletsizliği ve faizi temel argüman olarak sahaya sürdüğü söylenebilir.

İslâm ilâhî bir düzendir. İslâmî bir iktisadı değerli kılan bizce bu durumdur. Kapitalizm olsun, Marksizm olsun, başka bir "izm" olsun fark etmez netice itibariyle bunlar, insan temelli düşünce ve ideolojilerdir. Bundan dolayı kısa vadede faydaları görülse bile, bu tür yaklaşımların tüm zamanları ve zeminleri kuşatması mümkün değildir.

Şunu da ifade etmek gerekir ki insanlığın doğal tarihi akışında Marksizm bir yol kazası olarak görünmektedir. Merhametsiz Kapitalizme alternatif olarak ortaya çıkan ve -belki- başta adalet ve eşitlik gayesiyle yola çıkan Marksizm, insanlığın yaklaşık 150 yıllık enerjisini boşa harcamış; devletlerin yönetim zihniyetine de sirayet edince ölümcül ve zalim bir hal almıştır. Mevcut Dünya şartlarında, insanlığın bu düşünceye toplu olarak tekrar yönelmesi mümkün görünmemektedir.

Ekonomideki diğer temel yaklaşım olan Kapitalizm ise Dünya üzerinde her zaman ve zeminde varlığını sürdürecektir. Çünkü Kapitalizmi ortaya çıkaran etken, insanın bizzat kendi egosu ve kişisel zaaflarıdır. Tarihin hangi safhasına gidilirse gidilsin haksız kazanç elde etmek için insanların faiz gibi bir yol bulduğu görülecektir. Yani Kapitalizmi ortaya çıkaran şey, bizzat insanın kendisidir. Özellikle nüfusu artan, enerji kaynakları azalan devletlerin; ülke çıkarları için ekonomik rekabeti daha da sertleştirmeleri, başka ülkelerdeki insanların durumuna dikkat etmemeleri umut edilen ekonomik adaleti ulaşılması çok daha zor bir hedef haline getirmektedir. Mevcut Kapitalizmin, doğası gereği insanlığa adaleti sunması mümkün görünmemektedir.

Ekonomik anlamda insanlığa yol gösterme potansiyeli olan İslâm ise, temel bir değer olarak haksızlığı ve adaletsizliği kabul etmez. İslâmî ekonomik yaklaşım herkesin ticaret yapmasına, kâr etmesine imkân verir. Fakat verilen bu imkân karşı tarafın hakkına saygı göstermek, harama bulaşmamak, haksız kazanç elde etmemek gibi değerlerle yürür. Günümüz ekonomik şartları her ne kadar insanları, kurumları ve devletleri faize yönlendirse de; İslâm'ın yeni bir ekonomik düzen oluşturma potansiyeli mevcuttur. Bunu sağlamak için Müslüman ülkelerin Dünya üzerinde söz sahibi olmaları ve siyasî olarak güçlenmeleri gerekmektedir.

Günümüz dünyasındaki şartlara göre gelişen yeni İslâmî ekonomi henüz daha yolun başındadır. Kendi kurumlarımız ve kendi ekonomik görüşümüz oluşmaya devam etmektedir. Marksist ekonominin Dünyaya söyleyeceği yeni bir sözü kalmamıştır. Fakat Kapitalizm varlığını sürdürmeye devam edecektir. Temel değerler olarak Kapitalizm ve İslâm, Marksizmden farklı olarak bireysel kazanca önem verir. Ne var ki bu kazancın ahlâkî olması ve insanların hakkını ihlâl etmemesi noktalarında İslâm ve Kapitalizm birbirinden ayrılır. İslâm Hukukçuları başlangıçtan günümüze kadar faizle alâkalı eserlerinde birçok konuya değinmişlerdir. Bunları göz önüne aldığımızda günümüzdeki sorunların bir kısmı çözüme kavuşmaktadır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi ekonomi canlı bir organizma gibi sürekli değişmekte ve gelişmektedir. Bundan dolayı yeni durumlar, yeni problemler de ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu yeni durumları ve problemleri İslâm Hukukçularının ve Müslüman ekonomistlerin, İslâm'ın temel değerlerine göre çözmeleri gerekli bir durumdur.

Yeni İslâm ekonomisinin oluşturduğu kurumlardan olan katılım bankalarının büyük bir önemi olduğunu düşünüyoruz. Katılım bankaları ve benzer kurumlar; hem Müslümanları günümüz ekonomi dünyasına entegre etme, hem de İslâmî değerlere göre ekonomiyi şekillendirme potansiyeline sahiptir. Fakat katılım banlalarının faiz konusunda hassasiyetlerini sürekli canlı tutmaları ve faize bulaşmak istemeyen insanları faizden uzak tutma konusunda dikkatli olmaları gerekmektedir.

Dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da faizsiz ekonomi olmaz düşüncesidir. Faizin varlığı ve etkisi inkâr edilemez. Fakat bir şeyin güçlü olması, varlığını güçlü bir şekilde sürdürmesi; onun vaz geçilmez olduğu veya zayıflamayacağı anlamına gelmez. Bu konuda Müslümanların bir kısmı Kapitalizme karşı konulamayacağı düşüncesini

taşımaktadır. Bu yaklaşım birçok İslâm ülkesinde toplumu etkileme durumunda olan insanları da etkileyince, Müslüman toplumun bir kısmı da bu düşünceye kaymıştır. Bilinmesi gereken nokta faizin bir zorunluluk olmadığı; faizsiz bir ekonomik sistemin kurulabileceği noktasıdır. Bu sistemi kurarken mevcut ekonomik yapının buna ciddi bir şekilde muhalefet edeceğinin de bilinmesi gerekir. Ama bu durum Kapitalist yaklaşımın değiştirilemeyeceği veya meşru sınırlar içinde kontrol altına alınamayacağı anlamına gelmez.

O halde mücadele İslâm ile Kapitalist zihniyet arasında devam edecektir. İslâm Ümmeti olarak bizim sadece faizsiz bir düzen değil, ekonominin tamamını kuşatan ve Dünyanın tamamına hitap eden, adalet temelli yeni iktisadi bir düzen sunmamız zorunludur. Çünkü insanlığın elinde Dünyayı güzele götürecek Müslümanlardan başka alternatif yoktur. Bunun şuuruyla Ümmetin tüm bileşenlerinin gayret göstermesi bir görevdir.

KAYNAKLAR

Ahmad, Z. (2003). “Ribâ Teorisi”, **AÜFD**, *44(1)*, 453-465.

Austry, J. (2010). ***Kapitalizm Marksizm ve İslâm***. (Çev.: A. O. Güner). İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık. (Eserin orijinali 1992 yılında yayımlanmıştır.)

Ateş, D. (2005). “Küresel Kapitalizm ve İslâm Ekonomilerindeki Kalkınmaya Genel Bir Bakış”, ***İslâmî Araştırmalar Dergisi***, 18(4), 387-399.

Aydın, Y. (2015). “Keynes’in Parasal Faiz Teorisi”, ***Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi***, 17(1), 207-224.

Bayındır, A. (2007). ***Ticaret ve Faiz.*** İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.

Beren, I.T. (2013). ***20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi.*** (Çev.: Serpil Çağlayan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Eserin orijinali 2006 yılında yayımlanmıştır.)

Bidârewi, M. Z. (1996). ***elGayet’ü ve’t-Takrîb Şerhi.*** İstanbul: Bidar Yayıncılık.

Bodur, H. E. (1990). “Modern Kapitalizmin Doğuşunda Dinin Rolü”. ***Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi***, (9), 80-108.

Buhari, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu’fî el-Buhari (ö. 256/870), ***Sahîhu’lBuhârî***, Dâru İbn-i Kesîr, Dımeşk, 1423/2002, (I), (*Buhârî*)

Cipolla (2012). ***Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi.*** (Çev.: Mehmet Sırrı Gezgin) İstanbul: Ötüken Yayınları. (Eserin orijinali 1969 yılında yayımlanmıştır.)

Dedeoğlu, M. (2010). “Kapitalizmin Kıskacındaki İnsan Ahlâkı ve İslâm Dünyasının Zihinsel Tutum Kargaşası”, ***EskiYeni Dergisi***, (18), 15-25.

Demirgil B., Türkay H., “Tarihsel Süreç İçerisinde Faizin Kuramsal Açıdan Gelişimi”, ***C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi***, XVIII (2) 131-160.

Diwany, T. (2011). ***Faiz Sorunu***. (Çev.: M. Saraç). İstanbul: İz Yayıncılık. (Eserin orijinali 2003 yılında yayımlanmıştır.)

Diyanet İşleri Başkanlığı. (2009). ***Dinî Kavramlar Sözlüğü***, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Döndüren, H. (2005). ***Delilleriyle İslâm İlmihali.*** İstanbul: Erkam Yayınları.

Dûrî, A. (1991). ***İslâm İktisat Tarihine Giriş.*** (Çev.: Sabri Orman). İstanbul: Endülüs Yayınları. (Eserin orijinali 1968 yılında yayımlanmıştır.)

Eaton, J. (2013), ***Keynes’e Karşı Marx.*** (Çev.: Tonguç Ok), İstanbul: Evrensel Basım Yayın. (Eserin orijinali 1950 yılında yayımlanmıştır.)

Ebû Dâvûd, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî el-Elbânî (ö. 275/889), ***Sünen**, thk.*, Muhammed Nasıruddin el-Elbânî,Dâru'lKutubul İlmiyye, Riyad, 1424/2003, (I), (*Ebu Davud*)

Er, İ. (1992). "Hicret Öncesi Mekke'de Kapitalizm". ***Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi***, 4(4), 307-310.

Erbili, M. E. (1984). ***Tenvîru'l-Kulûb.*** (Terc.: Halil Gönenç). İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım.

Erdoğan, M. (2005). ***Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü.*** (İkinci Baskı). İstanbul: Ensar Neşriyat.

Ergin, F. (1983). ***Para ve Faiz Teorileri.*** (İkinci Baskı) İstanbul: Beta Basım, İstanbul.

Erkal, M. (2004). ***Zekât.*** (Birinci Baskı). İstanbul: Erkam Yayınları.

Ersoy, A. (2015). "İslâm İktisadı ve İktisadi Yapısı: İnsan Merkezli Fıtri İktisat ve İktisadi Yapısı". ***İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi***, 1(1), 37-64.

Fahreddin er-Razi, Ebu Abdillah M. b. ömer b. Hüseyn (v. 606/1209) ***et-Tefsiru'l-Kebir***, Mısır, 1357/1938, (I-X)

Fülberth, G. (2010). ***Kapitalizmin Kısa Tarihi.*** (Çev.: Sadık Usta). İstanbul: Yordam Kitap. (Eserin orijinali 2008 yılında yayımlanmıştır.)

Gazalî (1973), Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111). ***İhyâu Ulûmu'd-Dîn***. (Çev.: Ahmed Serdaroğlu). İstanbul: Huzur Yayınevi. (Eserin orijinali 1948 yılında yayımlanmıştır.)

Gül, A.R. 82005). "Faizsiz Bankacılığın Dini Temeli Açısından Mudarabe ile Selef Yöntemlerinin Mukayesesi", ***AÜİFD***, 46(1) ,43-83.

Hazıroğlu, T. (2016). "Türkiye'de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu ve Kavramsal Önemi". ***İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi***, 2(3), 119-132.

İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (ö. 245/855), ***el-Müsned***, thk., Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1416/1995, (I-III). (*Müsned*)

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed (456/1064), ***elMuhalla bi'l-Âsâr***, thk.: A. M. Şakir, Kahire, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Riyad, 1352/1933, (I-XI). (*el-Muhalla*)

İbn Hacer, Ebu'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî (ö. 974/1567), ***Tuhfetu'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc***, Kahire, 1282, (I-VI)

İbni Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö. 273/887), ***Sünenu İbn-i Mâce***, thk., Muhammed Fuad Abdulbaki, Dâru İhyau Kutubu'lArabiyye,Riyad, tarihsiz, (I-II). *(İbni Mace)*

İbn Manzûr, Cemâleddin b. Muhammed b. Mükrim ibn Manzûr el-İfrikî (ö. 711/1311), ***Lisânu'l-Arab***, Dâru's-Sadr, Beyrut, 1421/2000, (I-X). (*Lisanu'lArab*)

İbni Nüceym, Zeynelâbidîn b. İbrahim b. Muhammed b. Muhammed b. Nüceym el-Mısrî (ö. 970/1563), ***el-Eşbâh ve'n-Nezâir***, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1404/1984, (I). (*Eşbâh*)

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî (v. 520/1126) ***Mukaddimât,*** Matbaa-i Hayriyye, Beyrut, 1324, (I-III)

İncil. (2005). İstanbul: Zirve Yayıncılık ve Dağıtım.

Kara, M., Aydınonat, E. (2010). ***Görünmez Adam Smith.*** (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Karadâvî, Y. (tarihsiz). ***Çağdaş Meselelere Fetvalar.*** (Müt.: V. Bulut-Y. Şensoy). İstanbul: Hikmet Neşriyat. (Eserin orjinali tarihsiz yayımlanmıştır.)

Karaman, H. (2012). ***İş ve Ticaret İlmihali***. (Birinci Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.

Karaman, H. (2002). ***İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri.*** (Birinci Baskı). İstanbul: Gerçek Hayat Yayınları.

Karaman, H. (1991). ***Mukayeseli İslâm Hukuku.*** (Birinci Baskı). İstanbul: Nesil Yayınları.

Keynes, J. M. (2010). ***Genel Teori.*** (Çev.: U. S. Akalın) İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Kuran, T. (2002). ***İslâm'ın Ekonomik Yüzleri.*** (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kurtubî, Ebü Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensari, (671/1272***), el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an***, Darü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1387/1967, (I-X).

Kutup, S. (2009). ***Faiz***. (Çev.: C. Tayyar). İstanbul: Ravza Yayınları. (Eserin orijinali tarihsiz yayımlanmıştır.)

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillah Mâlik b. Enes (ö. 179/795), ***el-Muvatta***, thk., Muhammed Fuad Abdulbaki, Mektebetu'l-Buşra, Beyrut, 1406/1985, (I-II). (*Muvatta*)

Marks, K. (2011). ***Kapital.*** (Çev.: Mehmet Selik-Nail Satlıgan). İstanbul: Yordam Kitap. C. I.

Marks, K. (2004), ***Kapital.*** (Çev.: A. Bilgi). İstanbul: Eriş Yayınları. C. III.

Marksist İktisat El Kitabı (2010), (Çev.: N. Satlıgan). İstanbul: Yordam Kitap.

Mevdûdî (2004). ***Faiz.*** (Çev.: N. A. Asrar) İstanbul: Hilal Yayınları.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2009). ***Dini Terimler Sözlüğü.*** (İkinci Baskı). Ankara: MEB Yayınları.

Milli Eğitim Bakanlığı (1997). ***İslâm Ansiklopedisi.*** (Üçüncü Baskı). İstanbul: MEB Yayınları.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), ***Sahîhu Muslim***, Dâru't-Taybe, Riyad, 1427/2006, (I-II). (*Müslim*)

Nesâî, Ebu Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915), ***Sünen***, hz., Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Muessesetu Risâle, Beyrut,1421/2001, (I-XII). (*Nesai*)

Nevevî, Muhyiddîn Ebî Zekeriyya Yahya b. Şeref (ö. 676/1277),***Minhâcu't-Tâlibîn,*** Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 1426/2005, (I). (*Minhac*)

Nevevî, Ebu Zekeriya Muhyiddin b. Şeref, ***Ravdatü't-Tâlibîn***, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, (I-III).

Tezer Öcal T., Çolak ö. F. (1999), ***Finansal Sistem ve Bankalar***. (İkinci Baskı) Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Özdemir, M. (2010). "Faiz (Ribâ) Kavramına İslâmî Bir Yaklaşım", **Eski Yeni Dergisi**, (18), 62-76.

Özel M. (1993). ***Kapitalizm ve Din.*** (Birinci Baskı). İstanbul: Üniversite Yayınları.

Özel M. (1992). ***Piyasa Düşmanı Kapitalizm***. (Birinci Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.

Özsoy İ. (1994), ***Faiz ve Problemleri.*** (Birinci Baskı) İzmir: Nil Yayınları.

Özsoy, İ. (2011). ***Türkiye'de Katılım Bankacılığı.*** y.y.: Kuveyt Türk Katılım Bankası Yayınları.

Özsoy, İ. (2010). ***Faizsiz Bankacılık İlkeleri.*** y.y.: Kuveyt Türk Yayınları Eğitim ve Geliştirme Ders Notları.

Serahsî**,** Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebi Sehl (ö. 483/1090 ?). ***el-Mebsût.*** Dâru'l-Mârife, Beyrut, 1398/1978. (I-XXX). (*elMebsût*)

Smith A. (2004). ***Ulusların Zenginliği.*** (Çev.: A.Yunus, M. Bakırcı). İstanbul: Alan Yayıncılık. (Eserin orijinali 1776 yılında yayımlanmıştır.)

Şafiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî (ö. 204/820), ***el-Ümm,*** Daru'l-Fikr, Beyrut, 1990, (I-IV).

Şeriati, A. (2004). ***Kapitalizm.*** (Çev.: Yakup Aslan). İstanbul: Dünya Yayınları. (Eserin orijinali 1987 yılında yayımlanmıştır.)

Şimşirgil, A., Ekinci E. B. (2009). ***Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle.*** (İkinci Baskı). İstanbul: KTB Yayınları.

Taberî, Ebu Câfer Muhammed b. Cerîr b. Yezid el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, ***Câmiu'l-Beyân fi Tefsîri'I-Kur'ân***, Dâru'l-Ma'arife,1986, (I-XV).

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (ö. 279/892), ***Sünen,*** (Haz. Beşşar Avvad), Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmiyye, Beyrut, 1417/1996, (I-III). (*Tirmizi*)

Türkdoğan, O. (1994). "İslâmî Kapitalizm mi?", ***İslâmî Araştırmalar***, 7(2), 121-122.

Uludağ S. (2010). ***İslâm'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış***. (Üçüncü Baskı) . İstanbul: Dergâh Yayınları.

Yazır, E. H. (ts.), ***Hak Dini Kur'ân Dili***. (Birinci Baskı) Ankara: Akçağ Yayınları.

Yereli, A.B.Köktaş, M., Gölçek, A.G., Göde, B. (2017) , "Osmanlı Kadı Sicillerinde Faiz Uygulamaları: Örnek Kararlar Üzerinden Bir İnceleme" .**IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu,** Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, 1(34), 33-42.

Zebidî, Zeynüddin b. Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif, ***Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi***, terc. ve şerh: Kamil Miras, DİB Yayınları, Ankara, 1398/1978, (I-XIII). (*Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*)

Zeydan, A. (2008). ***İslâm Hukukuna Giriş.*** (Çev.: Ali Şafak). İstanbul: Kayahan Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

Erişim: [https://www.iz.com.tr/tarek-el-diwany]. Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2019.

Erişim: [https://www.darphane.gov.tr/tr/content.php?parent_id=179&content_id=179]. Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2019.

Erişim: [https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sikke]. Erişim Tarihi: 12 Temmuz 2019.

Erişim: [https://www.kutsalkitap.org/online-tevrat-oku/]. Erişim Tarihi: 23 Haziran 2019.

Erişim: [https://www.kutsalkitap.org/online-tevrat-oku/]. Erişim tarihi: 23 Haziran 2019.

Erişim: [https://İslâmansiklopedisi.org.tr/duri-abdulaziz]. Erişim Tarihi: 12 Temmuz 2019.

Erişim: [https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sikke]. Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2019.

Erişim: [http://www.obmuze.com/#kronolojik]. Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2019.

Erişim: [http://www.obmuze.com/#kronolojik]. Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2019.

Erişim: [https://www.biyografya.com/biyografi/5067]. Erişim Tarihi: 14.07.2019.

Erişim: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Marksizm]. Erişim Tarihi:15 Temmuz 2019.

Erişim: [https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sosyalizm]. Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2019.

Erişim: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Kom%C3%BCnizm]. Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2019.

Erişim: [http://m.yeniakit.com.tr//haber/diyanet-dugmeye-basti-faizsiz-kredi-geliyor-385655.html]. Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2019.

Erişim: [https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/mevzuat_0001.pdf]. Erişim Tarihi: 12 Haziran 2019.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı	: BAYRAM Muhammed Hasan
Uyruğu	:T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri	:06.10.1981/VAN
Telefon	:0506 503 78 02
Faks	:
E-mail	:hbayram65@gmail.com

Eğitim

Derece	**EğitimBirimi**	**Mezuniyet Tarihi**
Lisans	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Haziran 2003

İş Deneyimi

Yıl	**Yer**	**Görev**
2004-2019 (15 yıl)	Milli Eğitim	Öğretmen

Yabancı Dil

Arapça

Hobiler

Eğitimle İlgili Her şey

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORİJİNALLİK RAPORU

24/07/2019

Tez Başlığı / Konusu:

KAPİTALİZM MARKSİZM VE İSLAM HUKUKUNDA FAİZ

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 135 sayfalık kısmına ilişkin, 24/07/2019. tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından ……………..intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 19 (ondokuz.) dur.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal İçemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

24/07/2019
Muhammed Hasan
BAYRAM

Adı Soyadı : Muhammed Hasan BAYRAM

Öğrenci No : 10921310105

Anabilim Dalı : TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

Programı : İSLAM HUKUKU

Statüsü : Y.Lisans X Doktora

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Harun KIYLIK
24/07/2019

ENSTİTÜONAYI
U Y G U N D U R
……/……/201….
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü